

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Csorba Győző 1916–1995

CSORBA GYŐZŐ verse 915
BERTÓK LÁSZLÓ: Csorba Győző ravatalánál 917

*

TOLNAI OTTÓ verse 920
SZIJJ FERENC: Két [Részlet] 921
SEBŐK ZOLTÁN: Gyermeki művilág (*Infantilis benyomások*) 923
SOMLYÓ GYÖRGY verse 929
SZIGETI CSABA: A palimpszesztus hátsó oldala (*Somlyó György verseiről, A negyedik szoba ürügyén*) 930
KOVÁCS ANDRÁS FERENC versei 939
DARVASI LÁSZLÓ: A Kleofás-képregény 941
KÁROLYI AMY verse 971
RÁCZ PÉTER: Kirakodóvásár 972
KÖRÖSI ZOLTÁN: A tárt szárnyú lepke (VII., befejező rész) 976
VÖRÖS ISTVÁN versei 995
ZÁVADA PÁL: Összefutó, szétágazó szálak – Háromszereplős helyzetek 997

*

ÁGOSTON ZOLTÁN: Az értelmezés nehézségei (*Bacsó Béla: Határpontok*) 1008
JUHÁSZ ERZSÉBET: Otthonos hontalanság (*Stanislaw Vincenz: Tájak – történelemmel*) 1011
TARJÁN TAMÁS: Egyet mondok, egy se lesz belőle (*Borbély Szilárd: Mint. minden. alkalom.*) 1015
KAPPANYOS ANDRÁS: Borbély Szilárd: Mint. minden. alkalom. 1021
DÉCSI TAMÁS: Ficsku Pál: A videodisznók esete és más történetek 1023
PEER KRISZTIÁN: Zilahy Péter: Lepel alatt ugrásra kész szobor 1025

1995

NOVEMBER

*Folyóiratunk 1995-ben a Baranya Megyei Közgyűlés
szépirodalmi havilapjaként,
a József Attila Alapítvány, a Nemzeti Kulturális Alap és
a Soros Alapítvány
támogatásával jelenik meg.*

*A Jelenkor az újságospavilonokon kívül
a következő boltokban és elárusítóhelyeken kapható*

Pécsen

Széchenyi István Jogi és Közgazdasági Könyvesbolt, Rókus u. 5/a.
Művészetek Háza, Széchenyi tér 7-8.
Írók Könyvesboltja, Kossuth Lajos u. 21.
Seneca Könyvesbolt, Rákóczi út 39/a.
Zrínyi Könyvesbolt, Jókai u. 25.
Széchenyi téri könyvespavilon

Vidéken

Sík Sándor Könyvesbolt, Szeged, Oskola u. 27.
SZIGET Egyetemi könyvesbolt, Debrecen,
Kossuth Lajos Tudományegyetem
Ady Endre könyvesbolt, Debrecen, Piac u. 26.
Lícium Könyvesbolt, Debrecen, Kálvin tér 2/c.
Batthyány Könyvesbolt, Szombathely, Petőfi út 41.

Budapesten

Pont Könyvesbolt, V., Mérleg u. 6.
Stúdió Könyvesbolt, V., Váci u. 22.
Századvég Könyvesbolt, V., Veres Pálné u. 4-6.
Írók Boltja, VI., Andrássy út 45.

<http://www.jpte.hu/pecs/jelenkor/>

70,- Ft

JELENKOR

Jelenkor

XXXVIII. ÉVFOLYAM

11. SZÁM

Főszerkesztő
CSUHAI ISTVÁN

*

Szerkesztők
ÁGOSTON ZOLTÁN, MEDVE A. ZOLTÁN

Szerkesztőségi munkatárs
DÉCSI TAMÁS

Szerkesztőségi titkár
SZUNDY ZOLTÁNNÉ

*

A szerkesztőség munkatársai

CSORBA GYŐZŐ

főmunkatárs

BALASSA PÉTER, BALLA ZSÓFIA, BERTÓK LÁSZLÓ,
CSORDÁS GÁBOR, PARTI NAGY LAJOS,
PÁKOLITZ ISTVÁN, THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ

*

A Baranya Megyei Közgyűlés lapja.

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17.

Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

A Jelenkor megbízásából kiadja a Jelenkor Kiadó Kft.

(Pécs, Széchenyi tér 17. Telefon és telefax: 72/336-803),

a Nemzeti Kulturális Alap és a József Attila Alapítvány támogatásával.

Felelős kiadó: Csordás Gábor.

Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok,
valamint a Jelenkor Kiadó Kft.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.

Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál

és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) – 1900 Budapest,

Lehel u. 10/A – közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással

a Postabank Rt. 219-98636/021-02809 pénzforgalmi jelzőszámmal,

illetve közvetlenül vagy postautalványon a Kiadó címén.

Előfizetési díj egy évre belföldre: 770,- Ft, külföldre: 1800,- Ft.

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor Irodalmi és Művészeti Folyóiratnál készült.

Nyomtatta Molnár Csaba nyomdája, Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

Baka István

1948–1995

Szeptember 20-án, türelemmel viselt hosszú szenvedés után elhunyt Baka István költő, író, műfordító, megbecsült munkatársunk és barátunk. Halála fájó veszteség mindenki számára, aki a mai magyar líra alakulását figyelemmel kíséri. A halál árnyékában kiteljesedő költészete az elmúlt évek magyar irodalmának egyik legmegrendítőbb és legnagyobb teljesítménye. Szeretetre méltó ember volt: bizonyosan azon kevesek közé tartozott, akiknek munkáját és tevékenységét az irodalom mind-egyik áramlata, szelete, iránya és csoportosulása elismerte és elfogadta. Egy volt továbbá azok közül, akik pályájukat Budapeستől távol futották – és sikereiket is így, a vidéki Magyarország néha nagyon is szűkös és kényszerítő körülményei között érték el.

Utolsó két kötete a Jelenkor Kiadó gondozásában jelent meg, s az elmúlt időkben folyóiratunkat gyakran tisztelte meg azzal, hogy verset, műfordítást adott nekünk. A Jelenkor előző évfolyamában megjelent verseiért nívódíjat kapott. Szomorú szívvel búcsúzunk tőle.

CSORBA GYŐZŐ

Üres

*Üres az ég és üres a világ
az ösztön bútorozza be
Tompulnak csúcs-sarkos tragédiák
tűnik a szív hidege
A kegyelet itt átkozott
csak ami a vagyont szorozza
tehát konyhára pénzt hozott
csak annak van becsülete
Próbáltál a ráncok a tört térd
a kihagyó agy ellen
aki szemed s tested közé
aki sorsod s szemed közé
fátylat tartson befedjen?
Hullanak a hervadt napok
üres mind és kegyetlen*

Csorba Győző

1916–1995

Szeptember 13-án Pécssett hosszú szenvedés után elhunyt Csorba Győző.

Nevét és írói rangját versgyűjteményeinek, műfordítás-köteteinek hosszú sora őrzi meg. Életműve örökség azok számára is, akik személyesen nem ismerhették. Gazdag, sokrétegű költészetének, irodalmi munkásságának értékelése és értelmezése e néhány sornak nem lehet feladata. E költészet súlya, jelentősége önmagában is ránk rója a feladatot, hogy rendre számot vessünk vele ezután. S az írói nagyságon túl nem felejthetjük el azt sem – ez már most, néhány nappal Csorba Győző halála után is pontosan látható –, hogy a modern magyar irodalomnak az a kicsiny szelete, melyet jobb megoldás híján Pécshez szoktunk kötni, pótolhatatlan veszteséget szenvedett el: elment egy nagy nemzedék egyik utolsó képviselője, és elvesztettük mértékadó mesterünket, akinek figyelme, tanácsai és példája nélkül az az irodalom, melynek ő maga is több mint fél évszázad óta szellemileg és intézményei révén egyaránt tevékeny részese volt, ugyanígy soha nem születhetett volna meg, ugyanebben a formában huzamosabban nem maradhatott volna fenn. Gyászoljuk a nagy költőt, s emellett igaz barátunkra, hűséges segítőnkre, a Jelenkor meghatározó munkatársára emlékezünk.

Csorba Győző ravatalánál

Megrendülten, fájdalommal búcsúzom Csorba Győzőtől, a nagy költőtől, a pótolhatatlan embertől, a Példától, Mesterünktől, atyai barátomtól. Nehéz szólnom, mert nehéz elhinni, hogy meghalt, hogy testi valójában nincs többé, hiszen már-már elfogadtuk, hogy évek óta a halál közelében élt, hiszen mióta költőként megszólalt, viaskodott a halállal, a porondra, a versbe idézte, s újra meg újra legyőzte.

Síratnom, sírnom illene csak, mert nem szerette a bizonytalan szavakat, a halálosan pontos szavakat szerette csak, s ebben az órában lehetetlen hozzá méltóan megszólalni. De legkedvesebb halottainkat is, őt is el kell temetnünk, és nem csak én magam, aki nagyon közel lehettem hozzá, hanem sok-sok magyar író, barátai, szerkesztőtársai, a Jelenkor, az Írószövetség is gyászolja őt, nevükben is búcsúzom.

„A magányos pécsi költő” – minősítették néha azok is, akik a jelentőségét tudták, költői nagyságát elismerték. Nem vett részt a budapesti irodalmi életben, nem csinált botrányokat, az okos kompromisszumot többre becsülte az indulatos acsarkodásnál. Mielőtt valahol zászlóra tűzhették volna a nevét, eltűnt, visszahúzódott a magányba, a határsávba, ahonnan minden irányba kilátás nyílt, ahol minden irány a költészet magasába, élet és halál viszonylatába emelhető, s egyszerre megélhető.

„A *Nyugat* harmadik nemzedékének kiemelkedő képviselője” – sorolta be az irodalomtudomány. Igen, költő, akinek egész életműve a halál jegyében és a halál ellenében, a pusztulás és a megmaradás, a tűnődés és a teremtető munka drámájaként fogant, s aki a sötét színek, a mély tónusok, az érzékletes kifejezőerő, a részvét és a kegyetlen önvizsgálat költője, de aki nagyon szerette az életet, s a kertről, a természetről, a családról, a szerelemről, a társakhoz való ragaszkodásról ugyanolyan maradandóan szólt, mint az elmúlásról, s akinek költői világszemlélete Janus Pannonius, Csokonai, Berzsenyi, s a nagyon szeretett Arany János vagy József Attila világszemléletével éppúgy rokon, mint a *Nyugat* nagyjáiéval.

„Beszélnek a halottak, s beszélnek a halandók / Az életté kitágult pillanatban / a két határ egymásba csattan”, „Csak a sosem élt múlhatatlan” – írta, s hányszor, de hányszor hozta szóba a mindennapi beszélgetésekben is, különösen betegsége elhatalmasodásának éveiben, hogy mivégre vagyunk a világon, mi az értelme a születésnek, ha meg kell halni, s mi lesz, mi lehet utána. A szellem is, az anyag is bizonyára visszatér a nagy egészbe, az emberi ész által fölfoghatatlanba, s ott létezik tovább. Csak ez lehet. Talán. Ami van, köztes állapot, azért nehezebb. „Én a költészetet mindig valamiféle élni-segítő erőnek tartottam és tartom – mondta egy interjúban –, segít nekem, mert kimondja, s így fel-

oldja feszültségeimet és segít másoknak, mert kimondja helyettük is, mert nevet ad, s ezzel helyre tesz, építi a rendet. A rend pedig az élet egyik legfőbb oltalmazója.” Az a rend, igen, amelyik a csillagokat igazgatja, hogy ne ütközzenek össze, ami miatt a télre tavasz jön, s ami nélkül a becsületesség, a tisztesség, a megtartó értékek összezavarodnak, önmagukat semmisítik meg.

Csorba Győző az álmodozások, a nagy hazudozások és igazságtalanságok korában a részletekben megvalósítható mindenségre törekedett. Az egyetlen ember „benső végtelen”-jében megtalálni, körüljárni, megismerni, kimondani a kimondhatót. „Kimondani, kimondani – / Ismerni kell a rejtezőket / A köddel együtt eltűnnek a rémek” – vallotta *Ars poeticá*jában, amit a véres diktatúrák, a világháborúk, az ember megaláztatásának és kíméletlen pusztításának századában a költő lehetőségeiről és feladatáról gondolt. *A kézműves halála*, ez a címe annak a versének, amellyel a kedves baráttól, Martyn Ferenctől búcsúzott, s önmagát is kézművesnek tartotta, aki csak szép, jó, igaz munkát adhat ki a kezéből, aki „az egyenrangú létezőket egyenrangúakkal gazdagítja, / felsőbb parancsra a természetnek segít”.

Tudott megszeretni, megnyerni, megtartani és elengedni valakit, de kíméletlen volt a kisszerűvel, az álnokkal, a kétszínűvel, az értéktelennel szemben. „Legyél szigorú, de igazságos!” – szokta mondani, ha a saját munkájáról kért véleményt, s ugyanezt az elvet követte akkor is, amikor mások fordultak hozzá bírálatért. Huszonöt évesen lett a *Sorsunk* szerkesztőségi munkatársa, s „ha megszólalt, kitűnt, hogy kész véleménye van mindenről, ítélete óhatatlanul telibe talált” – emlékezett erre az időre Várkonyi Nándor, a főszerkesztő, akit, amikor meghalt, második apjaként siratott el.

Tíz évvel később, a *Dunántúl* című folyóiratnál az akkori szerkesztők és az akkor induló írók már úgy tekintettek rá, mint mesterükre, s méginkább úgy a *Jelenkor* korszakában, 1958-tól kezdődően a legutóbbi időig. Csorba Győző vállalta a szerepet, szívesen értékelt, adott tanácsot, ha valakiben tehetséget látott, és nyíltan elutasította a tehetségtelent, az akarnokot, a kontárt.

A kényszerű hallgatás évei után 1955-től rendszeresen jelentek meg verseskötetei, műfordításkötetei, az 1938-ban kiadott, *Mozdulatlanság* című első kötetétől számítva huszonnégy verseskötet, kilenc önálló műfordításkötet, életrajzi interjúkötet – ez az életmű immár, amely Weöres Sándor szavaival „az idő sodrában mindinkább kiteljesedik”, mert „tele van a maradandóság feszítő erejével”. Értékeit a díjakat osztó szakma és a hatalom is elismerte, 1947-ben Baumgarten-díjat, 1957-ben és 1972-ben József Attila-díjat, 1985-ben Kossuth-díjat, 1991-ben Magyar Köztársasági Érdemrendet kapott. Baranya megye is művészeti díjakkal, Janus Pannonius-díjjal, Pécs városa „Pro urbe”, „Pro civitate” érmeikkel és díszpolgári címmel tüntette ki.

Ifjú korában „kaloda-városnak”, „börtön-városnak” érezte szülővárosát, s volt úgy, hogy majdnem elhagyta már. Aki tudós, művész vagy író akart lenni Magyarországon ebben a században, az mind Budapestre igyekezett. Csorba Győző nem ment el. A lehetetlenre vállalkozott, amikor Pécsen maradván mégsem csak a város, a provincia lantosa, hanem minden magyar költője akart lenni. Az lett! A legjelesebbek egyike. Miközben mindinkább megszerette, vérévé élte a „mindörökre”-várost, múltjával, jelenével, embereivel, örök és változó ar-

culatával. Ha valaki ma, vagy az elkövetkező időkben meg akarja ismerni a huszadik századi Pécsét, nem a látványát, hanem a lelkét, az az ő verseit veszi a kezébe, s *A város oldalában* című interjúkötetét olvassa el.

Csorba Győző nem csak a talentumát, hanem az erkölcsi igényt és mércét, a tartást is a családjából hozta. Egy kilencgyerekes pécsi iparoscsaládból, ahol a korán elvesztett MÁV-betűíró, ezermester apa, s az ő halálát követően gyerekeit szegénységben egyedül nevelő anya, a családi közösség olyan erővel és szeretettel vette körül, hogy a hátrányokat le tudta győzni, tehetségével a halhatatlanságba emelkedett. Ennek a gyerekkori családnak a melegét, összetartó és önfeláldozó erejét mentette át, élte újra a saját családjában, feleségével, Margit asszonnyal, három lányával, hét unokájával, vejeivel a legutolsó pillanatig. Akkor is, amikor már magatehetetlenné vált, s emberileg megalázó helyzetbe kerülve teljességgel rájuk szorult.

Erre a családra, családi melegségre, megtartó erőre gondolva, osztózva a fájdalomban, búcsúzom Tőled, drága Győző. Isten veled. Nyugodj békében.

In memoriam

Csorba Győző

*A kis káosz nagy geometria. Babér,
rákpáncél, az égő Adriáról, szentjános-
kenyérkard. Az ablakon szétmosott kis
firhang. Egy belga bélyeg Baudelaire-illata;
az angyal fírése nem vérez fel, csonkol. Eső, általános
raszter. A Csontváry-múzeum előtt vadgesztenye
kopog (Aztán Bosznia-Hercegovinát kellett elővennem.
Mosztárban a római hidat –), a Halál, Élet-Nagyságban:
gipsz (Goethe), szögek, egy leszakadt gomb nyoma.
A kis geometria nagy káosz. Babér.*

Baka István

*Valóban olyan voltál, mint egy:
oroszers. Magad fordítottad. Le.
A föld felé. Magadnak magad...
Látlak ott, Szentpétervárott
(te ezeket az ottokat rím-
helyzetbe hoznád, ha fogvicsorgatva is,
de egy maganfajta* –), a járdaszélen,
mint aki kölnit ivott: angyalhugyszagúan.
Ám, valami csillan a ladikban (akárha szived,
Raszkolnyikov kabát alá rejtett baltája):
aranyikonon csempésznek át a túlvilágra.*

* Ottó

[Részlet]

Ott a mérgező színek a téren. Ha villamossal, és leginkább délután, mint valami látvány, ha ittam, akár egyetlen cseppet is, egy pohárral valahol. És aztán mindig hazafelé. A zörgő parancsra kinézek, és elborzadok egy-egy messzi női arc-tól, pláne hogy hirtelen közelebb is jönnek. Némely férfiak se kivételek. Az egyenes szél vagy a kanyarból a hang megingatja bennem a díszletet. Olyan az ég, mint egy láda kihamvadtt magnézium, abba dől bele a vizeledékátrányszínű zöld és a bitumenkemenceajtószínű sárga, miközben az autók, akár az iskolai gyümölcsök. A házasságkötő teremben meg csak osztogatnak.

Vagy ahol a rajz és a szín a végsőkig tiltva van és ellenőrzik, mert az arc felismerhetetlen sérülés, mint egy hideg, tükrös oszlop, mely átüti a padlást és a pincét – egy hatalmas szem néz a földbe és az égbe, és tökéletesen elég neki, amit lát.

Most akkor leszorítom a fekete gőzt a fehér alsóig, ott minden rendben lesz. Csak el kell fordítani a pászmát. Egy műszaki csillag sarkpontjain hegesztették hozzá egy szemhunyással ahhoz a vastag prímlemezhez, egy ébredéssel meg lehet csinálni ebből a meredek ébrenlétből, csak ki ne hulljon egyik kezemből se a műhelygyapot. Érzem, nagy a felelősség, de majd utána megbeszéljük, bár aki jön, nem hisz el innen semmit, mert én már régóta itt vagyok, pláne amiben már a visszájára el is sült a belenyugvás. Ülök egy helyben a ventilátor árnyékában, és irányítom a hibát, a drótok zizzenéstelenül lógnak bele a szemembe, látom a túlsó végükön az állandó üzenetet, és a gázmenetes füleimbe észrevétlen lassúsággal csavarodnak egyre beljebb a fényfokozó csavarok.

[Részlet]

Csak megy beléje a film, mennek beléje a képek, nem történik semmi, s ahogy ez egyre gyorsul, agyában az orsó annál lassabban forog, hogy aztán otthon, a fürdőszobában egy kézmosás alatt az egész vadul visszaperegjen. Kijön belőle a hang, és minden érvénytelen, amit időnek látok, és amit abban a saját testemmel próbáltam feltartóztatni vagy előreinni, minden.

Én a hangtalan férfi. Érzem a fejem mögül az iszonyatos nehézkedést, akár ahogy a kétezer lóerő egy adott jelre óvatosan beletol a fénybe, de utána már

minden alkatrész is zajtalanul és mindenfelől áttetszően ostromolja a szelvényeket, a postások minden levelet nyugodt szívvel ugyanabba a fakkba tehetnek, a büfés csak a kólát ismeri meg, és az utasok egyfolytában készülődnek.

Ez a visszafojtott kiáltozás minden bizonnyal én vagyok, aki már csak várom a hajnalt, fel lehessen kelni, de hiszen anélkül is felkelek, jobb, ha akkorra már készenlétben állok, várom a delet pontban, de ebédre nem jut sok idő, aztán az este már könnyebben itt van, vagy mikor már majdnem alkonyulni kezd, akár le is lehet feküdni, s aki nem teszi, mert nem fáradt el ennyire, legyen átkozott, a híradóra még talán felébredek, vagy csak vizelni kell és inni egy utolsót. Ez a pusztá lélegzés én vagyok.

A TANULMÁNY KIADÓ könyvei 1995-ben

-
254,-Ft	Pierre Manent
A LIBERÁLIS GONDOLAT TÖRTÉNETE
354,-Ft	François Furet
GONDOLJUK ÚJRA A FRANCIA FORRADALMAT
383,-Ft	Anthony Quinton
A TÖKÉLETLENSÉG POLITIKÁJA
(az angol konzervatív gondolkodás történetéről)
484,-Ft	A FILOZÓFUS
AZ AMERIKAI ÉLETBEN
(Emerson, W. James, Cavell és Rorty tanulmányaival — Beck András szerkesztésében)
584,-Ft	ESZMÉK A POLITIKÁBAN: A NACIONALIZMUS
(Fichte, Renan, Meinecke, A. D. Smith és Gellner tanulmányaival)

Gyermeki művilág

Infantilis benyomások

I.

Amikor először hallottam Platón híres elképzeléséről, miszerint a tanulás emlékezés, rosszindulatú viccnek tartottam az egészet. Annál inkább meglepődtem azon, hogy az újszülött már eleve tud úszni, s csak akkor felejtí el ezt az adottságát, ha nem gyakorolja. Amikor az ember idősebb korában úszni tanul, nálam tudósabb elmék szerint is eleve adott tudását idézi fel. A másik meggyőző érv, ami Platón roskatagnak tűnő elméletét látszik alátámasztani, a gyermekrajz.

Amióta barátom felesége a modern művészet és a gyermekrajzok viszonyáról készül tanulmányt írni, önként vállalt feladatomnak tartom, hogy magam is elgondolkodjam a kérdésről. Chagall-, Klee-, Dubuffet- és Twombly-albumokat lapozgatok, s ezzel párhuzamosan igyekszem különböző korú gyermekek rajza-it egymással és a nagymesterek munkáival összemérni. Azt kell tapasztalnom, hogy a gyermek eleve zseniálisan rajzol, minél fiatalabb, annál inkább. Ez anynyira nyilvánvaló, hogy mintha egyedül a pedagógusok lennének azok, akik nem veszik észre. Úgy tűnik, épp ők vállalják magukra a kínos feladatot, hogy a kicsikkel elfeledtessék ezt a csodálatos képességet: arra kényszerítik a kis zseniket, hogy a világot olyannak ábrázolják, amilyennek azt a felnőttek egysíkú, mechanikus fényképezőgép-szeme látja. Világosan nyomon követhető, mennyit romlik egy gyermek látása röpké néhány év alatt az óvodában, de még inkább az iskolában: hogyan vész ki a vonalból a szenvedély, miként válik a szín a dolgok esetleges külső burkává, a rajz pedig tanítóbácsis szentenciák szimpla illusztrációjává. Ilyen helyzetben művész, illetve látni tudó ember csak azokból lehet, akiken nem fog az évekig tartó rontás, illetve akikben van annyi erő, hogy felnőtt fejjel is vissza tudjanak emlékezni eredeti tudásukra.

II.

Mircea Eliade *Soliloquiiumok* című könyvében (vagy inkább füzetében, mert-hogy vékonyka) olvasom a következő, számomra rendkívül rokonszenves sorokat: „Ha választhatnék egy igazság és egy paradoxon közül, a paradoxont választanám. Az igazságok változnak, de a paradoxon olyan természetű, hogy mindig teljes, valóságos és indokolt marad. Az igazság tömören fejt ki egyfajta látásmódot a dolog felől. A paradoxon épp ellenkezőleg, lázadás az előre meg-

határozott vagy kényszerrel érvényesített igazságokkal szemben. Ha megváltozik egy igazság, akkor egy bizonyos dolog halottá, tehetetlenné, üressé és hasznavehetetlenné válik.”

Tegyük fel, hogy ez így van, azaz a szerzőnek sikerült megfogalmaznia az igazság és a paradoxon viszonyáról az igazságot. Vajon mi lesz a sorsa Eliade igazságának? Elég ismét belenézni az idézetbe, hogy a választ megkapjuk: megváltozik, „halottá, tehetetlenné, üressé és hasznavehetetlenné válik”. A szerző azt ígérte, hogy az igazság és a paradoxon közül az utóbbit választaná, ám a továbbiakban valami megmagyarázhatatlan gyermeki dactól vezérelve mégis rögtön az előbbi mellett döntött. Látszólag tehát a következetlenség hibájába esett. Nem a paradoxális beszédmódot, hanem az igazságról és a paradoxonról szóló igazság-igényű megnyilatkozást választotta. De tette ezt oly módon, hogy közben az igazság-igényű beszédmód – mintegy észrevétlenül – kioltsa, megsemmisítse, érvénytelenítse önmagát, s végső soron azt a paradoxon-típust generálja, amely szerint: az az igazság, hogy nincs igazság. Másként fogalmazva, Eliade azáltal választotta a paradoxont, hogy nem azt, hanem az „igazságot” választotta. Megnyilatkozása tehát „halott, tehetetlen, üres és hasznavehetetlen”, *s ugyanakkor* – ismét az ő szavaival élve – „mindig teljes, valóságos és indokolt marad”.

III.

A zen-buddhizmus tanítása szerint a szó olyan, mint a holdra mutató ujj: amint megtudjuk, hogy merre van a hold, az utunkat akadályozó ujjat akár le is vághatjuk. A Párizsban élő Somlói Lajos fotóit nézegetve az embernek az az érzése, hogy itt még „útmutató gesztikulációra” sincs szükség. E munkák közül néhány olyan intenzitással van jelen számomra, hogy nem nekem kell rájuk mutatni, hanem ők maguk vesznek célba engem. Miként teszük ezt? Semmiképpen sem kérdőn, kíváncsiskodóan. Nem az érdekli őket, hogy mit gondolok róluk, miféle elméleti légvárat óhajtók rájuk építeni, vagy hogy milyen klasszifikációt képzelek el számukra. Nem, ezek a kérdések teljesen háttérbe szorulnak ahhoz a csöndes, bár első pillanattól nagyon határozott fölszólításhoz képest, hogy soha ne felejtsem el őket.

Kevés ilyen kép akad az ember életében, és azoknak is többsége gyermekkori: a nagyapa fából faragott kísértete, ami nem egy a szobrok közül, hanem a szobor, a szülőfalu piktorának tiszavirág-vázlatai, melyek a világ legszebb rajzai, és még néhány fakó reprodukció egy régi Bibliából...

Fogalmam sincs, hogy ezek a művek „jók”-e vagy sem, de hogy holtomig elkísérnek, az biztos. A képeknek – mondhatnám úgy is: ős-képeknek – ebbe a csoportjába tartozik számomra legalább három Somlói-fotó. Maradjon most titok, hogy melyek azok. Nemcsak azért, mert ha rájuk mutatnék, a zen-buddhista tanítás alapján eltakarnám őket. Nem, hiszen ez a tanítás is szavakkal van megfogalmazva, tehát, ha igaz a tartalma, egyúttal önmagát is eltakarja, érvényteleníti. Más okom van tehát a titkolózásra: amikor a szoban forgó képek megérintettek, lelkemre kötötték, hogy csak azoknak mutogassam őket, akiket igazán szeretek.

IV.

Salamon bölcsességei között olvasható az a mélyértelmű megjegyzés, mely szerint „az élet vándorlás”. Az idős Goethe, eseménydús életét összefoglalva, 1823-ban jegyezte fel naplójában, hogy „életünk egy nagy vándorlás”. La Rochefoucauld maximáinak egyike így hangzik: „Ha jól megfigyeljük, rá kell jönnünk, hogy életünk nem más, mint vándorlás...” A *Fliegender Blätter* egy régi számában pedig ezt olvashatjuk: „Életünk – egy vándorlás”. *Kőfejtő* című, 1922-ben megjelent esszékötetének bevezetőjében Egon Friedell ugyancsak vándorláshoz hasonlítja az életet, ravaszul nyitva hagyja a kérdést, hogy ezek után minek is kell őt tekinteni: egy Salamonnak, egy Goethének, egy La Rochefoucauld-nak, holmi aforizmagyártónak, közhelyhalmozónak, a posztmodern citacionizmus előfutárának (esetleg korai parodizálójának), vagy – mint azt maga is javasolja – egyszerűen agyalágyultnak.

Mielőtt elhamarkodottan döntenénk, érdemes megnézni Enrique Bostelmann mexikói fotóművész vándorkiállítását, melynek nyitódarabja egy korai, 1955-ből származó fénykép. Rajta sejtelmes közegben egy vándor látható, amint – s most ne tessék meglepődni – vándorol. Bostelmann hátulról kapta lencsevégre, tehát az arca nem látszik. Akárki lehetne. A fénykép lehangsúlyosabb eleme az illető széles karimájú világos kalapja. A vándor alakja szinte belevész abba a nyomasztóan sötét, szinte definiálhatatlan pusztaságba, mely körülveszi, s amelynek horizontja ezen a képen maga az Ismeretlen – ahogy Bácskában mondani szokás: „a zélet”.

„Ván-dor-lás a hosszú úton, ván-dor-lás ameddig bí-rod” – hallom a rádióból hetente legalább kétszer, bár még most sem tudom, ki éneklí, meg azt sem, hogy mikor. Sejtellem sincs, hogy a dalszöveg szerzője ismeri-e Salamon bölcseseit, olvasta-e Goethe naplóját, forgatta-e a *Fliegender Blätter* régi számait. Viccből eleveníti-e fel a közhelyet, mint vélhetően Friedell, komolyan állítja-e, mint La Rochefoucauld, vagy csak úgy naivan rácsodálkozott, akár egy szemüveges kisdíák.

Érdekes módon, az öreg Goethétől senki sem veszi zokon, ha égbekiáltó közhelyeket ismételtet, egy slágerénekesről viszont – legalábbis értelmiségi körökben – valóságos bűn feltételezni, hogy értelmes megnyilatkozás is elhagyhatja üvöltésre nyílt torkát. Egy kicsit így vagyunk ezzel Bostelmann fotója előtt is. Már annyi ilyen és hasonló képet láttunk, hogy torkig vagyunk a sejtelmes vándorokból is, meg az előttük feltárulkozó talányos horizontokkal is. Persze a dolog egészen másként fest, ha lényegében *ugyanazt* Caspar David Friedrich valamely vászna mutatja meg nekünk. Akkor nem bosszantó közhelyről, hanem csodálatos romantikáról, az Én és a nem-Én bátor konfrontálódásáról értekezünk. S persze nincs kizárva, hogy igazunk van. Egy dolgot azonban nem árt szem előtt tartanunk: amikor Bostelmann a szóban forgó fotóját elkészítette, még bizonyára mit sem tudott sem az irodalom, sem a bölcsélet, sem pedig a festészet nagyjairól – hiszen mindössze tizenhat éves volt. Érdemes tehát eltöprengeni a kérdésem: ilyen körülmények között, ott a távoli Mexikóban, vajon miként jöhetett rá a mélyértelmű bölcsességre, miszerint az élet vándorlás?

V.

Marcel Pangol szerint a színházteremben ülők mindegyike szükségszerűen más-más darabot néz; a moziban ellenben a nézők – attól függetlenül, hogy hol ülnek – mindig azt látják, amit a kamera úgy már látott, vagyis: *mindannyian ugyanazt a filmet nézik*. Pangol észrevételét Virilio idézi legújabb könyvében, de nem csak úgy, ornamentális célzattal, hanem a televízió ellen folytatott harcában használja tűzérségi fegyver gyanánt. Ha igaz Pangol észrevétele – érvel Virilio –, akkor az uniformizálódás legsötétebb mélységei felé haladunk, hiszen a tévé „jóvóltából” emberek milliói nézik a sokrétű valóságot ugyanabból a szemszögből, amelyből a kamera láttatja velük. Virilio aggodalma érthető. A nézőpont megválasztása nemcsak döntő filozófiai gesztus, hanem létélményünk és világnézetünk mérőköve is. Nagyító lencséje alatt a hangya ijesztő vadállat, repülőgépről nézve Párizs picinyke játékkockákból összetákolt, félbehagyott labirintus. Vagy itt van egy másik példa: kislányaim nemrégiben láttak először valóságos lovakat, s nem győztek tiltakozni. Ezek nem igazi lovak – mondta egyikük –, mert a tévében a lovak sokkal kisebbek, meg aranyosabbak is.

Figyelem őket, amikor haditudósítást mutat a televízió, s látom rajtuk, hogy számukra a háború pompás tűzijáték, önfeledt futkározás és jópofa bujóska. Érthető, hiszen picik még, honnan tudnák, miért is tudnák, hogy mit látnak? De nekem ilyenkor szokott eszembe jutni Marcel Pangol: vajon nem arról van szó, hogy tényleg mindannyian ugyanazt a filmet nézzük, s a gyerekek azok, akik gátlástalanul ki is merik fejezni, amit látnak? Mindenesetre amikor legutóbb a lovakat néztegettük, én is kissé ormótlannak, meg valahogy olyan természetellenesnek találtam őket.

VI.

Kezdetben magam sem értettem igazán, miért is asszociálok Szil István budapesti képzőművész kapcsán folyton-folyvást épp a forgalmi rendőrré. Hiszen Szil kinézete, magatartása, mozdulatai s nem utolsósorban munkái láttán bárki és bármi előbb kellene hogy eszembe jusson, mint az a bizonyos megkerült robotember, minden aszfaltok Úristene, aki egyenruhába öltözve és emberi mivoltából kivetközve hadonászik a békésen tötyögő autók rengetegében. Nem, nem – ismételve magamban –, ez a hasonlat annyira rossz, hogy rosszabb már nem is lehetne. Szil István egyáltalán nem hasonlít a forgalmistára: mozdulatai egyenletesek és nyugodtak, nincs bennük semmi szögletesség; és olyannyira nem hord egyenruhát, hogy még micisapkája sincs. Soha az életben nem láttam még dühöngeni, parancsolgatni még a kutyájának sem szokott (talán nincs is kutyája), az pedig, hogy valakit pimaszul megbüntessen, nem mondható rá jellemző cselekedetnek. De akkor vajon miért van az, hogy ha meglátom – sőt, ha meg sem látom –, nekem vissza-visszatérő konoksággal mégiscsak a közlekedési rendőr jut eszembe?

Előbb arra gondoltam, hogy talán elvesztettem hasonlítóképeségemet –

nem tudom, van-e egyáltalán ilyen –, ám ha ez történt volna, vajon mivel magyarázható, hogy olyan világosan fölismerem az örületes kontrasztot, ami őt a közlekedési rendőröktől elválasztja? Sőt, én igazából csak a kontrasztot látom, legalábbis egyedül azt tudom szavakba önteni. De akkor vajon miről van szó?

A pszichológusok máris elégedetten dörzsölhetik a tenyerüket, mondván, hogy itten kérem szépen az elfojtás klasszikus esete forog fenn. De ki és mit fojt el? Szil azért lehet a közlekedési rendőrnek ilyen mértékben az ellentéte – hangzik a diagnózis –, mert a lelke mélyén tulajdonképpen mindenestül egy nagy-nagy forgalmista; ám ezt minden erejével a tudata alá igyekszik gyürkélni. Nem meri, vagy nem is tudja kiélni alapvető forgalmistaságát, így hát pótcselekszik: drága pénzért fölvásárolja például a szegényektől koldulócéduláikat, hogy aztán ingyenesen installálja bele őket a műipar méregdrága rendszerébe. Teszi ezt *ahelyett*, hogy valamely forgalmi szabálysértésért – mert mindenki szabálysértő – szépen megbírságná a szerencsétleneket.

A pszichológus szemében természetesen magam is gyanús vagyok, mert nem tudom az efféle ordító kontrasztok gyökereit kitépni és látványosan meglobogtatni – hogy végre kiszóródjon belőlük az igazság, ama mélyen beivódott forgalmistaság. Elvégre igazán feltűnhetett volna számomra is az az ambivalens viszony, amit Szil a gépkocsik között, a gépkocsikkal szemben tanúsít. Egyrészt, mihelyt pirosra vált a szemafor, oly engedelmesen szaporázza lépteit, mintha önként interiorizált parancsra cselekedne; másrészt, oly mértékben gyűlöli az autókat, mint a valóságos forgalmi rendőr. Gondoljunk csak arra az installációjára, melyhez nem áttalott tíz Trabant-tetőt köröm formájúra csonkítani! S ez még nem minden. Az emberben, pláne, ha pszichológus, önkéntelenül is fölmerül a kérdés: vajon miféle rejtett vágyak, hajszálfinom lelki mozgatórugók bújnak meg azon ötlet mögött, miszerint egy Kálvin téri nyilvános telefonfülkét szó szerint nyilvánossá, egy kihelyezett hangszóró segítségével minden járókelő számára *lehallgathatóvá* (!) kellene tenni? S vajon miféle vágyfantázia vezérelte, amikor az Újlak csoport kasseli kiállításán egy ártalmatlan jazz-űságot *bilincsebe* (!) dugva tett közszemlére?

Nem, ezt nem is merem tovább folytatni, mert még letartóztat. Nekem ebben az írásban tulajdonképpen oda kellett volna kilyukadnom, hogy gyermekkoromban Athénben láttam egy csodálatos forgalmi rendőrt. Ott állt az útkereszteződés forгатagában, körülötte ötös sorban robogtak a félelmetes gépjárművek. Még hozzá a legtokéletesebb rendben. Pedig a közlekedési rendőr szinte meg sem mozdult. Hirtelen meg is rémültem, mert nekem úgy tűnt, mintha aludna. Olyan közel mentem hozzá, amennyire csak lehetett, és órákon át figyeltem. Először azt vettem észre, hogy időnként rákacsint egy-egy lányra, de az is lehet, hogy csak a szemébe ment a füst. Két-három percenként, alig észrevehetően, tett egy kilencven fokos fordulatot, de kezét a csípőjéről sohasem vette le. Csupán az ujaival adott valami apró jeleket, olyan aprókat, hogy nem is értettem, miként tud ezekre az egész kocsisor egy emberként reagálni.

Ehhez a rendkívüli forgalmistához kellett volna hasonlítanom Szil Istvánt, illetve az ő tárgyakhoz, eseményekhez fűződő, látszólag indifferens, ám annál hatékonyabb viszonyát. De attól félek, most már késő: elragadott az ördögi pszichológia.

VII.

Sokat, talán túlon túl sokat is gondolok mostanában Andy Warholra, az amerikai pop-art bizonyára legeredetibb csibészére. „Rossz szellem”, ahogy egyes művészettörténészek mondani szokták, alapjaiban határozza meg annak a valaminek a légkörét, amit – talán már helytelenül – kortárs *művészet*nek nevezünk. Nemrégiben egy New Yorkban élő alkotó budapesti kiállításmegnyitóján jártam, s akaratlanul is Warhol első komolyabb önálló tárlata jutott eszembe, amit a hatvanas évek derekán rendeztek meg Los Angelesben. *Popizmus* című könyvében meséli el Warhol, hogy e tárlat megnyitójára magával vitte az Egyesült Államok akkori szépségkirálynőjét, akire annyian voltak kíváncsiak, hogy a kiállítóteremben már a megnyitó előtt teljes káosz keletkezett. A rendezőknek be kellett látniuk, hogy a képeket csak úgy tudják megmenteni a tolongó tömegtől, ha gyorsan-frissen leszedik őket a falról. Le is szedték, úgyhogy a kiállítás megnyitója képek nélkül zajlott le, Warholékat pedig végül tűzoltólétra segítségével sikerült kimenteni a kíváncsiskodók karmai közül.

Ebből is látszik, hogy a sikeres kiállításnak egyáltalán nem szükségszerű velejárója holmi művek jelenléte, a megnyitó atmoszféráján pedig bizonyára csak ront, ha közben képek nézegetésével kell foglalatostkodnia az embernek. Talán ezért mind gyakoribb, hogy a kortárs művészeti kiállításokon oly sok alig-művet, illetve alig-valamit lehet látni. Pontosan ez történt azon a budapesti tárlaton is, melynek megnyitójára elmerészkedtem. A falakon harmincnyolc kompjúterrajz lézermásolóval készült nagyítása volt látható, s az egész egy ruletfgolyó haladási irányát mutatta. A teremben szalagként körbefutó képsor arról, s nem másról győzte meg a nézőt, hogy a golyócska egzaktul végighaladt a maga körös pályáján, méghozzá árnyékostul.

A ruletfgolyó eme nem mindennapi sikere döntően meghatározta a megnyitó hangulatát. A szép számban összegyűlt közönség – mellesleg a magyar művészeti élet krémje – nyugodtan megfeledkezhetett róla, hogy a falon képek vannak: zavartalanul el lehetett mesélni a legújabb pletykákat, össze lehetett ismerkedni különféle érdekes emberekkel és azok még érdekesebb gyerekeivel, különféle megbízásokat lehetett kapni és adni – egyszerűen, kitűnően telt el az este. Magam is kifejezetten vidáman, hetyke léptekkel indultam haza. A galéria előtt talákoztam egyik ismerőssémmel, aki megkérdezte, hogy tetszett a kiállítás. Miféle kiállítás? – kérdeztem csodálkozva.

A sintrai úton

Ad notam:

Fernando Pessoa: Ao volante de Chevrolet

*Már előre elhatároztam hogy ha majd
ráfordulok a sintrai útra*

– lehet-e

*bocsánattalanabb bűne a költőnek mint hogy
már előre elhatározza az elhatározhatatlant
tudniillik hogy
verset fog írni*

– szóval ha majd

*ráfordulok a sintrai útra (hiszen minden valószínűség szerint
– ha van egyáltalán az életben valami valószínű – rá fogok
fordulni mivel oda vagyok meghíva nemsokára indulok)*

– szóval

*ha majd ráfordulok a sintrai útra – bár nem is egy Chevroleten
talán valami minibuszon a többi meghívottal együtt vagy
taxin – mindenesetre egyiket se én fogom vezetni így
hát nem is beszélhetek a volán mellől –*

hogy ha majd

a sintrai úton haladok robogva vagy araszolva

Lisszabon felől Sintra felé

verse fogok kezdeni az útról hódolatul Pessoaának

a sintrai úton vagy egy álombeli úton vagy az élet útján

az útról amely mindig odisszea és mindig damaszkuszi és

– Pessoa óta – sintrai út is –

megtalálom-e az útszéli viskót és a fiatal lányt

aki a konyhaablakból oly irigykedve néz utánam

vajon lesz-e odisszeám lesz-e damaszkuszi utam ez a sintrai út

feltámad-e mint mindig (bennem is) a szellem túlzott

szorongása minden semmiségért a minden utak mindig kikerülhetetlen

kérdése – míg robogok a sintrai úton

a sintrai úton Sintrához egyre közelebb

egyre távolabb jutok-e magamtól vagy magamhoz egyre közelebb

Sintra 1995. március

A PALIMPSZESZTUS HÁTSÓ OLDALA

A Zeitgedicht és a Gedicht Zeit-ja

Somlyó György, tudható, mindig gondosan megkomponálta köteteit, nem meglepő hát, ha ez *A negyedik szoba* című köteténél is így van (alcíme *Versek 1992-1993*, tavaly jelent meg a Seneca Kiadónál). És miután – ez is általános tapasztalat – a kötetkompozíció kiemelt pontjai a kezdő és a záró darabok, a gyűjtemény egészét e két költeményen keresztül vizsgálom: a *Zeitgedicht II.*-n és az *NB* című versen keresztül. A két vers összekapcsolásán keresztül szeretném összekapcsolni a perszonális idő – a somlyói költészetben is igen rétegzett és igen összetett – problematikáját századunk egyik nagy poétikai találmányának, a palimpszesztus-tudatnak a kérdésével. Külön-külön, úgy gondolom, sem a (poétikai) „idő”, sem a „palimpszesztus” problematikája nem új; ami érdekes, az a kettő összekapcsoltsága – és *időnként* összekapcsoltságuk megteremtésének nehézsége –, itt most Somlyó György költészetében.

(Utalás és alkalmiság)

A *Zeitgedicht II.* az első ciklus, a *Divertimento* első darabja, amely többszörös, Mozartot át működő zenei utalás *egy szabad, a szigorú tematikát fellazító közjátékot* ígér a kötetben belül (a *Duden* definíciója). És valóban: a *Zeitgedicht II.* „némileg vidám hangszerezésű” darab, a költő régóta kedvelt eljárásával a középpontjában, azaz az idézettel és az utalással. A mottó helyén olvasati utasítás áll, a legfontosabb utalt helyek szerzőinek a megnevezése: *Vö. Garay János, Babits, József, Weöres, Zek, Jékely, Orbán stb.* (Jaj, olyan rossz, ha József Attilát csak úgy emlegeti bárki, hogy a *József!*) Tegyük hozzá, miközben az a bizonyos *stb.* kinyitja a sort a megnevezetlen költők, a versek gyakorlatilag beláthatatlan univerzumának gigantikus egésze felé, a legfontosabb szövegközötti utalások sorrendjét követő költő-lista egyes személyei a költemény felől nézve nem egyenértékűek. A legfontosabb az, akire a forma is utal. És akire a forma utal, az Weöres Sándor, s amely verse a forma is utal, az Weöres *Le journal* című verse: mert a Garay-balladára már a *Le journal* hivatkozik formálisan, Somlyónál ez már csak az utalás utalása, ami nem baj, sőt a szóban forgó költészetelgondolásban egyenesen szerencsés. E költeménynek, a Weöresének hajlamosak vagyunk a szokásosnál nagyobb jelentőséget tulajdonítani.

Mert ehhez a műhöz köthető a modernizmus egyik általános tapasztalatának megformálása költészetünkben, annak a tapasztalatnak tudniillik, amit kulturális Bábelnek nevezhetünk. A bábeli kulturális szituáció a keletkező költeményeket abba a helyzetbe hozza, hogy helyüket csak más költemények tengerében (mit tengerében, óceánjában!) találhatják meg. Az elmerülés ebben a tengerben, a költemények – barthes-i terminussal mondva – logoszférijában, *megúszhatatlan*. A korábban sohasem tapasztalt kiterjedésű szövegtenger látványosan hozza felszínre a költemények korábban többnyire rejtett természetét, a hozzákötődést más költeményekhez, a jelöletlen intertextualitást. A szövegközöttiség felerősödik, e felerősödésben megjelöltté válik, a szöveg – metaforikusan szólva – beszélgetésbe kezd más szövegekkel. De természetesen a költészetnyelvek bábeli zűrzavarában, a költészetek hangzavarában. *Talk* ez, mindenestül, csak egyre több a be-

szélő. És egyre kevésbé tudjuk, kikre is figyeljünk voltaképpen. Kevésbé lényeges, hogy a Weöres-vers a költőt mint a rettenetesen feltorlódott és jelentésükben egymást kioltó hagyományok közvetítőjét, médiumát határozza meg. Tehát kevésbé lényeges a szempontomból, hogy már Weöres rögzíti, és az ötvenes években, hogy a legkülönfélébb, a napjainkra elképesztő méretekben feltorlódott és természetesen itt és most jelenvaló hagyományok egésze az önmagában szemlélt egyes kultúra-részek önmagában még valaha nyilvánvalóan megvolt értelmét kioltja, mert *hellén szem héber látomás / egymást pocskul elrontotta / mennyi-gyümölcs és pokol-tojás / lett paradicsomos rántotta*. Tehát kevésbé lényeges, hogy ez a vers világosan rögzíti a kulturális Bábel jelentéstorzító, de főként jelentésmegsemmisítő hatását. Még az sem olyan lényeges, hogy az ötvenes évek Weöres Sándorával Somlyó osztozik a technika-ellenességben, egy egészen más helyzetben persze, a Mururoa-zátony francia atomkísérletei idején; Greenpeace és globális öko-gondolkodás. Weöres Sándornál *a város férfimorájának / partján a mező lánykateste / pőre halmi koncul esve / az erőszakos technikának*. Ugyanez Somlyóval szólva úgy olvasható József Attila (és az én szövegüniverzumomban Gion Nándor) közvetítésével, hogy *a Sziget közös birtokán / tapadós szállongó korom / koromként hull a kormorán / és lerakódik vastagon*. Ami itt lényeges, az az, hogy az alapvetően, mert a formán keresztül utalt vers épp ez a Weöres-vers, a *Le journal*, az a vers, ami egyszerre a juxtapozíció verse, tehát az egyes tárgyi vagy nyelvi elemeket pusztán egymás mellé rakó költői gondolkodás verse, azé a gondolkodásé, amely eszméletlenül mélyre beivódott a régi magyar költészet egészébe (szemben a nyugat-európai költészetek intrikációs, az elemeket különböző kombinációkra rendező gondolkodásmódjával), valamint egyszerre az intertextuális utalások hálójából szőtt költemény magyar prototípusa, sőt az a vers, amely egyszerre utal a formán és az egymás mellé pakoláson keresztül a mindenkori jelen pillanat kusza daraboltságára, valamint ezeknek a daraboknak a kaleidoszkóp irányította elhelyezkedésére. Mintha a pusztán véletlen által összehordott összefüggéstelen dolgok kusza egymásutánját olvasnánk.

Van ebben montázszerűség is, a látszólag véletlen egymás mellé kerülés játéka. A *Le journal* ugyanis szellemi párdarabja az *Összekevert újságcikkeknek*, amely úgy szerveződik, mintha valamely napilapot (le journal) nem hasábok szerint, hanem a hasábok határát törölve folyamatosan, úgy „vízszintesen” olvasnánk. És akkor következzen egyetlen strófányi példa a pastiche-ra, a rájátszásra, a parafrázisra, az intertextuális írás- vagy beszédmód (most az egyszerűség kedvéért nem teremtek fogalmi különbséget e kettő között) működésére:

(1. Weöres Sándor:)

*ó bár tudnék lóul dalolni
zablát, kantárt rám Múzsza fonna
abrákom hymni odi psalmi
nyeregbe Orpheus pattanna*

(2. Somlyó György:)

*bár tudnánk madáru dalolni
szárnyakat ránk múzsza repítés
most kéne hymni odi psalmi
s az odi más értelme is*

A viszonyban állás, az intertextualitás, azt hiszem, napnál világosabb, és Somlyó György esetében ez természetesnek is mondható. Természetesnek, mert ez a beszédmód, az ál-

landó jelenlét a költemények szövegóceánjában már régóta természetes sajátja költészetének. Annak idején, *Palimpszeszt* című kötetének elemzésekor ezt a – tágan felfogott – intertextuális beszédmódot a „palimpszesztus” kifejezéssel jellemeztem. Amely szó eredetileg nem jelentett többet, mint azt az állati bőrből készült hártát, amelyre írtak, valaha, abban az oly kedves költészettörténeti későközépkorban: s mivel a hártya előállítás drága volt, ha a szöveget egy adott kulturális jelen némának ítélte, azaz olyannak, amely nem mond neki semmit, akkor levakarták a hártya tetejét, és újból írtak rá. A levakarás művelete többször megismételhető. A palimpszesztus – ebben a formában is, de gondolkodásmódként is – nagyon mélyen beépült európai kultúránkba (e beépülés mértékére nézve, azt hiszem, elegendő Gérard Genette *Palimpsestes* című tanulmánykötetére, ismételten, utalni). Mondottam volt, hogy a kulturális Bábel tapasztalata egyértelműen a – bármiképp is értelmezett – modernizmus tapasztalata. És akkor ennek a bizonyos Bábelnek az egyik megjelenítődése – gondolom én – ez a bizonyos „palimpszesztikus tudat” vagy irodalmi gyakorlat. Eredetileg ezzel a szóval a XIX. század elején találkozhatni nagy hatással, a *littérature de drogue* egyik klasszikusánál, Thomas de Quincey-nél. A szerző 1821-ben így írt *Egy amerikai ópiumevő vallomásai* című könyvének, *A palimpsest avagy az emberi lélek pergamenje* című fejezetében (ford. Tandori Dezső, Európa Könyvkiadó, Bp., 1983, 183. p.): „Mi más az emberi elme, mint egy természetes, óriási palimpsest? Ilyen palimpsest az én elmém is, s a tiéd is, olvasóm! Képek, gondolatok, érzések borították el örökké tartó rétegekben, oly gyengéden, oly finoman, mint ha fény hull egy felületre. Úgy tetszett, minden újabb réteg elfedi az alatta levőket örökre. S mégis: valójában egy sem tűnt el. A könyvtárakban rejtőző pergamenpalimpsesteken olyan valószínűtlen sorrendben következnek a rétegek, hogy néha szinte már nevetésre ingerel a pusztá véletlen által összehordott összefüggéstelen dolgok kusza egymásutánja; emlékezetünk mélyének palimpsestjei, ez az égi eredetű palimpsest azonban nem ismer esetlegességet, itt minden szervesen kapcsolódik egybe.” Miközben ez az írás az emberi elmét gondolja el palimpszesztusként, azaz egy olyan képzeletbeli hártaként, amelyre minden föl van írva, minden, a gyerekkoromtól kezdve, sőt anyanyelvem szavain keresztül minden, még az is, amit a születésem előtti időből – épp az anyanyelven keresztül – intellektuálisan elérhetek, tehát amelyen minden ott van az ilyen-olyan rétegek valamelyikében (s a drog arra való, hogy a lejjebb lévő, szunnyadó rétegeket mozgósítsa), addig Charles Baudelaire – Musset nyomdokait követve – nem pusztán igenelte ezt az elgondolást (az elme és a tudatállapot mint palimpszesztus eszméjét), hanem *írásmóddá* is tette. De Quincey szövegét, tehát magát a szöveget vette kezébe palimpszesztusként, hártaként, gyakorlatilag lefordította franciára, de közben beleírta saját tudattapasztalatait is: ebből született meg a *Paradis artificiels* (Mesterséges paradicsomok) című szöveg: Baudelaire *ráírt* de Quincey-re, az előbb idézettekre például így: „Qu'est-ce que le cerveau humaine, sinon un palimpseste immense et naturel? Mon cerveau est un palimpseste et le vôtre aussi, lecteur.” (Ch. Baudelaire: *Les Paradis artificiels*. Par Yves Florenne, LGF, Paris, 1972, 214. p.) Majd ebben a részben az *Oxfordi látomások* címűben, miután levakarta de Quincey szövegét, és a hártára ugyanazt ráírta franciául, hozzáírta „magát”, a maga most-ját.

Olyan finoman, mint ahogy fény hull egy felületre. Azt hiszem, a palimpszesztus-tudat és a palimpszesztikus írásmód kicsit más, mint az általában vett intertextualitás, légyen ez utóbbi akár jelölt, akár jelöletlen. Nagy hatással még folyó századunk első felében Ezra Pound vitte tovább ezt az elgondolást, a kulturális Bábel palimpszesztikus megjelenítésének eszméjét. A rövidség kedvéért itt csak a CXVI. canto négy sorára utalnék: *De a bizonyíték / a palimpszeszt / kis világosság / a nagy sötétségben*. Merthogy a palimpszesztust át kell világítani ahhoz, hogy az alsó rétegek láthatóvá, olvashatóvá váljanak. Kell a fény.

Mindezekkel csak arra akartam utalni, hogy a kulturális Bábel tágabban vett intertex-

tuális, szűkebben vett palimpszesztikus reprezentációja a költészetben a modernizmus mély tapasztalata, a *Poésie I-II*. Lautréamont-jától napjainkig. Szerves része, Julia Kristevával szólva, *A költői nyelv* (múlt századi) *forradalmának*. Somlyó György költészete már régóta ezen a bábeli világlátáson belül formálódott, és 1990-ben megjelent kötetének címe ezt a tényt roppant világossággal jelezte: *Palimpszeszt*. Hát – irodalomként, költészetként – erről szól a *Zeitgedicht II*. Amiként a palimpszesztuson Baudelaire elő-szövege de Quincey-é, úgy előszövege – egyebek mellett – Somlyónak Weöres Sándoré. Írunk, ráírunk, újraírunk, ego scriptor, mondja Pound, megerősítünk (affirmálunk) valami korábbi, vitázunk vele, ironizáljuk. Konzekvens magatartás ez, a modern költő teljességgel logikus tudatállapota és gondolkodásmódja. Csak akkor most ezt az egészet be szeretném fordítani az időproblematikába. (Egyébként e szó somlyói szó is, palimpszesztikus szó: elegendő csak *Holnaptól – maig* (*A modern magyar költészet időproblémájáról*) című esszéjére utalni *A költészet ötödik évadja* című kötetéből: az idő tehát – itt reflektálva van; a költészettörténeti idő is.)

Merthogy az intertextualitás-elméleteknek és az intertextuális írásgyakorlatoknak nagyon erős a vonzódásuk a jelen időhöz, a mosthoz. Úgyhogy *most*, valamelyest megmagyarázva, szívesen cserélném is az intertextualitás és a palimpszesztus szavakat egy harmadik idegen szóra: kaleidoszkóp. A kaleidoszkopikus szemléletről egyébként Oswald Ducrot és Tzvetan Todorov több évtizeddel ezelőtti nyelvészeti-irodalmi szótárában olvastam, és igen találónak vélem az eddig tárgyalt jelenség megjelölésére. A jelenség, a dolog tehát ugyanaz, csak talán a megnevezés pontosabb. A költészet kaleidoszkopikus szemléletmódja arra a gyerekek által oly kedvelt távcsőszerű játékra utal, amelynek egyik végén be lehet kukucskálni (ismerkedés a költemények univerzumával), a másik végén pedig bizonyos alapelemek (az egyes költemények) a fény felé fordítva (elolvasva) valamilyen összeállításban látszanak. És akkor meg kell rázni a kaleidoszkópot! Az egyugyanazon alapelemek egy egészen más konstellációba (inter- és kontextuális viszonyba) állnak össze egymással, az előző összerázás teremtette állapothoz képest. A hasonlat szerint a költészet mindenkor *condition culturelle*-je, kulturális épp-így-állapota nem lenne más, mint ennek a költeményes nagy kaleidoszkópnak az új és új összerázása – mondja (a Ducrot-Todorov-szerzőpáros szerint például) T. S. Eliot. És akkor ebben nagyon sok igazság van.

Ám – hogy a hasonlatnál maradjunk – a modernizmusnak ez a találmánya, a költészet kaleidoszkopikus szemlélete gyakorlatilag nem felfüggeszti, hanem kiiktatja az időt. Minden jelenvaló a kaleidoszkópban. Minden nem pusztán egyidejű, hanem most-idejű, most-idejű a palimpszesztikus szövegben és az én éppen-most-olvasásomban egyaránt. Más hasonlattal: ekkor a palimpszesztikus költemény olyan lesz, mint egy képernyő. Képződhetnek más szavak, képződhetnek más költemények a költészettörténeti időben, ezek egymás mellett, ezek egymás hátán, de egyszerre, de *most vanak itt*: most van itt Weöres Sándor hettitája, a József Attila-i guano, vagy Somlyó György *Hermeneutikai mese* című költeményének pontos fogalmazásával (a tárgyalt kötet 105. oldaláról) a sok-sok „történeti” rózsa, a sok-sok idő-rózsa – mind itt van, mind itt van, egyszerre, a pillanatnyi jelenben, mint ha fény hull egy felületre. És ezzel nincsen létük, ezzel megszűnik a létük, a rózsáknak persze, mert csak a jelen idő ketrecében égne. Szóval az úgy van talán, hogy

*Ha fel tudnánk fejteni a költészet
véghetetlen szötteсібől a rózsamotívumot
mert a rózsa az is a líra örökpiros paradigmája
(énekek éneke) az Énekek Éneke rózsájáról
(amely nem is rózsa hanem lilium)*

míg végül is tiszta ellentmondás lesz belőle
 Mutanabbi rózsájától és Háfiz rózsájáig
 Ronsard szelíd kerti rózsája és Goethe tüskés vadrózsája
 Blake féregrágtaszított rózsája
 Milton rózsájától Borges Milton-rózsájáig
 és Mallarmé sötétség-rózsájáig
 és Kosztolányi ötszörös rózsájáig
 (...)

hajdani rózsáinkból csak a név lesz nomina nuda
 a minden rózsza hiánya

Hát erről van szó: forog velünk a hihetetlen mennyiségű szöveg, és mi is forgunk velük, a nagy, színes költészeti carousselben. És minden olyan jelen idejű lesz.

És akkor, kedves és türelmes Olvasóm, most ne add fel! hadd soroljam fel ábécérendben (majdnem) mindazt a *jelölt* intertextuális utalást (a kaleidoszkóp szerzőnévvel megjelölt elemeit), ami e vékonyka kötet, *A negyedik szoba* képzeletbeli képernyőjére itt és most kivetül! A 48. oldalon ott egy vers, a későközépkori híres szerelmi történetek egyikéről, Abelard és Héloïse történetéről, *Abaelardus: sic et non* címmel. Ciklus előtti mottóként találunk egy Aquinói Szent Tamás-citátumot, a *Zeitgedicht II.*-ben Babits-reminiscenciákat, egy stílusimitációs ujjgyakorlatot Bertók László szonett-modorában, Dante-idézetet megerősítő alapállásból, ezzel szemben – roppant ironikusan – utalást Jacques Derridára, egy sort, amelyet „dixit Goethe”, ismét ironikusan az 52. oldalon egy Heidegger-utalás, Imre Flóra, Jékely Zoltán, rengeteg József Attila-hely és allúzió, majd Kipling egy – én házilagosan így hívom – „hülyéskedés-mottóban” a 95. oldalon, Keats (mottó, persze), Kurtág György és Márta (ajánlás), Kölcsey Ferenc (szétidézés és ironikus ki- és befordítás), Lorca, József Attila sírversén keresztül, palimpszesztikusan, sok-sok Mallarmé, majd Monet, a festő, Wolfgang Amadeus Mozart, sokszor, Nagy László, Orbán Ottó, ajánlás Perneczky Gézának, Ezra Pound (a következő címmel: *CANTO XLV/A*, hiszen a 45. cantót Somlyó György fordította, s ez itt nem más, mint a híres uzsora-canto *tensonja*, vitaverse), majd a három R: Rilke, Rimbaud, Ronsard, mindegyik olyan viszonyban a somlyói egésszel, hogy külön dolgot érdemelne, *megnemírt Mallarmé-szonett*, Takács Zsuzsa stílusimitáció, jelöletlenül Tertullianus *quia absurduma*, negáló álláspontból Yoko Ono, Vörösmarty Mihálynak *hommage* a 19. oldalon és *bocsánatkérés* a 80-on, Zelk Zoltán, végül Weöres Sándor. Ugye, elég? A lista messze nem teljes: arra szolgál, hogy érzékeltesse a kaleidoszkópban megjelenő költészeti látvány gazdagságát.

Most szeretnék rátérni a kötetnyitó költemény címére: *Zeitgedicht*. Amennyiben a kaleidoszkopikus szemlélet minden múltbelit aktuálissá, jelenvalóvá, épp-most-itt-vanná varázsol, a Somlyó-költemények nagy része ugyanezt teszi mindazzal, ami – szakszerűen fogalmazva – szövegen-kívüli, ami *hors-texte* (és itt az élet dolgaira gondolok, hogy nagyon egyszerűsítsek). „A »Manila« teraszán ülök (Gran Vía, Madrid)” – írja; „miért nem tudom levenni róla a szemem”, tudniillik *most* levenni; s „míg írod ezt / írnod nem ezt”. Ez a jelen idő, a most, az éppen-aktuális. A *Zeitgedicht* kifejezés egyik szinonímája annak, amit alkalmi költészetnek nevezünk, s amely költészet jellemzője, hogy mennél több szálon keresztül megpróbál belerögzülni a mindenkori mába, az aznapba, a mostba. Somlyó költeménye nem véletlenül kezdődik így, pontos dátummal, rögzített jellel:

kilencvenkettő június
 (Zeitgedichthez dátum dukál)
 Rióban áll a karnevál
 vagy mondjuk a „Riói csúcs”

És most nem szeretném kihasználni az „alkalmi költészet” kifejezésnek a magyar költészettörténeti tudatban is meglévő pejoratív jelentését, nem. Egyelőre nem olyan hivatkozás mögé bújnék el, amely utalás szerzője az általam ismert legjobb áttekintő értekezést írta a goethei *Gelegenheitsgedicht* kérdésköréről („Valamennyi költeményem alkalmi költemény, a valóság ihlette őket, ezen alapszanak és nyugszanak. Nincs költeményem, amely ne nyugodna valamin.” mondotta a weimari nagymester Eckermann-jának, egészen pontosan 1823. szeptember 18-án, no.) Predrag Matvejevićre utalnék, aki a következőt mondja *Az alkalmi költészet néhány általános jellemzője* című tanulmányában: „Grosso modo az alkalmi költészet három nagy kategóriáját különböztettük meg: a) a különféle ceremóniákhoz kapcsolódó költészetet; b) az *elkötelezettség* nevezett alkalmi költészetet (mely társadalmi-politikai vagy történelmi eseményekre vezethető vissza); c) a magán- vagy személyes élet tényeiről készített alkalmi költészetet (abban az értelemben, amit Goethe adott a *Gelegenheitsgedicht*nek)” (Predrag Matvejević: *Pour une poétique de l'événement*. 10/18, Paris, 1979, 175-176. p.). És egyrészt ez az osztályozás tényleg elnagyolt, tényleg grosso modo, másrészt azonban mintegy *kihívja* a somlyói költészet ilyen áttekintését. (Egyébként, ha lehet nyitni egy ilyen zárójelet, általában is át kellene gondolni részint az alkalmiság, részint az elkötelezettség kérdéskörét jelen költészetünkben, mert a marxista szó-kisajátítás után egyszerűen e kategóriákat nem merjük használni, például a tündéri Petri György kapcsán sem, akinél ordít, hogy ezeket bizony át kellene gondolni. Arra gondolok, hogy a szó-kisajátítás után is létezik az, amit így hívunk, hogy „alkalmiság”, meg így, hogy „elkötelezettség”. Hát persze.)

Egyszóval, ez a cím, a *Zeitgedicht*, a mindenkori jelen idő rácsaira utal. Arra a jelen időre, amely kaleidoszkopikusan telis-tele van múlt-utalásokkal, de amely minden múltból *jelent csinál*. Ez egy költészettörténeti út adott pontja, a modernizmus egy évszázada ismert állapota, ez a jelen idő a költemény, a *Gedicht* ideje, *Zeit*-ja. Egyesítő idő, sok múlt jelenvalóvá tevő ideje, igaz. Ám a költeménynek – talán – van egy másik ideje is, mert-hogy

*A versek kétéltű állatok
Vagy kétidejűek mint a csillagok.
Amit észlelsz belőlük már nem létezik.
De ők csak léteznek tovább
az idők partjait cserélve.*

– írja Somlyó György a tárgyalt kötetben, az *Úgy nézd őket* című gnómius és rövid versben, érzésem szerint bölcsen.

(ellenállni az időnek?:)

A *Zeitgedicht* tehát megragadja a jelen pillanatot: egyetlen időt ismer, a most idejét, sosem a múltot és sosem a nem rám várót. A jelen idő önzése ez, az intertextus mindent a mostra vetítő egoizmusa.

Miközben idő van.

Ami a költemények „idejét” illeti, az imént teljes egészében idézett rövid vers meggyőzhet Téged, Olvasó, hogy benne vagyunk a XVIII-XIX. századi esztétikatörténeti paradigmában: a költemény kétidejűségének a tételezésében. Hogy tudniillik egyrészt minden humán produktum, így a költemény is, valamikor lesz, és születése pillanata a léte pillanata, de utána beleúszik az időbe, megy tovább vele, történik vele minden, ha költemény például, akkor vagy olvassák, vagy nem, ha már olvassák, akkor értelmezik is, ki téve az értelmező épp-itt-most-tudatának, ez világos, nem is folytatom tovább: szöveg-hermeneutika gyermekek számára. Tehát: minden költemény kétidejű: részint most-ide-

jű, azaz odatartozik keletkezésének idejéhez, a keletkezés *alkalmához*, el- és lekötöztetve annak a pillanatnak, amelyben megszületett s amely részben megszülte őt; részint azonban *idejű*, azaz benne van az időben, ahogyan ez az emberi, a humán időben szokás (mert van-e más idő a mi emberi időnkhez képest? – Szerintem az idő maga nem más, mint a mi humán tevékenységünk, mely tevékenység természete elrejtett jellegű, de ez csak sejtés, itt tényleg nem tudható semmi). Ezt a második „időt” bizonyos – a szó köznapi értelmében vett, naiv – romantikus esztétikák szokták a költészet örökkévalóságának is tekinteni, ami butaság (az idő nem állít – amúgy a múlt időben állandóan leomló – költeménymauzóleumokat). Van-e közvetítés a két idő, a jelen és a folyamatosan múltó, az élt és a reflektált között? A mindig jelen pillanat, a mindig kicsikart és együtt létezőnek tekintett Most és a rajtam túlnövő, a tőlem nem függő idő között?

Olvassuk el a kötetzáró költeményt! A címe: NB. Talán *Nota bene*? Jegyezzük meg jól!

*Az ifjú is került a siralmi
Költészet sok tribálját és triádját
És úgy írta Adónisz siratását
Mintha szóból márványt tudna faragni*

*Most őszikék kesernyés szagu szirma
Az egész lant s a késő szenvedély tri-
(Vagy cento)lógiája – ez kísérti
A rozsdamart arany az öregkori líra*

*Míg életem naponta újratermelem
Nem tartóztat se botrány se szemérem
S hogy az ingovány én-i televényen
Milyen gyomi és milyen szírom terem*

*Se az hogy becses lírai személyem
Személyes-e avagy személytelen*

Akkor ez a szonett most egy őszi-elutasítás lenne? az öregkori líra elutasítása? a rozsdamart arany (János?) szavainak elhárítása? És úgy állítaná be az általam kaleidoszkópnak nevezett versképzést, mint amely szemben áll az „ifjú” világfogláló eredetiségével? Hogy a centológia, tehát az idézetes és az utalásos beszédmód az előrehaladott kor, a már-százezer-éve-élek egyedül lehetséges költészete lenne? Somlyó György nagyon átlátja magát. Mert a válasz az, hogy *igen*.

Ám közben azt is szeretném közbeszúrni, hogy – miközben evidenciaként jelentem ki, hogy Somlyó György álláspontja, palimpszesztusostul, jelenidő-központú látásmódostul és identitásproblémástul, az ironikus hangvétel eleve tételezésétől kezdve *modern* álláspont, s miközben a modern álláspontokkal szinte semmi nem áll szemben – *maga az alapállás, a modernség látásmódja tökéletesen védhető*. Legfeljebb a *défense*, a védelem mikéntjéről lehet taktikai elmélkedéseket folytatni. A palimpszesztus szerintem például védhető. Csak meg kell kérdezni, mi van a – a kérdés szinte lehetetlen – túlsó oldalán? Egy időrögzítő és megjelenítő, de egyébként az időre elgondolásánál fogva immunis hártya túlsó oldalán?

Mert nekem – kissé – másféleképp probléma az idő.

Tudniillik – ahogyan én gondolom – a palimpszesztus hátsó oldalán, az egyidejűség mindent jelenvalóvá tevő síkján túl, ott van az idő. De milyen idő?

Feltűnő – no, persze csak idő-ügyben –, hogy a költő, mint korábbi köteteiben is,

menyire felértékeli (mihez képest?) az ifjúságot. Tehát az idő egy szinten a kötetben egyszerűen mint *életkor* jelenik meg, pontosabban az életkorok közötti konfliktus formájában képződik meg. Mert Somlyó György, mondjuk így, ifjúsághívó, és ez teljességgel rendben van. Ám amikor Imre Flóra szonettjét kommentálja, az 59. oldalon, palimpszesztus-technikával, tudniillik hogy:

1) kezdetben volt, hogy az idős Ronsard – a Marie-k és mások után – beleszeretett volt Hélène de Surgère-be, akkor ezzel mintegy modellezte a nem húszéves költő és egy roppant ifjú lány „költészeti” kapcsolatát; és akkor Ronsard megírta volt a *Ha majd öreg leszel...* kezdetű zsarolás-szonettjét, amit az a Szabó Lőrinc fordított magyarra, akit többnyire a farka vitt át az életén;

2) e zsarolás-manőver megtetszett számos más költőnek (a bolond Yeats például), késztettek rá *modern* palimpszesztust;

3) Somlyó György is megírta a maga palimpszesztusait a Ronsard-költeményre, csak – ellentétben a XVI. századi Hélène-nel – a jelen, a most, az aktuális hölgye egy ellen-szonettben válaszolt is rá, a címzettet „visszeres lábú trouvère”-nek nevezve (ami retrospektíve, Ronsard-ra nézve nem *faire*, merthogy az agg Ronsard, bár szerelmi költő volt még, de trouvère már nem lehetett); (és akkor!)

4) Új könyvében költőnk ellen-szonettet ír az ellen-szonettre:

(...)

*jó is lesz ha tudod (Ronsard-ul szólva) úrnőm
én nem hagyom el az ifjúságot ki úgy jön
utánam lihegőn mint kócos hű ebem.*

– és akkor itt sok-sok eltekintendő halmozódott fel.

Mert miről van itt szó? Az ifjúság tudatának megtartásáért vívott küzdelem tétje nem az életkor, nem. Hanem – szerintem – a modernség eszméje. Annak a modernségnek az eszméje, amit nevezzünk bárhogy, gondoljunk felőle bármit, de amelynek az etimológiája csak annyit mond róla, hogy a modern az a *mai*. Az *aktuális*, az éppen most.

Mert a személyes élet Kerkéje ez, a múlt idő, tehát nem az idő maga, hanem a múlása, amely *leigéző*, szerintem (és amely *leigázó*, Somlyó szerint). Az a félelmetes egy „modernnek-kell-lenni-mindenestül-költő” számára, hogy alig belátható az időmúlás: nem lehet, hogy múlik, hát olyan nincs, hogy elfogy a modern, mondja. A múlt idő megalázó, különösen, ha felettünk már sok idő elmúlt. Mert az idő múlása maga olykor nagyon kellemes, egyenesen jó tud lenni, ám olykor maga a múlás olyan rosszul múlik, olyan rosszul csinálja magát ezzel a múlással, ez kétségtelen. És itt nem a költészettörténeti időről van szó, nem arról az időről, amelyről az idézett költemény beszélt, nem a versek „kétidejűségéről”. Itt a személyes időről lenne szó. Ám a szövegek Somlyó Györgynél erre is utalnak. Roppant érdekes, hogy a szövegek kaleidoszkopikus csatlakozásával párhuzamosan – ahol rájátszik, mondjuk, Ronsard egyik szonettjére – kaleidoszkopikusan csatlakoztat életeket is – ott rájátszik, mondjuk, Hélène de Surgère-re:

Szerelmeink összetéveszthetők

Cassandra Marie Hélène de Surgère

Meglátod őket egy este az R. E.

R.-en vagy hol s oly megvesztegetők

(...)

Mind csak Ronsard bordájából szövettek

Nyomukban csak saját nyomod követted

Rajtuk át jutsz – magadtól magadig

és akkor itt minden tudva van, *poétiquement*, minden.

Létezik tehát egy ízig-vérig *modern* költő. Valaki olyan, aki az életét tette rá a modernsége, aki a modernsége esküdött, és aki csak attól lett modernség-hívő, hogy ifjúság-hívő, és megfordítva. Mindkettőből kultuszt csinált, s mindkettő örökkévalóságát felismerhette a költészet kaleidoszkopikus szemléletében, a mindig-modernség időtlenségében (az ellentétét nem ismerő pillanatszerűség örökkévalóságában) és a palimpszesztus most-jában, vagy – ha úgy tetszik – a kaleidoszkóp most-jában. Költészete ebben az értelemben *Zeitgedicht*. De a modern magatartásnak – abban az értelemben, ahogyan itt megpróbáltam leírni – ára van. Az ára a személyiség, az egyén és a beszéd közti viszony távollása, az identitás. Mert:

Az intertextus egyik szerepe az, hogy az egyébként a szavakban az olvasó számára (és önmaga számára is) megképződő személyiséget jótékonyan eltakarja, hiszen ez a személyiség – az intertextus szövegfátyla mögött – a más szavain keresztül képződik meg: a hang az enyém, a szavak másokéi. A beszélő személy ilyen erőteljes, bár persze sosem teljes kivonulása saját beszédhelyzetéből, mások szavainak használata – „Az én – az mindig valaki más”, szokta volt idézni Somlyó kedvelt Rimbaud-jától – drasztikusan veti fel a beszéd autentikusságának, a beszélő és a szavai közötti identitásnak, vagy eme identitás hiányának a kérdését. A *Modern* alól kicsúszik a *Modern*. A mai nap alól kicsúszik a mai nap. És akkor az egész idézetes, felfüggesztett beszédmód *őszike* lenne? Öregkori Líra?

Mert: a pillanat és a most költője *tudhatja csak* – mint Somlyó György – konfliktusosan átvergődni azt a problémátömeget, hogy a múlt – amely korábban is méltóztatott múlni, de csak szordínósan, úgy lassacskán, eltakarhatóan, alig észrevehető módon – hirtelen fogja magát, és nagyon elkezd múlni, illetve hirtelen elkezd (csakúgy) elmúlnak lenni, aztán ez ellen nem tehetni semmit. És ebbe nemcsak a modern nem tud belenézni. A modern is fizet az időért. Somlyó György identitásával fizet érte, a *Moi, c'est un Autre* árát. Mert a palimpszesztikus szemlélettel szemben áll valami, valami, amit úgy hívhatunk, hogy a nem reflektált idő, a görög bölcsélet által *sem* megragadott valami, vérében fetrenghő Kronosz, minden alteritás és minden modernitás eltakarítója. Az ő tekintetéből visszanézve tényleg lényegtelen, hogy Somlyó György *becses lírai személye személyes-e avagy személytelen*. Egyedül a somlyói modernizmus identitásválságának küzdelme a lényeges. Amennyiben a költészetet még lényegesnek nevezhetjük. Az Idő felől.

És olyan finoman, mint ha fény hull egy felületre. Mert egyedül így nevezhetjük *lényegesnek*. A költészetet, amelynek az *idejéről* szinte fogalmam nincsen.

Sursum corda!

Talán szeráfi összhangazattanok
Támadnak benned, általad, ha liktetsz,
Szép ideges hús, holtig idegen,
Te ismeretlen mágus Betlehemben,
Te szitkozódó bölcs szadduceus,
Ki pusztulások pitvarába vért köpsz,
Meg-megrándulsz, pogányul átkozódsz,
Te térdre hullni is merész lator,
Lerogysz – a semmi rajtad átsajog.
Emeld föl arcod! Föl, föl, rossz szívem!
Szívem se vagy, csak rezdülő ideg...
Menny és pokol közt értőn fölfeszítve
Pendülsz egy égi lanton, megfeszülsz:
Pengetnek fénylő, misztikus kezek,
Zengetnek tiszta, titkos kórusok.
Nem hallhatom. Zenéd sem ismerem.
De hosszan szólj, mint angyalhúr, ha pattan!

Melyben a színháztól búcsúzik

Fáradt vagyok, ringass... De nem. Ne. Még ne.
A földgömb füstöl, űrbe ront, forog...
A színház lángol, mintha bennem égne:
Szikrázik, fullaszt... Szürke fondorok,
Fintorgó szajhák, hímszukák, ti szépek:
Sok műbolond, szeszélyes egyveleg!
Köd-léketeknek ablakán kilépek:
Csak színleg él, ki légbe szelveleg!
Ne hagyj, tünékeny, percnyi lét, te cefre,
Ringass magadba, mérgem, undorom:
Hadd álmodom, hogy telne még szerepre!
Ringass... Igyam ki rég megunt borom –
Majd részegülten könyörűn locsogva
Merüljek gyötrő, gyönyörű mocsokba.

Nigra Sed Formosa

Psyché-variáció
Weöres Sándor emlékére

*Mindenkié a rósa,
Mert senkié a rósa.*

*Sehol sistergő rósa,
Semmi parasa, rósa,
Ne ránts pokolra, rósa,
Rontások fodra, rósa,
Erények füsttye, rósa,
Menny-ég ezüsttye, rósa,
Tsipkézett tüske, rósa,
Szótlan tűz szülte, rósa,
Nem léssz enyém, te rósa,
Már magadé se, rósa,
Más bolygók szépe, rósa,
Tán Sátán tépte rósa,
Galádság étke, rósa,
Vihar tselédgye, rósa,
Szél-vész kezében rósa,
Örvénylő, ében rósa,
Áldassál, ádáz rósa,
Öldöklő derű, rósa,
Föl-ködlő terű rósa:
Sötét, keserű rósa.*

Én-rósa, senki-rósa

A Kleofás-képregény

Egy napon a Valdek nevű diákot N.-be szólították a tanulmányai. Rideg tél volt akkoriban, kitartó hideg, ám a diák mégsem bánta, hogy kényelmetlennek ígérkező utazásra kényszerül. Társai nevetgéltek és gúnyolódtak rajta, ám Valdek zavart mosollyal ingatta a fejét. Úgy tűnt, tökéletesen elégedett a sorsával, miképpen elégedett az áldozati báránnyal ama pillanatig, míg a torkán nem érzi a vas metsző hidegét. A metsző hideg viszont az égből ereszkedett alá, folyók és tavak dermedtek végtelennek tetsző mozdulatlanlanságba szerte az vidéken. Arról pedig, mit is érzett valójában Valdek, senkinek sem beszélt. Amikor tudomására jutott, hogy N.-be kell utaznia, hogy a tanulmányait* folytassa, soha nem tapasztalt szenvedély áradt szét a lelkében. Járt az utcákat, a fagyott és néptelen külvárosokat, s közben Karácsony kisasszonyra gondolt, aki távoli rokona volt és N.-ben élt. Valdek éppen úgy kezdte szemlélni a dolgokat, mint ahogy áldozatát látja a gyilkos abban a végső pillanatban, amelyben már minden eldőlt, de amelyben még határtalannak tetszik az élet, miként a korábban megélt milliárdnyi pillanat bármelyikében. Valdek azonban soha nem gondolta, hogy ölni fog. Soha nem gondolta, hogy kioltja egy másik ember életét, s talán még megkönnyebbülést is érez mindeközben.

Az N. nevű város püspöki székhely volt. Bírt jónéhány szokványos nevezetességgel, meleg gyógyvizet csorgató utcai kutacskával, különleges díszítésű épülettel, kőrózsás kapualjjal, függőkerttel, évszázados utcasorral és püspöki palotával. A város neve történelmi munkákban gyakorta előfordult, hírhedt pártütések, összeküvések és lelkes újrakezdések színhelye volt. Fontos ütközetek is dúltak a település határában hullámozó dombokon, ám Valdeket valójában nem a múlt szövevénye, históriák és legendák, és nem is a város jelene érdekelte. N. Karácsony kisasszony miatt volt fontos. Karácsony kisasszony évekkel ezelőtt szökött ide egy képregény-ügynökkel, akit ifjabb Hellnek hívtak. Kínos történet volt ez, talán több is, mint kínos; mások vélekedése szerint komikus és tragikus. Mindenesetre Karácsony kisasszony egy napon eltűnt. Mivel árulkodó nyom nem maradt utána, a rokonság, Valdek igencsak nagyszámú rokonsága belátta, hogy elment, egyszerűen elhagyta őket, s bár viselkedésének lehetett oka és magyarázata, mint ahogy volt is természetesen, arra azonban elfogadható indok nem találtatott, hogy a közösségi köteleket ilyesféle durvasággal elszakítva lép ki valaki a világnak ama territóriumába, és ekkor néhányan így fejezték ki magukat a rokonok közül: „ahol a szabadság árnyéka kart karba fűzve sétafikálgat a szabad akarat rongybabájával”. Nem,

* Különös tanulmányok voltak ezek, s talán nem is ildomos valódi tanulmányoknak nevezni őket. A diák egy evangéliumi novelláról készült írni. Az a kérdés foglalkoztatta, vajon ki lehetett Kleofás társa. A Kleofás nevű tanítvány Lukács evangéliumában szerepelt, s Jézus halála után társával Emmauszba indult.

ez teljességgel elfogadhatatlan volt, kész őrültség, az a pont, ahol az ízléstelenség már a bűntől kap instrukciókat, tették hozzá. Karácsony kisasszonyról a családban több szó nem esett. Vagyis nem egészen. Hiszen eztán is sűrűn gondoltak rá, s ha összegyűlt a család, néha neki is megterítették, pohara ott állt az ünnepi asztalon, üres tányérja a többi mellett világított, és úgy maradt, míg le nem szedték a terítékeket a szolgálók. A nevét azonban nem ejtették ki. S ha egy éjszakába nyúló társalgás váratlan fordulata olykor felidézte is a kisasszony alakját, úgy a pillanatnyi meghökkenés után a rokonság a körülírás képmutatóan együgyű eljárását alkalmazta, többnyire úgy fejezték ki magukat, „az az ember, akiről most nem beszélhetünk”, vagy „akiről szó minálunk nem eshet”; esetleg a „hiszen tudjátok” félmondatnyi fordulattal folytatták az elbeszélést. Ez az alattomos kíméletlenség Valdeket roppant kellemetlenül érintette, úgy érezte, mintha egy ember nevét helytelenül használná a többi, hogy így büntessék, alázzák és szégyenítsék meg. Miközben sokszor hallotta a szolgálók izgatott, lázas suttogását is, amint Karácsony kisasszonyról cserélgetnek híreket, melyek persze eljutottak a rokonokhoz is. Lassanként tudta hát mindenki, hogy Karácsony kisasszony N.-ben él, és boldogtalanabb már nem is lehetne. A tehetetlen kárörömből lassanként gondos gyűlölet virágzott. Valdek egészen ifjú korában látta utoljára Karácsony kisasszonyt. A kisasszony állt egy családi karácsonyfa alatt, miközben szép arcán ünnepélyes, távoli mosoly játszott, s valami egyszerű gyermekdalt énekelt. Valdek emlékezett, hogy ez a fa néhány nap múlva magától lángra lobbant, s úgy égett, akár a csipkebokor a Szentírásban, de a hamuja fekete volt és bűzös, s az égett csokoládék nyomát sokáig nem lehetett eltüntetni a padlólecekről. Az élet néha tényleg olyan, mint egy opera, amiből kifelejtik a nagyáriát. Karácsony kisasszony valóban szerelmes lett. Elcsábította az ifjabb Hell nevű képregény-ügynök, a szóbeszéd szerint igencsak kellemes megjelenésű férfiú. Ajándékokkal, némi pénzzel és mézesen csorgó reménnyel halmozta el, éjszakánként olyan mondatokat suttogott a fülébe – ezt a változatot különösen a szolgálók kedvelték –, melyekről nem lehetett eldönteni, gyötrelmesen szépek vagy aljasok inkább. Aztán úgy felejtette N.-ben, ahogy a mindennapi bűneit hagyja maga után az ember. Az N. nevű városban a határ közelsége miatt kaszárnya is működött. Úgy lehetett tudni, hogy Karácsony kisasszony egy nyugállományú ezredessel él együtt, a képregény-ügynök idős apjával. Igen, körülbelül ennyi volt tudható a kisasszonyról, leszámítva azokat a regényes túlzásokat, melyeket azok a rokonok terjesztettek, akik egész életükben magányosan töltötték az éjszakákat, és ha lett volna bátorságuk, hát éppúgy elszöktek volna, mint Karácsony kisasszony. Valdeket sokan és sokféleképpen próbálták lebeszélni az útról. De a diák csak a válát vonogatta, s úgy tett, mintha nem értené e tartóztatási kísérletek önmagából kiforduló jelentését. „Menj csak, és tudd meg, mi van vele!”, körülbelül ez volt e visszatartások mégiscsak összecsengő értelme.

És Valdek elutazott.

N.-ben apró szemű kavargó hó hullott, amikor a diák gőzöse bepöfögött a kihalt pályaudvarra. Néhány kedvetlen, átfagyott utas kászálódott ki a vonatból, senki sem várta őket. Valdek körbepillantott. A vasúti tisztviselőség irodájának ablakát összevirágozta a jég. A diák bekopogott, s mert türelmetlenné tette a hosszú út, nem várta meg a tessékelést. Nyomban belépett. A vasúti tiszt izzó dobkályha mellett ült és szalonnázott. Lenyelte a falatot, aztán durván vigyorgott Valdekre.

– Szóval maga Hell ezredes úr lakását keresi.

A tiszt elmagyarázta, merre induljon a diák. S amint Valdek kilépett az állomás szegényes épületéből, kint, az utcán mintha valami más világba csöppent volna, egyszerre életre kelt és tobzódott minden. Az utcákon szánok csilingeltek, a sarkokon füles sapkákat és sült gesztenyét árultak, fűszeres forralt bor illata szállt, s a gyerekkar vastagságú jégcsapok úgy lógtak az ereszekről és a fák dermedt, fekete ágairól, mintha évek óta függnének így, ég és föld közé emelve. A behavazott kémenyekből vidám fehér füst kacskaringózott az ég felé. Fenn varjúhad szállt a hátnak, károgásuk lehallatszott. Élt és remélt minden, bármerre nézett Valdek. Mesebeli táj, hóval, a hó alatt pedig homállyal. Volt az egészben valami festői túlzás. Miként a téli festmények akármelyikében, amikor olvadó, ragacsos és meleg matériákkal idézik vászonra a fagyot és a természet tetszhalálát. Kanyargós utcákon, elhagyott, mégsem magányos parkocskákon haladt át a diák. Úgy érezte, nem tévedhet el. Aztán már nem is figyelt a pontos irányra, átadta magát az idegen ismerőségnek, hogy úgy bámulhat spalettás ablakokat, behavazott előkerteket, fehér háztetőket és útszélre söpört hókupacokat, mintha járt volna már itt, s nem csak a képzelete teremtetett volna hasonló színhelyeket olyan éjszakákon, amikor a magány őt is képzelgésekbe kergette. Távoli kiáltást hallott a háta mögül, s anélkül, hogy megfordult volna, megállt, bőrdíját maga elé ejtette. Tudta, megérkezett. Nagy és magányos, az utca többi épületétől kissé félreálló ház volt az ezredesé, klasszikus stílust idéző jegyekkel épült, s első pillantásra úgy tűnt, olyan ember birtokolja, aki a tekintély fegyelmét többre becsüli a játékoság szabadságánál. Valdek tévedett. Később azzal mentegette magát, hogy eleddig soha nem találkozott képregény-ügy-nökkal, sem pedig nyugalmazott katonával, aki a világtörténelem több száz ütközetét tudja fejből, mozdulatról mozdulatra, ahogy sakk mesterek ismernek valaha lezajlott játszmákat, parasztlépcsnyi pontossággal. Valdek bekopogott. Amikor Karácsony kisasszony kinyitotta előtte a súlyos, mégis hangtalanul táruló bejárati ajtót, sokáig nem szólt semmit, csak bámult a diák fagytól kipirult arcába, s láthatóan emlékezni igyekezett.

– Te vagy az a Valdek – mondta kelletlenül.

– Én vagyok – hajolt meg a diák. Karácsony kisasszony nem mozdult. Mögötte a ház sejtelmes és meleg, tartózkodó félhomálya, Valdek mögött az utca, a hideg és a kavargó hó. Egyszerre megszólalt Karácsony kisasszony:

– Hát akkor ne ácsorogj odakint.

Hatalmas házba lépett Valdek. A falakon mindenfelé kardok, szablyák és műtárggyá öregedett fegyverek lógtak, közöttük pedig híres hadvezérek portréi. Kellemesen meleg volt, s a házat körbelengte az öregemberek kesernyés illata. Lám csak, itt élt Karácsony kisasszony, fegyverek, fajanszedények, meissenai porcelánfigurák és csillogó majolikák között. A lakás berendezése éppúgy nem tanúskodott ízlésről, mint ízléstelenségről. Az előszobából belátható jókora térben inkább a gazdagság személytelen szeszélye volt szembeötlő. Valdek látott egy cseh kabinetszekrényt, fiókhomlokjaira és díszes faragású ajtóira ókori csatajeleneteket festett egy olvashatatlan nevű mester. Emitt egy bársonyos francia kanapé, amott egy díszes kandalló, aztán fiókos szekrények, halkan ketyegő talpas órák és fegyverek. Rengeteg fegyver. A bútorok komor mahagónija és világos szaténfája osztozott a látványosságban. Úgy nyíltak egymásba a szobák, mint valami múzeumban. Vagy in-

kább régiségkereskedésben? S ahogy Valdek újra körbejáratta tekintetét a tárgyakon, arra gondolt, hogy itt az idővel történt valami. Nem halt meg, ő, dehogyan. És nem is áll. Inkább összesűrűsödött, s készülődik, ám hogy pontosan mire, Valdek e felületes és egyszeri szemlélődésből nem tudta megállapítani, ám annyit világosan érzett, hogy e készülődés ereje alól, ha valóban maradni akar, semmiképpen sem vonhatja ki az akaratát. Hirtelen a kisasszonyra pillantott. Karácsony kisasszony nem tűnt elégedetlennek, igaz, boldognak sem. Arca még őrizte a titokzatos őszinteséget, mely csak az igazán szép emberek sajátja. Miközben a diák azt is látta, hogy egykori szépsége már csak részleteiben maradt meg. Még mindig mandulavágású volt a szeme, teltek és duzzadtak voltak az ajkai, büszke az álla, hosszú a nyaka, de az összhatás már az öregség kihívó, szemérmetlen jelenlétéről szólt, karja soványságán, kézfeje remegésén, a kisasszony ráncain és ereszkedő bőrén már nem lehetett semmiféle női praktikával segíteni. Nem, Karácsony kisasszony semmit sem akart palástolni az öregség pusztításából. Porokat és kenőcsöket nem használt. S ahogy visszapillantott Valdekre, mintha azt fejezte volna ki a tekintete, hogy az igazi veszteségeket nem lehet rejtegetni. A diák észbe kapott, hogy talán túl soká, illetlenül hosszú ideje figyel, hát gyorsan beszélni kezdett.

– Glaisher nyolcezer-nyolcszázharmincnyolc méter magasba repült a léghajójával, akkor vesztette el az eszméletét. Már csak két méter hiányzott, hogy a Mount Everest csúcsának magasságát elérje. Két méter, kisasszony! Már csak egy ember magassága.

– Maradni akarsz? – vágott közbe Karácsony kisasszony.

Valdek arca rezzenéstelen maradt.

– A tél olyan hosszú – mondta.

– Küldtek?

– Jöttem – mondta Valdek.

– Akartál jönni?

Sokáig hallgattak aztán, méregették egymást. A némán megkötött egyezségek biztosabbak, mint a látványosan összecsgorgatott vér. A kisasszony végre elmosolyodott. Lány és gyorsan eltűnő mosoly volt, ahogy a porcukor olvad a meleg süteményen, és nem látszik többé, mégis édes.

– Emlékszem rád – mondta Karácsony kisasszony.

Valdek bólintott. Hát igen. Az emlékek.

– Bemutatlak a ház urának. A neve idősebb Hell – érintette meg a diák arcát a kisasszony, s Valdek máris követhette. Az ezredes meglepően alacsony, hajlott hátú férfiú volt. Első pillantásra inkább tetszett biztosítási ügynöknek vagy másodrangú banktisztviselőnek. Ám a tekintete úgy villant, ahogy a diákra vetette, mint a ragadozónak. Mint a beteg ragadozónak, aki emlékszik ugyan a vadászat izgalmaira, de egy ideje már csak a maradékból él. Dögevő, gondolta Valdek, de máris megbánta, mert helytelen ítélet volt. Az ezredes okuláréja minduntalan az orrára csúszott, beszéd közben szipogott és szörcsögött, valami pedig sípolt a tüdejében. Az ezredes ajka lefittyedt, szemöldöke felfelé kunkorodott. Meleg gyapjútakarót tekert a dereka köré, s Valdek arra gondolt, nyilván azért, hogy naponta végigcsoszogjon a belakhatatlan házon, hogy napról napra számba vegye a fegyvereit, ábrándozva megálljon előttük, érintse őket.

– A fiam barátja? – kérdezte az ezredes.

- Nem – ingatta a fejét Valdek.
- Akkor megszálhat nálam. A fiam barátait gyűlölöm.

Valdek megbámult egy görbe török kardot, melynek drágakövekkel díszítették a markolatát.

- Szólítson Hell ezredesnek – mondta az öregember.
- Idősebb... Hell ezredes, uram – bólintott Valdek.
- A fiamnak rengeteg barátja van – mondta az ezredes.
- Akkor nyilván boldog ember – bólintott újra Valdek.
- Az egész világ a barátja – vágott közbe az ezredes.
- Vagy mégis boldogtalan – mondta erre Valdek.

Az ezredes ekkor egy társalgószerű, hatalmas szobába vezette Valdeket. A diák hallotta, hogy Karácsony kisasszony kissé hátramaradva követi őket, mégis úgy tetszett, közvetlenül a tarkójuk mögött lélegzik, s testének melege megelőzi őket. Az ezredes egy hatalmas terepasztalra mutatott, amely jószerivel elfoglalta az egész termet. Fából és fémből szerkesztett, élénk színekkel kifestett dombocskák, ligetek, városkák és falvak voltak rajta, egy ütközet pontos mása. Hadseregek álltak egymással szemben, felépített, szabályos rendben. Ólomkatonák. Lovasok, gyalogosok és tűzérés. Ujjnyi szanitéc katonák és hadtápos egységek. Az ezredes körbemutatott.

– Ez Markovitz-típusú, négyes nagyságú terepasztal. Többet ér, mint az összes haszontalanság itt együttvéve. Helyes használata során nemcsak egy adott történeti esemény rekonstrukciójára alkalmas, de az idő múlásának illúziójával is eljátszik. Látja, fiatal barátom, itt éppúgy jár körbe a fény, amiként tette hűgyos ragyogással Lipcse házai fölött, ahol Wallenstein friedlandi herceg fölverette a sátrát, hajnalban pedig imádsággal és onanizálással kezdett. Kirázni a farkunkat és letarolni a vidéket. Tetszik ez magának?

Az ezredes eltűnődött, választ nyilván nem várt, mert csaknem azonnal folytatta.

– S ha résnyire nyitva hagyom az ajtót, s ott szemben a támlás nagyablakot, a keresztuzat éppolyan légviszonyokat eredményez, mint amilyen szelek fújtak a lutzeni csata idejében. Mocskos avar fölött mocskos őszi szelek. Basszák meg.

S mert az ezredes újra eltűnődött, Valdek örült, hogy végre ő is beszélhet. Nem akart hivalkodni, hogy bír némi ismerettel azokról az eseményekről, melyekről az ezredes is szólt, hát igyekezett természetesnek látszani.

– A harmincéves háború epizódjai, ezredes úr – bólintott és folytatta. – Úgynevezett kisebb jégkorszak volt az európai kontinensen ezekben az évtizedekben. Gyöngült a napsugárzás, csökkent az átlaghőmérséklet, a gabona nem ért be. Az emberek többet éheztek...

– És többet öltek – bólintott az ezredes.

– És megölettek – mondta Valdek. Az ezredes Valdekra meredt. „Ó, te fecsegő balfácán”, körülbelül ezt fejezte ki a tekintete.

– Ez pedig itt Gusztáv Adolf svéd király. Mindjárt meghal – mutatott egy díszes ólomlovasra az ezredes. Közben lepedőnyi díszszekendőjébe köhögött.

– S Ön, uram – érdeklődött Valdek, amikor látta, hogy az ezredes megkönnyebbül –, ha újrátjátssza ezt az ütközetet, mit feltételez a maga személyéről?

Bizonyára tisztában van néhány stratégiai hibával és tévedéssel – s ahogy így beszélt, meg akart érinteni egy gyalogost.

– Nem – parancsolta hirtelen az ezredes.

Valdek gyorsan visszahúzta a kezét. – Én ezeket a csatákat – folytatta az ezredes sípoló tüdővel – a hibáikkal együtt kedvelem. Újra és újra eljátszani valami kapitális tévedést. Van ebben valami perverzió. A tévedésből csinálni...

És ekkor az ezredes szórakozottan elhallgatott újra.

– Megszokást? – kérdezte Valdek, de az öreg szempár csak nézett rá, metszőn és hidegen, s Valdek úgy érezte, mintha valami marokba fogná a szívét és szorítaná.

– És a megszokástól egyetlen mozdulatra van már csak Isten – mondta még az ezredes, és Valdek látta, hogy közben elnéz mellette, hogy ráncoktól ölelt vaksi tekintetét Karácsony kisasszonyra irányítja, aki mozdulatlanul és némán állt mögöttük. A diáknak az volt az érzése, hogy eddig nem is egymásnak, hanem hozzá, a kisasszonyhoz beszéltek.

Vacsorára fácánsültet ettek, gesztenyével s a diák számára ismeretlen szószokkal és édes-savanyú mártásokkal. Pici dombocskákban fehérlett a főtt rizs, halmokban a sült burgonyák sárga gerezdjei, közöttük apró zöldséglevelek és répadarabkák. Az ebédlő kerek asztalára fehér damasztot terítettek, az aranybarnára sült húshoz édeskés bordóit ittak. Valdek szórakozottan bámulta a terített asztal tékozlóan gazdag kompozícióját, mely az étkezés idejével együtt változott. A gusztusos ételek, a csillogó fémek és az opálos fényű üvegek elrendezése éppen olyan volt, mint egy folyamatosan módosuló hadihelyzet. És a Sorsot az étket eltüntető szájak testesítik meg, gondolta Valdek. Önkéntelenül is elmosolyodott, hogy bár több szájjal zabál a Sors, de segge neki is csak egy van. Az ezredes egyszerre letette a kését, s Valdekre pillantott.

– Ölt már embert?

– Nem, uram – rázta meg a fejét Valdek.

– És nem is gondolt arra, hogy esetleg egyszer ölnie kell?

– De gondoltam, ezredes úr.

– Én persze már öltem – mondta az ezredes messzire pillantva, aztán reszketeg kézzel a szája elé emelte a poharát, ivott egy kortyot, és színpadiasan bólintott.

– Őt ne kérdezze – zihálta még, és Karácsony kisasszony felé mutatott. A nő tekintete olyan merev volt, mintha megfagyott volna. Valdek sokáig forgatott a szájában egy falat húst, alig tudta lenyelni. A csöndet Karácsony kisasszony törte meg.

– A fiát ifjabb Hellnek hívják. De hiszen ezt biztosan tudod – halkabban, de súlyosabban folytatta. – Ifjabb Hell elment, de egyszer vissza fog térni.

Az ezredes bólintott.

– Ifjabb Hell elment. A fiam. Kiváló képregény-ügynök, talán a legjobb a szakmában. A világon mindenki ismeri. – És ekkor a kisasszonyra mutatott: – És ez a nő fogja megölni.

Aztán többet már nem beszéltek. A diák vendégszobája kicsiny volt, csinosan, habár mindent egybevetve mégiscsak puritánul berendezve. Ablaka az utcára nyílt, volt karosszéke és íróasztala, de még számovárja is. A falon mindössze egyetlen kép lógott. Egy különös ceruzarajz az ezredesről, félalakos forma. A diák soha nem látott még ilyen különös képet. Valdek az első éjszakán már tudta, hogy ebben a házban igen nagy nehézségek árán lesz képes folytatni

a tanulmányait.* Úgy aludt el, olyan éberem, hogy reggel véletlenül se kelljen ébreszteni. És eztán sokáig így hunyta le a szemét. A következő napokban bejárta a házat és a várost, tereken és grundokon időzött, betért egy kocsmába, ivott pálinkát, itteni konyakokat, egy másikban ugyanazokat kérte, s közben szabadjára engedte a képzeletét és minden kételyét. Egyszer otthon megpillantotta a fésülködő Karácsony kisasszonyt, kibontott hajában az összekeveredő vörös és ősz szálakat, a csukló lassú, tűnődő mozdulatait, az ezüstösen csillogó fésűt, ahogy el-eltűnt a vállon szétterülő hajban, majd Valdek meglátta a kisasszony merev arcát, mely tükörképére meredt, s talán ettől heves vágyakozás fogta el. A kisasszony abbahagyta a fésülködést.

– Idősebb Hell háziorvosa boncnok. Érdekes, nem gondolod?

A diák elhúzta a száját.

– Ezredorvos – mondta a kisasszony. – Azt hiszem, morfinista.

Aztán idősebb Hell ezredes is beszélt Valdekhez.

– Az a baj az emberekkel, hogy magukra húzzák az ajtót, ha szarnak. A legnagyobb ostobaság, amiről az életemben hallottam, az illem. Tudja, azon tűnődöm, csúnyán haljak-e meg. Na jöjjön – s megragadta Valdek karját, és a dolgozószobájába vezette.

Vastag, virágmintás fotóalbumot tartott a diák arca elé. A fotográfiák halottakat mutattak. Akasztott, tarkón lőtt emberek, a földön, a sárban vagy a száraz földön heverve, kifordult végtagokkal, megcsavart felső testtel, véresen, szörnyű mód összekaszabolva, vagy éppen hűján a legkisebb külsérelmi nyomnak. Némelyiknek fennakadt a tekintete, a szája elnyílt, a kezével pedig mutatott valamerre. Tárgyak is heverték a halottak mellett, hol egy csatos táska, itt-ott könyvek, máskor megszerszámok, elszórt papírok, igazolványok, könyvek cafatjai. Valószínűleg volt, mégis természetes, ahogy feküdtek ezek a halottak, férfiak és nők, gyerekek és öregek. Valdeknek egyszerre az jutott az eszébe, hogy a halál emelkedés. Némelyik terem mellett ott állt az ezredes, fiatalon és magabiztosan, makulátlan egyenruhában. Szőke volt és jóképű. Komoly tekintettel meredt a lencsébe. A képek alatt idézetek is voltak, szép, finom betűkkel kanyarították őket. Az egyik fotográfián az ezredes féltérdre erszkedve érintette meg egy halott fiatalasszony arcát, s közben hunyorgva nézett fölfelé, a lencse szívébe. A kép alá ez volt írva: „Elképzelni sem tudok szebbet annál, hogy éppen a legmagasabb rangúak sok mindent megbocsássanak, de bocsánatra ne szoruljanak semmiért...” A másik képen több halott feküdt az ezredes mögött, aki már valamivel korosabb volt. Az össze-vissza heverő halottak mögött pedig füstölő, távoli táj, gomolygó felhők és az ég foszlányai, egy falu bizonytalan látképe. Csak az ezredes alakja volt kontúros és pontos, és mintha retusálták is volna. A kép alá ezt írták: „A kegyelem indításai, a szív keménysége; a külső körülmények.” Egy másik képen halott gyermeket tartott az ezredes. A gyermek

* A diáknak voltak elképzelései Kleofás társáról, de bizonyítékokat és tényeket keresett. Csakhát nem a tények keresnek hipotéziseket, hanem a hipotézisek tényeket. Felesleges kertelni. Bizonyítani mindig könnyebb, felmenteni. A gondolat bármilyen maskarát magára ölt, csak hogy tetszessen. Valdek azt gondolta, bár egyáltalán nem volt biztos az igazságában, miként egy hétköznapi igazságban, úgynevezett helyes, morálisan elfogadott cselekedetben biztos lehet az ember, nos tehát azt gondolta, hogy a Kleofás nevű tanítványt nem a fia kísérte Emmauszba. Valaki más. A feláradás eseményeit kellett számba vennie.

lába kicsüggött az ezredes karjai közül, megoldódott cipőzsinórját ellebbentette a szél, csaknem vízszintesen lebegett a levegőben, miközben a gyermek feje hátrabicsaklott, s látszott, hogy a szája elnyílik, éppen úgy, mintha meggyet akarna bekapni. Valdek nem tudta megállapítani, lányka-e vagy kisleány. A kép alá írt idézet pedig így szólt: „Csak azt szeresd, ami veled történik, és számodra rendeltetett. Mert tehetsz-e ennél okosabbat?”

– Nem minddel én végeztem – szólt idősebb Hell ezredes.

– Akár egy képregény – mondta a diák.

– Akár az – mondta az ezredes. – Különben pedig ötszáz dobozban ötszáz ütközetem van. Tudja, mennyi hullá az? Mennyi szar és mennyi lélek?

Aztán közelebb hajolt a diákhöz.

– Ha azt mondanám, mentse meg a fiamat, megtenné?

A diák elfordult. S aznap már nem beszélt.

Közben a városról is mind többet tudott meg. Sokat sétált a Harangtorony, a folyó, a hangulatos középkori negyed környékén. Kicsiny terek, összefagyott házak, letaposott piszkos hó, üzletelők, batus emberek a szomszéd megyékből. A fagy még erőteljesebb lett, s megszűnt a ragyogás. Fenn szürke, ólmos felhők ömlöttek szét. Eltűntek a csilingelő szánok és a gesztenyeárusok. Az utcákon és az árkádok félhomályos íve alatt elvétve sietett egy-egy fázós járőkelő. Valdek nem látta még a várost ilyen kihaltnak és reménytelennek. S ahogy tűnődött és téblábolt a kietlen fagyban, mindinkább elvesztette a kedvét, s arra gondolt, hogy hazautazik, ha kell, hát dolgavégezetlen, azt is gondolta, hogy túl sok reményt fűzött ehhez az utazáshoz, ám hogy pontosan miben állt e remény lényege, nos, arról nem tudott volna beszámolni. Mindenesetre úgy tűnt, azoknak lett igaza, akik gúnyolták és kifigurázták, hogy ilyen könnyen enged egy elutazás csábításának. Elutazni! Hiszen mi csoda dolog az! Lenni, akárhol, bárhol, bármikor! Valdek dühösen a levegőbe csapott, és haladt tovább, átfagyva, mintha nem tehetne mást, mint lépni lépés után, akár a katonák. A szigethez ért. A város határában, hol nagy kanyarral fordult a déli földek felé a folyó, elterült egy szigetnek nevezett földnyelvecske is. Hatalmas hársak és nyárfák magasodtak ezen a szigeten. Sok-sok évvel ezelőtt embereket égettek itt, akik boszorkánynak találtattak egy rosszhiszemű vizsgálat után. Valdek az eget nézte. A hideg és távoli eget. Sirályok veszekedtek a jeges, torlaszoktól súlyos folyón. A túlsó nyárfái úgy álltak, tar mozdulatlanságban, mint valami mágóra vetett gazdátlan írás. Az egyik vádpont szerint ezek az emberek, férfiak és nők, a keletieknek adták el az esőfelhőket. Szép gondolat, híján a különösebb kétségeknek. Aztán elégették őket, itt, ezen a szigeten, a város legcsendesebb pontján. A folyón sóval megrakott hajók és uszályok vonultak évszázadok óta. Egyszer a várost ez a folyó megbüntette. A mocskos ár északról tört be a házak közé, nem váratlanul, de váratlan irányból, és a víznek olyan ereje volt, hogy még a temetőből is ki-mosta a koporsókat. Akkoriban írtak is erről az újságok.

– A folyó utolsó jócselekedete – mondta az ezredes, és egy Wallenstein-lovast helyezett közelebb Gusztáv Adolf ólomfigurájához. Zsebkendője barna volt a vértől, s újabban mindig a kezében forgatta. De nemcsak a zsebkendő volt véres, hanem a terepasztal ólomkatonái is, a kicsi dombok és a falvak makettjei, s itt-ott, szerte a házban, a parkettákon és a falakon is barnálltak a csöppek, egyszer csak véres lett egy ezüstös ablakkilincs, tiszta papírlap az ezredes asztalán, a kandalló tég-

laoldala, és a fegyverek, a fegyverek majdnem mind véresek lettek, egy talpas óra nagymutatója vitte körbe-körbe a vért, barna, alvadt foltok kísérték az ezredet, ahogy járt s kelt a házban, ahogy szörcsögött és motyogott maga elé.

– Szenved, ezredes úr? – kérdezte egyszer a diák.

– Dühít és boldoggá tesz, ami történik – köhögte az ezredes. Kiköpte a vért, elnézegette a zsebkendőjét, aztán elmosolyodott.

– A svédek is dühbe jöttek, amikor elvesztették Lutzennél a királyukat. Voltaképpen ők nyertek. Wallenstein meghátrált. A németek soha nem tudtak ilyen praktikus dührohamot kapni. Nekik nem voltak igazi királyaik.

Ezen az estén az ezredes bort is bontott. Sokáig üldögéltek a kandalló lángjai mellett.

– Az idill arra szolgál – magyarázta az ezredes –, hogy ha rágondolunk, felálljon a farkunk. Az idill két részből áll. Ha feláll a farkunk, és ha már nem áll fel soha többé.

Karácsony kisasszony hímzett, s ez Valdeket nemcsak meglepte, de csalódással is eltöltötte. A halvány, remegő estéli fényben most öregebbnek látszott. Az ezredes többször is felállt és mutogatott, a szája mozgott, mintha beszélne valakihez. Valdeknek nevetnékje támadt. Óvatlanul el is mosolyodott. S mintha Karácsony kisasszony titkos nézéssel figyelte volna eddig, mert hiszen lehajtott feje miatt Valdek arcát nem láthatta, hirtelen fölpillantott, és szintúgy mosollyal üdvözölte Valdek mosolyát, és ettől a diák elvesztette már-már megnyugtatónak tetsző biztonságát. Ekkor az ezredes a terepasztalhoz intette. Az öregember a mennyezet felé irányította a tekintetét, s szokása szerint erősen szorította Valdek karját, úgy beszélt.

– Tilly már Breitenfeld mellett súlyos vereséget szenved Gusztáv Adolftól, sőt maga is megsebesül. Tilly ezután Bajorország, az úgynevezett Lech-vonal védelmére siet. 1632 áprilisában éri utol a svéd király. Rainnál csapnak össze. Tilly jobb lábát széttroncsolja egy ágyúlövedék, a tábornok három hét múlva Ingolstadtban kiszenvet. Tilly fanatikusan vallásos volt, könyörtelen, de igazságos. Gusztáv Adolf úgy vonul végig Közép-Németországon, hogy egyszer sem jut eszébe a vereség. München is elfoglalja, egy Feldmeyer nevű emberrel sört főzet magának. Habsburg Ferdinánd őrjög, ami egyrészt nem esik nehezére, mert hülye, mint a segg, másrészt nem tehet mást, mint hogy visszahívja az egyszer már partvonalra intrikált Wallensteint. A friedlandi herceg vissza is tér, ám olyan súlyos feltételeket szab, hogy a Habsburg-ház fejének könnybe lábad a szeme, amikor aláírja a szerződés pontjait. Úgy néz ki, hogy ez a háború innentől Wallenstein magántulajdona. Pillanatok alatt több tízezer embert toboroz. Tudja, mennyit zabál egy ekkora kontingens? Wallenstein kétely és félelem nélkül indul meg. Először kisöpri a szászokat Csehországból, aztán Bajorországba vonul, és Nürnberg mellett elsáncolja magát. Gusztáv Adolf svéd király támadását szeptember első napjaiban könnyűszerrel visszaveri. Aztán újra a szász választófejedelem ellen indul, hogy a szászokat a svédektől elszakítsa. November tizenötödikén délután Wallenstein egyik csapata rábukkan Gusztáv Adolf hadtestére. Lipcsétől nem messze, Lutzennél táboroznak. Kicsi helység Lutzen, valamirevaló hadsereg ilyen helyen üríteni se áll meg. Az éjszaka viszonylagos nyugalomban telik, de mindenki tudja, hogy döntő ütközet következik. Nyirkos őszi hajnal van, esik az eső. Aztán délelőtt, már közelebb a déli

harangszóhoz, mint a hajnali kakaskukorékoláshoz, megkezdődik a csata. Gusztáv Adolf vigyázatlanul előrenyomul és váratlanul találja szembe magát Wallenstein egyik lovascsapatával. A terepasztalon maga azt a pillanatot látja, amikor Wallenstein lovasai körbeveszik a svéd király jelentéktelen kíséretét, és elkezdődik a mészárlás. A királyi kíséretből senki sem menekül. Gusztáv Adolfot is beleértve, természetesen. Ezt a momentumot játszom újra és újra egy ideje. Amikor bekerítik az embert, s egyszerre rádöbben, hogy vége, nincs tovább.

Az ezredes elhallgatott. Valdek csak mosf, a hirtelen beálló nehéz csöndben vette észre, hogy milyen pontosan beszélt, hogy mondataiban nyoma sem volt az aggkori szenilitásnak, vénemberi elbutulásnak. Akár egy öreg professzor, aki nem azért biztos tananyagának igazságában, mert még mindig élénken emlékszik a bizonyítási eljárásokra és a pontos hitelesítésekre, hanem mert annyiszor ismételte, hogy a kételkedés egyetlen szikrája is minden biztonságát lángba borítaná. Nyomasztó éjszaka következett. Talán a bortól, talán az ezredes szavaitól, talán Karácsony kisasszony váratlan mosolyától, mely olyan volt, gondolta már az ágyában hánykolódva a diák, akár egy rossz, de mégis szükséges hazugság. Aztán azt álmodta, hogy a lutzeni csatában van, és váratlanul szembe kerül vele az ezredes, idősebb Hell. Körülöttük iszonyú öldöklés zajlik, borzalmas kézítása, ám ők csak bámulják egymást és nem mozdulnak. És egyszerre egy képregény lapjain állnak. Valdek arra riadt, hogy ül az ágyában, hangosan liheg, és fény ömlik a kihűlt szobába.

Reggelinél az ezredes kiterítette a helybeli újságot. A kávéját kavargatta, miközben a másik kezével a sorokat is mutatta, s úgy olvasta: „Hamis képregények a megyében, és azon túl is! Az elmúlt hetekben a nyomozóhatóság több mázsa hamis képregényt foglalt le X.-ben, illetve több, N. várossal is érintkezésben álló megyei átkelőállomáson. A kitűnő minőségben, élethűen kivitelezett képregények alkalmasak a lakosság megtévesztésére. A hatóság szerint szervezett társaság áll az események hátterében.” Az ezredes elmerengett, ujjai között ott remegett az ezüst kávéskanálka. Karácsony kisasszony arca azonban merev maradt, egyenes derékkal ült, s Valdek érezte, hogy nemcsak pontosan értette a szavakat, hanem mögéjük is látott, mint aki többet tud valamely egyszerű jelentésnél.

– Ifjabb Hell – mondta egyszerre Karácsony kisasszony, s Valdek, mintha régóta erre várna, gyorsan megerősítette.

– Képregény-ügynök. Hiszen őt várjuk, vagy nem?

El is szégyellte magát nyomban, s mert nem állta a kisasszony kérdő pillantását, lehajtotta a fejét, miközben érezte, hogy az arcát égeti a szégyen. Teletömte száját pirítóssal. Aztán arra gondolt, nincs miért szégyenkeznie. Fölpillantott. Az ezredes újra megkavarta a kávéját. Neki-nekikoccant a csésze falának a könnyű fém.

– Ó – mondta. A kiömlött kávé gyorsan szétterülő foltját bámulta. A diákot egyszerre undor fogta el, mintha mocskos, hideg sárba harapott volna bele. S ahogy a székét hanyatt döntve, öklendezve rohant kifelé a hóborította kicsiny hátsó kertbe, csodálkozott, hogy máris hány, nem értette, mi ez, minek van ilyen borzalmas hatása a testére. Aztán sokáig állt a hóban, míg azt nem érezte, hogy rettenetesen fázik. De még aztán is maradt. Olyan volt a hideg, mint valami figyelmeztetés. Összeverődött a foga, fenn a reggeli ég, és rajta a reggeli Hold odafent felejtett aludtfej-fehérje.

– Ifjabb Hell – mondta aztán, majd bement a házba, és aprólékos gonddal megtisztálkodott. Nem volt mit kezdeni ezzel a délelőttel, dolgozni próbált, nem sikerült. Téblábolt a lakásban, megállt a tárgyak előtt, de mintha azok üzték volna, hogy haladjon tovább, tovább, míg csak meg nem bolondul. Akkor eszébe jutott idősebb Hell ezredes háziorvosa, aki boncnok volt.

– Ilyenkor a városi kórházban dolgozik – mondta Karácsony kisaszony. A diák kocsit fogadott, s a kórházba hajtatott. A komor és sárga épület a fősugárút mellé épült. Piacos kocsik és kordék zörögtek előtte, és a széles út tele volt elszórt állati ürülékkel, fagyott zöldséggel, fadarabbal, kosszal és mocsokkal. Valdek a portásnak pénzt dobott, lassan haladt a lépcsőkön fölfelé. Hosszú, félhomályos folyosón ment végig, a falat fapalcok kísérték, rajtuk hatalmas formalinos üvegekben kételtűek, öklömnyi magzatok, születésükbe belepusztult csecsemők, testrészek, karok és lábak, félig boncolt arcok, mellék és hímtagok lebegtek. Egy vaspántos ajtó következett, a folyosó végén, a pánt leeresztve. A boncterem. A diák lenyomta a kilincset és belépett. A boncterem hideg és félhomályos volt, szűkszavú, józan pokol. Figyelni kellett, akármi mozdulat, szó tékozlásként hatott volna. Az ezredorvos éppen egy test fölé hajolt, melyből az első pillanatban a diák csak a megnyitott koponyát látta, a sárga agyvelőt és a megalvadt vér szétterülő feketéjét. Akkor közelebb lépett. A csaknem üres terem kongott a lépteitől, s az ezredorvos hátrafordult. De csak egy pillanatra.

– Akar valamit? – kérdezte a tetem fölé hajolva.

Valdek még közelebb lépett, aztán megkerülte a boncasztalt. Szemben állt az ezredorvossal, s most már úgy hajolhatott a test fölé, akár a másik. A mellkas egészen a nyaktól az ágyéig meg volt nyitva. Külön kis tepsiken burjánzott a bél, kirakva pihent a szív, a máj, a tüdő egy darabja, s néhány olyan belső rész, amelyről a diák nem tudta, mire szolgálnak.

– Fagyhalál? – kérdezte Valdek.

Az ezredorvos felegyenesedett. Valdek nem értette, miért csak most veszi észre, hogy cigarettázik. Az ezredorvos nagyot szívott az orrán. Sápadt, széles arcán vörösen lüktetett egy forradás. Szemüvege csupa pára, rácsúszott az orrára. Gyorsan beszélt.

– Volt egy nőm. Sok mindent tudtam róla. Érti?

– Értem – mondta Valdek.

– Mit szeret enni. Milyen reggel. Milyen este. A szaga. Tudtam, hogyan baszik. Érti?

– Értem – mondta Valdek.

– Meghalt – alkarjával a homlokába törölt. A rossz fényben, mert fentről, a plafonból piszkos körte lógott alá, fekete zsinóron, megcsillant kezében a szike.

– Na, mit szól hozzá?

– Igen – mondta Valdek.

– Amikor meghalt, idehoztam. Ráfektettem erre az asztalra. Mondom, az egy nő volt – megvonta a vállát. – Többet tudtam róla, mint szabad lenne.

– Értem – mondta Valdek.

– Romantikusnak gondolja? – kérdezte az ezredorvos.

– Nem gondolom annak – válaszolt Valdek. – Képregénytörténet inkább? – kérdezte aztán.

– Talán az – rázta meg a fejét az ezredorvos. S úgy pillantott oldalra, mint akinek fáj, hogy kimondták. Az ezredorvos olyan embernek tűnt, aki, ha betér egy vendéglőbe, sokáig mozdulatlan arccal üldögél a himbáló lampionok alatt, szürcsöli a pálinkáját, és órákon keresztül hallgat. Mintha irtózna attól, hogy fecsegésen érik. De ha megszólal, nem érteni, mit mond, mert olyan gyorsan mondja. Mint száraz percek a zsebben, eltörnek a szájában a mondatok. Mintha maga sem akarná érteni a szavait. Olyan a pillantása, mint aki a másik teste mögé lát, de nem azért, mert kíváncsi, mit rejteget, hanem mert képtelen fegyelmezni tekintetének erejét.

– Kicsoda maga? – kérdezte.

Valdek megmondta.

– És miért jött ide?

1 Valdek most nem válaszolt. A szike eltűnt a halott húsban.

– Nos? – szólott újra az ezredorvos.

– Maga szerint visszajön ifjabb Hell? – kérdezte Valdek, s ösztönösen előre lendült a keze, s a halott hideg, nyirkos oldalában akadt meg. Az ezredorvos oldalra köpte a csikket.

– Visszajön – pillantott föl vörösre mart szemekkel az ezredorvos. – Hát nézze csak. Én egy nővel kezdtem a szakmát évekkal ezelőtt. – Körbemutatott. – Azóta itt úr vagyok. Ez az én asztalom. Ha akar, maga is fölfeküdhet. Élve is csinálhatom, legfeljebb belehal. Megvizsgálom, milyen a szíve, a lépe, a mája, a tüdeje, de többet tőlem ne várjon.

Amikor Valdek hazaérkezett, idősebb Hell ezredes újra megfogta a karját. Erősen szorított, mert nem tanult meg gyengén, kérve szorítani. A szeme fiatalosan csillogott.

– Utazott már léghajóval? – kérdezte.

– Nem utaztam léghajóval, ezredes úr – rázta a fejét Valdek.

Idősebb Hell közelebb hajolt.

– Napóleonnak például volt egy léghajós százada. Charlière- és Montgolfier-léggömbök, a legmodernebb technika. Szart se értek. Elvitte őket Abukirba, ahol az angolok úgy lődözték a Charlièreket, mint az agyaggalambokat. Yes, yes, kiabáltak az afrikai pusztaságba. Szép lehetett.

Karácsony kisasszony fáradtan felállt egy karosszékből, és az ezredeshez lépett. Az öregember vállára tette a kezét.

– Nyugodjon meg, kérem – mondta.

Az ezredes az orrát törölgette. Olyan volt most, mint egy csintalan, vásott kölyök, akinek hasztalan beszélnek.

– Az abukiri csatát akartam még megcsináltatni – nevetett.

A diák nézte ezt az elváltozást.

– El akartam játszani Abukirt – kiabált az ezredes, és csapkodta a karjait.

– Abukir, Abukir!

Egyszerre megdermedt. Csupa vér volt a szája.

– Abukir – buborékolta nyálas vérrel.

– Ő lesz az első ember, akit eltemethetek – mondta halkan a kisasszony. Az ezredes fölpillantott. Már szorosan mellette állt a kisasszony, keze az öregember vállán pihent, s mintha az egész életüket együtt töltötték volna, úgy bámult most Karácsony kisasszonyra. Állán csorgott lefelé a vér. Szép pár voltak. Különös pár.

És néhány nap múlva az ezredes valóban ágyának esett. Fekhelyét a terepasztal mellé kellett helyezni, ez volt életének utolsó parancsa, ha ugyan parancsnak lehetett nevezni a sípoló szavakat, s az összefüggéstelen, mégis érthető mondatokat. A láz átfényezte a tekintetét. S a szigorú szempár, mely egész életében szabályos formákra, váratlan taktikai és stratégiai megoldásokra figyelt, most belemosódott a legszabálytalanabb, egyszersmind a legmegnyugtatóbb állapotba. Olyan lett, mint az ég, aminek elfelejtették a színét, és amire már többé nem is akar emlékezni senki, mert felesleges. Valdek ült a felpárnázott ágy szélénél, rumos teát kortyolgatott, és nem lehetett eldönteni, hogy a haldoklónak vagy Karácsony kisasszonynak beszél, aki visszafojtott nyugtalansággal járt-kelt a lakásban, olykor megtorpant egy tárgy előtt és odébbhelyezte. Valdek hangjai a kandalló lángjaival játszadoztak.

– A világ érdekes tájai például – beszélt a diák. – Vannak olyan helyek, ahol soha, egyetlen pillanatra sem áll el a szél, ahol a szélcsend jószerivel lehetetlenség. A csoda. S azok az emberek, akik efféle tájakon élnek, éppúgy ismerik a szélcsend fogalmát, ismerik a lég csöndjét, mint mi, akik nap mint nap megtapasztaljuk.

A haldokló fölnyögött, megpróbált felemelkedni. Kiforduló fejjel a terepasztalt bámulta, ahol félbehagyva állt a lutzeni ütközet. Reszketeg kezével mutatott valamit Valdeknek. A diák merev arccal pillantott vissza, majd hirtelen szétömlő, szelíd mosollyal megrázta a fejét, mintha azt akarná jelezni, tudom, de uram, magának már nem ez a fontos. Karácsony kisasszony langyos ruhával megtörölte az ezredes gyöngyöző homlokát. Valdek erre komolyan bólintott, és folytatta.

– Én még fiatal vagyok. De napról napra máris eltölt egy érzés, amitől úgy rettegek, mint a kárhozattól. Nem ismerek félelmetesebbet, mint amit kellemesnek nevezünk. Hogy valami úgy veszi birtokba az érzékeimet s úgy mossa egybe őket, hogy azt kell mondanom, jó. Hogy elég. Nem akarom, hogy valami jól történjen meg. Minél több sebet szeretnék kapni, hogy ápolhassam magam. Vajon igaz-e, hogy a kellemesség a kárhozat előszobája?

A diák fölnézett, s látta, hogy a kisasszony könnyezik.

– Ifjabb Hell – mondta a kisasszony, s Valdek tűrhetetlen forróságot érzett a homlokán.

Aztán elállt a havazás, és Valdek délelőttönként elnézte a gyakorlatra vonuló katonákat, az éneklő szájakon kiömlő párát, hallgatta suvickos csizmájuk ropogását, ahogy a friss havon masíroznak. Nagy testű barna lovakat vezettek el az ablakok alatt, s a meleg lóürülék sokáig ott gőzölgött a hóban. A lutzeni ütközet ólomkatonái mozdulatlanul álltak a terepasztalon.

Az ezredes ordítva haldoklott.

– Yes! Yes! – üvöltötte.

Pillanatokra sem hagyta abba, ám olykor percekig nem talált ki torkából a sikoly, mintha megakadt volna a fogaiban, habos nyelvében, rátapadt volna a szájpadrására, mígnem úgy vált el a szájtól, olyan erővel és iszonyattal, amilyent Valdek eleddig elképzelni sem tudott. De nem ez az erő, mint inkább az ordítást betöltő rettenet volt borzongató. A falakon remegtek, elmozdultak a tárgyak. Az ablak előtt megállt a fény, s csak egy ragacos és piszkos, fényszerű valami csorgott be a házba, de a sarkokig már nem jutott el, ott ülepedett le a félhomály. Az ezredes néha leesett az ágyról, s a földön üvöltött, mozdulatlanul. Három napig bírták. Aztán hívták a doktort.

Az ezredorvos le se vette a kabátját. Csak a csikket csippentette ki a szája sarkából s egy nagylevelű délipálma cserepébe nyomta. A következő mozdulattal kezét csókolt a kisasszonynak, majd úgy bólintott a diák felé, mintha még nem találkoztak volna. Csak egy pillantást vetett a betegre, még a műszereit se pakolta ki.

– Tetszik ez magának, kisasszony? – kérdezte.

– El fogom temetni – mondta Karácsony kisasszony.

– Ifjabb Hell visszajön, és azt mondja majd: drágám, maga nem vigyázott az apámra – hadarta az ezredorvos, miközben injekciót adott az ezredesnek.

– Morfium – mutatta.

De nem nyomta ki egészen az anyagot, kabátja ujját föltúrta, és a maradék morfiumot a saját karjába szúrta. Hallgatott egy kicsit, nagyokat lélegzett, mintha hosszú fuldoklás után bukna a felszínre. Lassanként szétömlött benne a mámor. Azt mondta Valdeknek:

– Jegyezze meg, hogy az életünk minden dolgát meg kell felelni. A szenvedélyt, az álmokat és a vágyakat is felelni kell. Velem például a halált felezték meg. Van egy fél halálom. És ez majdnem kevés.

Az ezredes ettől kezdve naponta kapta a féladag morfiumot. Eltompult, haláltusája könnyebb és felszínesebb lett. Valdek arra gondolt, talán helyesebb lenne, ha mégiscsak felhagynának az injekciókkal. Inkább az ordítás, inkább a szenvedés, mint az öntudatlanság mélységesen mély kútja. Valdek azt gondolta, jobb lenne az ezredesnek tisztában lenni mindazzal, ami történik vele. Egy napon azt javasolta a kisasszonynak, ne tartsanak többé igényt az ezredorvos szolgálataira. Nem kell a morfium, és nem kell a bódulat. De Karácsony kisasszony a fejét rázta.

– Idősebb Hell mindent megtanult, ami megtanulható. Ismétlésre és újabb tapasztalatokra már nincsen szüksége. Majd megérti, hogy jobb ez így.

Aztán váratlanul látogatójuk érkezett. A hadnagy fiatal ember volt, s miután hosszasan, egy-egy bejegyzésre többször is visszatérve ellenőrizte Valdek iratait és rendben találta őket, azzal a kéréssel fordult Karácsony kisasszonyhoz, hadd maradjon velük, majd pedig azt is hozzátette katonás körülményességgel, „elhelyeztethetne e kellemes, és minden szempontból nagyszerű ízlésről tanúskodó ház egyik, vendégfogadásra is alkalmas szobájában”, míg az ezredes, és ekkor így fejezte ki magát, „sajnálatos módon el nem halálozik”. És a hadnagy velük maradt. Sápadt és alacsony férfi volt, szakállában már feltűntek az első fehér szálak. Mozdulatai szögletesen és gondosan szabták ki saját lehetőségeiket a lakás jókora terében. Egyenruhája rántalanul feszült. Kis, kockás füzettel és tollal a kezében járta a szobákat. Akkurátusan jegyzetelt, s ha fölpillantott és tekintete találkozott a diák tekintetével, elmosolyodott. De túl gyorsak voltak ezek a mosolyok. Híján voltak minden meggondoltságnak, s Valdek ettől egyre kellemetlenebbül érezte magát. Soha nem látott még embert, akihez ennyire nem illett a saját mosolygása. A hadnagy az egyik hófényes délelőtt nagyon sokáig állt a terepasztal fölött. Fehér állát dörzsölgette és elmélázva bámult. Néha odafordult a haldoklóhoz.

– Ezredes úr, úgy gondolja, ennek az eseménysorozatnak csakis így kellett történnie?!

Karácsony kisasszony keserű teákat főzött és édes apró süteményeket sütött. Szótlan volt és tevékeny. Reggelente vékony pirítósokat tett a két férfi elé, s néha odafordult a hadnagyhöz, és úgy suttogott.

– Vigasztaljon meg, kérem!

A hadnagy merev mosolyában ott ragyogott a szolgálati szabályzat csatos imakönyve.

– Várakozik, asszonyom? – kérdezte. – Ám tegye. De figyelmeztetem, én nem ismerem lealjasítóbb élményt a várakozásnál. Ifjabb Hell vissza fog térni, tudjuk jól.

Aztán a diákhöz fordult.

– Önnek pedig, ha helyesek az információim, munkálkodnia kellene – mosolyodott el –, így tehát figyelmébe ajánlom a püspöki könyvtár kivételesen gazdag gyűjteményét.

Az ezredes már a szemeit sem tudta kinyitni. De az arca egyetlen hatalmas remegés volt, le a megnyúlt, borostás állig, s vissza a gyöngyöző homlokig. Mintha eső hullt volna az arcára, belepték az izzadságcsöppek. Csak a karja emelkedett föl olykor a takarójáról, ilyenkor horgas ujjaiával a terepasztal felé mutatott, és lehelt valamit azon a nyelven, melyet talán már ő sem értett, mert nem ő mondott.

Aztán egy délelőtt nagydarab, lassú mozgású ember kereste a hadnagyot. Az ezredfényképész volt az. Készített néhány fotográfiát az ezredesről és a hadnagyról.

– Látja, ezredes úr – mondta a hadnagy a haldokló fölött állva, miközben mosolyogva bámult a kamerába –, én élőkkel örökítem meg magam.

A nagydarab fotográfus mindenféle különös beállításokat rendezett meg. Az egyikben az ordító ezredest felállították s nekitámasztották a falnak, fegyverek és hadvezérek portréi közé, kezébe nyomtak egy kardot is, s közben a hadnagy melléállt és átkarolta. Egy másik pozitúrában a hadnagy ölbe vette az ezredest, akár egy gyermeket, pisztolyt nyomott a kezébe, ő pedig úgy bámult a kamerába, mint az ezredes megmentője. Valdek hallotta, hogy úgy beszélnek idősebb Hellről, mint egy nagy nemzedék utolsó, még élő képviselőjéről, akivel, ha elmegy, márpedig elmegy, ez az egészségi állapotát tekintve kétségtelen tény volt, nos, akivel valami más kezdődik, új korszak lép a régi helyébe. Hogy mi volt az új korszak lényege, erről nemigen beszéltek. Korszakok, érák, új időszámítás. Ezek a szavak nyugtalanították Valdeket, aki mind elesettebben téblábolt a házban, szeretett volna dolgozni, de amikor elhelyezkedett egy csendes zugban, vagy valamely félreeső kishálóba megnyugtató félhomályában, megjelent Karácsony kisasszony, és csak annyit mondott:

– Ifjabb Hell.

Az ezredes már csak hörgött és szarszaga volt. Közben Karácsony kisasszonyon az izgatottság másfajta jelei is mutatkoztak. Váratlanul elsötétítette a házat, aztán újra elhúzta a függönyöket, még az ablakokat is kinyitotta, arcát a hideg levegőnek tartotta. Máskor meg könyvvel a kezében tűnt fel, s mintha meg akarná tanulni a mondatait, úgy olvasta, mozgó, kétségbesett ajkakkal.

– „Ahol haldoklanak, olyan, mintha ott soha semmi más nem történt volna. A haldoklásnak mindent betöltő, akaratos ideje van, és ez az idő más időt nem tűr meg maga mellett.”

Egyszer a hadnagy is hosszasan beszélt Valdekhez.

– Egész biztos vagyok benne, uram, hogy a várakozás teszi aljassá az embert. A csábítás leghatékonyabb eszköze. Vegyük csak egy hóhér esetét, akinek eddig még nem akadt munkája. Nem vérszomjas típus, ahogy mondani szokás. Nem akar öl-

ni, eszébe sem jut. Csak éppen az a foglalkozása. Igazán nem is akart hóhér lenni, megbízták ezzel a munkakörrel, és ő nem utasíthatta vissza. Nem volt olyan helyzetben. Talán abban reménykedett, hogy soha nem kell fölszerelnie a bitófát. Múlnak a hetek, hónapok. Egyre többet játszik el azzal a gondolattal, hogy egyszer majd ölnie kell. Elgondolja, hogyan csomózza meg az áldozat nyakában a kötelet, hogyan engedi ki a csapóajtót, majd pedig egyetlen finom mozdulattal hogyan rántja meg az áldozat fejét. A nyakcsigolya roppanása úgy hangzik, mint amikor az ujjunkat az asztal alatt tornáztatjuk. Illetlen kissé. Hangsúlyozom, csak játszik a gondolattal ez az ember. Aztán egy nap azt veszi észre, hogy a kezével már el is játssza a mozdulatot. Ettől boldogtalan lesz, de megnyugszik. Várakozik és csak várakozik, egy idő után minden gondolatának, érzésének és vágyának a titkos nehezéke, hogy ölhessen végre. A vágy elhatalmasodik rajta, szolga lesz, látszólag a szakmájának a szolgája. Holott csak a várakozás aljassága taszította rabságba.

Valdek észrevette, hogy a hadnagy, miközben beszél hozzá, megvetően elnéz a válla fölött. Nem szólt, mert azt gondolta, ő a hadnagy feltételezésével szemben nem várakozik, hanem figyel.

Az ezredes temetése gyors volt és katonás. A fagyott földet kirobbantották, földes hó hullt szerte a környező sírokra és márványtáblákra. Előbb egy fázós és kedvetlen, dadogó pap, majd a hadnagy beszélt. Méltatta idősebb Hell ezredes szakmai fölkészültségét, példamutató életét, s többször megjegyezte azt is, hogy N. városát s a hely katonai köreit pótolhatatlan veszteség érte, mert ugyan idősebb Hell ezredes évek óta nyugállományban volt, ám tanácsaival továbbra is szolgált és segített. A beszéd után katonai zenekar játszott, végül díszlövéseket adtak le. Valdek megborzongott, amikor megérezte a lőpor kesernyés illatát. S egy pillanatra Karácsony kisasszony közelebb húzódott hozzá. A szertartás után mindhárman visszatértek a házba. Nemcsak ők. A hadnagyot néhány közlegénye is elkísérte egy valószínűtlenül nagy szekéren, s a katonák úgy jöttek vele, mintha egy végrehajtó szenvtelen emberei lennének. Hiszen azok is voltak. Bent a házban hideg, kegyetlen fényben álltak a tárgyak. A hadnagy finoman kibélelt fadobozba pakolgatta a lutzeni csata ólomkatonáit, óvatosan és egyenként fogta meg a bábukat, de előtte még puha fehér szövetbe csavarta őket. Tekintete átszellemültségét nyilván nem is akarta titkolni. Katonái először a fadobozokat hordták ki az egyik belső nagy szobából, egyhez-egyhez két ember kellett. E jókora dobozok fedelén és oldalán városnevek díszleptek: Thermopülei, Augsburg, Jeruzsálem, Trója, Trafalgar, Actium, Bécs. Az egyik katona megcsúszott, s egy doboz tartalma a parkettára borult. Falvak és dombocskák, egy folyó kék szalagja és rengeteg ólomfigura gurult szerte. A hadnagy sápadtan odalépett megbotló közlegényéhez, de nem ütötte meg. Valdek arra gondolt, jobb lett volna, ha megüti. A közlegény kapkodva pakolászott. Aztán a feljegyzések, albumok és megsárgult dolgozatok, majd a fegyverek és a hadvezérek portréi következtek, legvégül pedig a bútorok. Többször fordult a szekér a kaszánya és az ezredes háza között. Délután lett, talán lassabban, mint szokott. Valdek elnézte ezt a nyilvánvaló rablást, és valami különös elégtételt érzett. Karácsony kisasszony, aki sápadtan, összeszorított ajkakkal állt egy nagyablak lassan homályosuló fényében, egyszerre odalépett a hadnagyhoz.

– Vigasztaljon meg, kérem – mondta halkan.

A hadnagy a kisasszony arcába meredt, aztán meghajolt, s mintha báli tánchoz szólna a felhívás, a karját nyújtotta. A szomszéd nagyszobában álló terepasztalt még nem cipelték ki, csak a lutzeni ütközetet tisztították le róla. Valdek látta, hogy a kisasszony hátat fordít a hadnagynak és rátenyerel az asztalra. A hadnagy egyik kezével megfogta a kisasszony tarkóját, a másikkal ő is megtámaszkodott. Ágyékát a kisasszony tomporához feszítette, aki a hirtelen mozdulattól az alkarjaira zuhant s úgy is maradt, csak az arca, elnyíló ajkai kerültek mind közelebb és közelebb a terepasztal méregzöld posztójához, ahogy a hadnagy hátulról lökdöste az ágyékával. Olyanok voltak, mint a vásári komédiások. Amikor visszatértek, a hadnagy Valdekre pillantott, miközben homlokát és tarkóját törölgette.

– Kedves barátom, sikerült elintéznem, hogy fogadják a püspökségen. A püspök úr várja személyesen, holnap délelőtt tíz órakor. Véleményem szerint Ön megkapja a kutatási engedélyt. Milyen témában is óhajt kutatni?

– Bibliai témában – mondta Valdek.

– Nem is gondoltam, hogy érdeklik a csodák.

– Általában azok a dolgok érdekelnek – mondta Valdek –, melyeket csodának nevezhetünk, mégis az ismétlődésükre várunk.

Egészen váratlanul megjelent az ezredorvos. Nekidőlt az ajtófélfának, veregette nagy csizmájáról a havat, cigarettát sodorgatott és nevetgélt. Bundájának vastag szőrmegallérján megolvadt a hó, kövéren csillogtak rajta a vízcseppek. Az ezredorvos lebegett. A pakolászó közlegények szótlanul kerülgették.

– Ma nem feleztem – intett Valdeknak.

– Csalt? – kérdezte a diák.

– Amint látja, a hadnagy úr sem felezget – nevetgélt az ezredorvos, és rágyújtott, miközben a hadnagyra pillantott.

– Hova költöztetik a világtörténelmet?

– Menjen innen, doktor – csattant fel a hadnagy.

Az ezredorvos eltűnődött.

– Tudja – mondta még mindig a diáknak –, egy nővel kezdünk. Egy nő. Hiszen érti. Akit ismerünk, akiről tudjuk, milyen reggel, milyen este, satöbbi, satöbbi. Aztán – és ekkor a hadnagyra mutatott – egy ilyennel fejezzük be. Nem mintha... hm. Test ez is. Szép kis perspektívák.

És amikor az ezredorvos távoztában kitérte az ajtót, még visszafordult.

– Merjen kegyetlenebb lenni – mondta Valdeknak. Aztán elmentek a katonák is. A hadnagy tisztelegve lépett a késő délutáni utcára. Szürkült. S ahogy Valdek utána nézett, arra gondolt, jobb ez így, mert ha hajnal lenne, nem tudná kivárni az éjszakát, s talán hazautazna. Ott álltak az üres és kirabolt házban, egymásba karolva, Valdek, a diák és Karácsony kisasszony. Az ablakból nézték az utca elnyúló, díszletszerű árnyait. Akár egy kisvárosi színházban, ahol az igazgatót elhagyta a társulat. Kövére hizott az este, csorgatta magára a Hold rossz, sárga fényét. Valdek fázott. Rideg falak vették körbe őket. A földön éjszakáztak, ruhákba, rongyokba csavarva. Hajnalban a diák a hátsókert melléképületéből előhozott néhány kidobott, rossz bútort. Csak annyit, hogy legyen hová ülniük, és legyen hol aludniuk. Egyszerű faládákból fabrikált reggeliző asztalt, magának pedig olyan alkotmányt, melyen írhatott, olvashatott is. Elszaladt egy közeli vegyeskereskedésbe, hozott tollat, tintát és teafüvet, néhány üveg mézet, lekvárt s

egyebeket, csupa olyan dolgokat, melyek egyetlen pillanatra sem feltételezték egy hosszabb távú berendezkedés illúzióját, ugyanakkor mégis lehetővé tették volna, ha ők, a kisasszony és a diák akarják.

– Itt maradok – mondta Karácsony kisasszony.

– Amíg lehet? – kérdezte Valdek.

A kisasszony bólintott, s közben megvajazott Valdeknek egy szelet kenyeret. Lassan csorgatta rá a mézet, s mintha a vékony, aranyló sugáron át nézte volna az arcát. Valdek elfordult.

– És aztán? – kérdezte.

– Minden ifjabb Helltől függ – mondta a kisasszony.

– Ifjabb Hell – mondta Valdek.

– Ifjabb Hell – bólintott Karácsony kisasszony.

Valdek még délelőtt elgyalogolt a püspöki palotához. Apró, daraszerű hó kavargott, csípte a diák arcát. Az előudvar méltóságteljes boltívei alatt fiatal szeminaristák söpörték a könnyű és folyvást visszaforgó havat. A látvány oly valószerűtlennek tetszett, mégis annyira reménytelenül őszinte volt a kispapok minden mozdulata, szögletes hajlongásuk, sápadt arcuk, hogy a diák hirtelen biztonságban érezte magát. De nem sokáig. Valdek ekkor friss kenyér illatát érezte meg, de a következő pillanatban rájött, hogy téved. Kis pincehelyiség kitárt ablaka mellé ért, már bent, a főudvar hófúta szegletében. Sütőde működött odalenn. Ostyasütő nővérek dolgoztak izzadva és némán, miközben iszonyú forróságban dohogtak a centrifuga formájú gépek. Összeszorultak és elváltak egymástól a sütőlapok, lehelve, fújtatva a forróságot. Valdek a pokolra gondolt, és ettől, maga sem értette, miért, váratlanul derűs kedve támadt. Közelebb hajolt. A fekete tepsikben háromféle ostyamintát látott kisütve, halacsát, szívet és Jézust a kereszten. Talán túl közel mérészkedett az ablakhoz. Az egyik nővér, fiatal, telt arcú, fénytelen tekintetű nő, fölpillantott. S mintha a többiek szemével is nézett volna, egyszerre a másik három nővér is megállt, a leselkedő diákra meredtek, tekintetükben nem volt sem félelem, sem meglepetés. Valdek úgy érezte, nagyon messziről nézik. Fel akart egyenesedni, de a fiatal nővér, aki először vette észre, megelőzte. Hirtelen feléje nyújtotta a kezét. Nyitott tenyerében Jézus-ostyák fehérlettek, három Jézus a kereszten. Valdek lassan, mintha imádkozni készülne, letérdelt, egészen előre hajolt, és elvette a nővér tenyeréből a Jézusokat. Közben meglátta, hogy a nővér jobb kezének mutatóujjából hiányzik egy perec. Előrekapta a fejét. A többiek még mindig figyelték, a tekintetükkel tartották volna, és akkor Valdek a nyelvére helyezte az egyik ostyát és elmosolyodott. A nővérek pedig úgy folytatták a munkát, mintha mi sem történt volna. És Valdeknek újra a pokol jutott az eszébe. Felegyenesedett, és úgy nézett körbe, mint aki nem akar felejtetni semmit. Nem is akart.

A püspöki épület voltaképpen egy parkot fogott közre. Fehér, érintetlen hó fedte ezt a kertet, néhány szent felismerhetetlen szobra emelkedett ki a fehérből. De az utacskák tisztára voltak söpörve. Valdek arra gondolt, hogy az álom és az ébrenlét kétes határán jár, de sem az egyik, sem a másik világrészbe be nem léphetne. Fehér köpenyes szakácsok hatalmas hideg húsokat cipeltek mellette. Frissen vágott csirkékkel, nyúzott nyulakkal jöttek aztán, egy fiú hatalmas kosárnyi borosflaskákkal egyensúlyozott a fején. Most egy előkelő úr lépdelt Valdekkel szemben, kalapja fénylett, prêmes gallérján csillogott néhány megolvadt

pehely, szivarfüst lengett utána, mint a fátyol. Beteg kispapot támogattak a többiek, a fiú szemei felakadtak, eltátott szájából zavaros, fehér hab szivárgott. Egyszerre egy férfi bukkant elő, de mintha eddig is Valdek mellett állt volna. A diák azt gondolta, hogy egy ilyen szabályos és kimért mozdulatú alak csakis titkár lehet. A férfi egészen közel hajolt a diák arcához.

– Ön óhajt a püspök úrral találkozni?

Valdek tenyerében olvadni kezdett a másik két ostya. Kabátja zsebébe rejtette az öklét, s ettől úgy érezte, máris eltitkolt valamit. Szótlanul bólintott. Már mentek is. És ahogy beléptek az épületbe, s haladtak felfelé a szürke lépcsősoron, Valdek kivette zsebéből az öklét, szétnyitotta és lenyalta a tenyerét. Már ott is álltak a püspök szobájában, szemben egy magas és csontos, reverendás emberrel.

– Püspök úr – szólt halkan a diák kísérője, enyhén meghajtotta felsőtestét, s már ki is hátrált a szobából. A püspök sokáig hallgatott. Komolyan és mélyen nézett Valdek szemébe. Úgy figyelt, mintha bírása lenne, nyelve hegyén a diák ítéletével, mely néhány pillanat múlva el fog hangozni. Aztán távolról kezdte és esetlenül.

– Úgy tudom, maga diák. Általában mivel foglalkozik?

Valdek elárulta. A püspök bólintott, aztán az almáriumhoz lépett és kiemelt belőle egy jókora üveget. Egyszerű, dísztelen flaska volt, címke nélküli. Földművesek tartanak ilyenekben rossz bort, mustot, lőré. De a püspök pálinkát töltött az előre kikészített pohárákba. A szobában szétáradt a tömény gyümölcsillat.

– Ajándékba kaptam – mondta mosolytalanul a püspök. Nem koccintottak. – Voltaképpen – tűnődött – így első pillantásra nem szeretem magát. – Hallgatott egy keveset, aztán folytatta. – De mégsem pontos ez így. Inkább úgy mondom, maga nem nyerte meg a tetszésemet.

– Használhatom, püspök úr, a könyvtárát?

– Azt mondja, használni? Használni akarja a könyveinket? Nos, jó – mondta töprengve a püspök. Valdek megérezte nyelve hegyén az ostya ízét.

– Csak néhány napra lenne szükségem.

A püspök sokáig hallgatott újra, csontos, hosszú ujjait összefonta, aztán megint töltött. Néhány csepp az asztal lakkozott lapján sárgállt. Valdeknek eszébe jutott, hogy a püspök rendszeresen ír is, cikkei az egyik helyi lapban jelennek meg. Gyakran foglalt állást közéleti kérdésekben. Politizált. A püspök ellépett az ablak fényéből, és elmosolyodott. Láthatóan fölényben érezte magát, és Valdek megértette, hogy nem szabad nyíltan viselkednie.

– Úgy vélem, az Ön hite önző – rázta a fejét a püspök. – Bólint, hogy igen, hiszek, miközben a haszonra gondol, amit az értelme szállít majd, kis csomagokban, mint valami életjáradékot. Az ilyen emberek, mint maga, még a képzelgésekből is hasznot akarnak húzni.

– Képzelgés nélkül, püspök úr, a hit sem egyéb, mint egy kő, aminek csak súlya van.

– Butaságot beszél – mondta a püspök engedékenyen. – Hiszen súlya a képzelgésnek is van.

– Dolgozott már maga kötőrőben? – kérdezte a püspök.

– Nem dolgoztam.

– Érzi, hogy szagom van?

– Igen – bólintott Valdek, és még hozzátette –, érzem.

– Kőszag. Amihez nyúlok, kőszagú lesz.

– A filozófusok azt mondják...

– A filozófusok nem dolgoztak kőfejtőben. Vagy ha igen, hát nem filozofáltak, hanem követ hordtak, és a sérvük vagy az aranyerük miatt sopánkodtak, vagy a sorsukra szórtak átkot. Én két éven keresztül dolgoztam kőfejtőben.

– Szóval tudja, milyen a kő, püspök úr?

– Nem tudom – rázta a fejét a püspök –, magamat ismertem meg, milyen lesznek, ha köveket emelgetek. De soha nem akartam megtudni, mi lett azokkal a halmokkal, amiket az egyik nap hordtam, s másnapra már nem voltak sehol.

Valdek hallgatott, eltöltötte a vereség keserű íze. Ám a püspök váratlanul megszánta. De nem volt ez leereszkedő szájalom, talán mert túl sok sikert maga sem könyvelhetett el. Háta fordított a diáknak. Úgy beszélt.

– Gondoljon a kezekre, melyek az evangéliumot jegyezték le. Azok az ujjak, melyek Jézust rajzolták és színezték, megrajzolták a Sátánt is.

– És szintúgy kiszínezték?

– Ó, igen, hogyne.

– S ön, püspök úr, fél ezektől a kezeiktől?

– Nem félek. Mint ahogy a kövektől se félttem, amiket hordanom kellett.

A püspök már az engedélyt írta, lepecsételte, aztán aláírkantotta. Sokáig nem szólt egy szót sem, nézegette a papírt, mintha azon tűnődne, hogy mégsem kellene kiadnia a kezéből. Aztán annyit mondott mégis, mint a földművesek.

– Menjen, kérem.

S ahogy Valdek az ajtó felé tartott, még hallotta, hogy a háta mögött újra telecsorran egy pohárka. A diák csatangolt és ivott. Néha megtapogatta szíve fölött az engedélyt. Sokat ivott, a szája, az arca, a kézfeje fölpuffadt. Hóval hűsítette. Este lett, mire hazaért, és nem volt egészen józan. Karácsony kisasszony az ablakban állt, mozdulatlanul, akár egy szobor, amit idősebb Hell házában felejtettek a hadnagy közlegényei. Nem szólt a diákhöz. Valdek elnézte a gyertya fényében ragyogó falakat, a fegyverek és a festmények foltos helyét, remegő körvonalát. S ahogy haladt szobáról szobára, egyszerre valami melegség töltötte el, vagyis nem egészen, ennél is több volt ez az érzés. Határozottan azt érezte, hogy kellemes mindaz, amit lát, s amit már nem lát, ami itt van, és ami nincs már, csábító kellemességgel tölti el a falak márványos fehérsége, és a hiány, s hogy az egyik szobában hallja lélegezni önmagát. És a diák megijedt ettől a felismeréstől.

– Értsd meg a csodát, hogy elbukhass. Kell ennél több? – kérdezte magától, ám amikor megfordult, a homlokán érezte Karácsony kisasszony tekintetét. Jó, hogy éjszaka lett, és jó, hogy nem kellett törődni a fénnel. A diák ruhástól aludt el. Aztán reggel, tisztálkodás közben, mely voltaképpen gyors borotválkozásnál többet nem igen jelentett, nem tudta eldönteni, álmodta-e, vagy valóban megtörtént, hogy Karácsony kisasszony odajött hozzá az éjszaka, s azt suttogta a fülébe:

– A vigasz.

És Valdek másnap reggel bebocsáttatást nyert a püspöki könyvtárba. A falakat körben, szinte a mennyezetig könyvek borították. Volt néhány sokat használt, fényesre koptatott pad és asztalka, és persze székek, némelyik háromlábú, faragott, kényelmetlenséghez szoktatott szerzetesek, alázatos íródeákok számára. A terem mértani szívéből egyszerű díztelen oszlop magasodott a mennye-

zetig. A fatámlás ablakokon gátlás nélkül, mégsem erőszakosan zuhogott be a déli fény. Valdek a leghomályosabb sarkot választotta, ahonnan az egész termet be lehetett látni. Aztán könyveket keresett ki, s maga elé vette a Szentírás egyik bőrkötéses példányát is, egy láthatóan sokat használt, de mégsem megviselt darabot. Ahol a diák ült, a szemközti polcot, a pádimentumtól a valószerűtlenül magasan fehérlő menyezet síkjáig, kizárólag szentírások foglalták el, különböző nyelvű és különböző évjáratú kiadások. Volt közöttük finom bőrrel bekötött, volt kódex formátumú, és akadt csatos könyvecske is, egyik-másik összefűzött füzet volt csupán, megsárgult és töredezett lapokkal, mint valami röpirat, és volt közöttük szabályos könyv, melyeket könnyen lehetett szerelmi románcok izgalmas gyűjteményének hinni, és mindenféle nyelveken voltak ezek a szentírások megírva, úgynevezett szent nyelveken és világnyelveken, miként alig ismert népek különösen zörgő nyelvén is, rengeteg könyv, csakhogy, és erről Valdek meggyőződött, amikor a saját példányát kiválasztotta, kétségtelenül Szentírás volt valamennyi, több száz, vagy inkább több ezer darab. Valdek elismerően bólintott. És az első napot kizárólag olvasással töltötte. Később a könyvtárszolga rázta fel, vékony testű, ragyás arcú férfi. Zavartan pislogott, de a kezében, ahogy a diák vállát érintette, volt erő és határozottság.

– Mennie kell, fiatalember.

Esteledett. Valdek kibotorkált az épületből. Kinn a hideg fölfrissítette. Útközben megállt egy utcai kiskocsmá sarkig tárt ajtajában. Az emberek nem törődtek a kintről beömlő hideggel, bundaszerű kabátban és szűrőkben üldögéltek a lócákon, szótlanok voltak, de nem engedték el a poharukat, és aprókat kortyoltak. A diák pálinkát kért. A kocsmáros megvonta a vállát, s miközben töltött, az olajos, fekete padlóra köpött. Valdek az első pohárnak nem érezte a ízét. Kért egy újabbat, s ezt már lassan, öblögetve itta meg. Alacsony, bundás férfi állt fel egy közeli asztaltól, marokba fogva hozta a poharát, úgy lépett oda hozzá. Mielőtt szólt volna, kiitta a pálinkát.

– Menjen innen – mondta aztán a diáknak színtelen hangon. Valdek pénzt dobott a söntésre és kilépett az esti utcára. Nem messze a sarkon állt valaki. Sötét árny, pontos, várakozó tartásban. Gyorsan cigarettázott, le- s felröppent sötétbe boruló arca előtt a fényes parázs. A diáknak az jutott az eszébe, olyan, mintha rajzolták volna. S ahogy megindult, tisztán hallotta, hogy megindul a másik is, ropogott csizmája alatt a ló, s Valdek lépteivel beszélgetett.

– Hallotta maga is, hogy ifjabb Hell visszatér? – kérdezte.

Szorosan a nyomában maradt a másik, míg idősebb Hell háza elé nem ért Valdek. A diák nem nézett vissza a kapuból, de még az ajtóból sem. Megtette ezt Karácsony kisasszony, aki az üres társalgó ablakánál állt, fáradt vállakkal, mozdulatlanul, ahogy szokott. Nem is fordult Valdek felé, úgy beszélt.

– Miért is akarunk mindent megérteni. Te még fiatal vagy, és azt hiszed, hogy amit éppen teszel, az összefügg azzal, amit az imént tettél. Nem igaz. Nincsen sors, csak nehézkedési erő. Száz napból sohasem következik a százegyedik. Te például elutazhatnál azonnal. Vagy holnap. Ugyan mi következne mindebből? S mi következik abból, hogy maradsz? Mi következik abból, hogy ifjabb Hell szemébe nézel majd, és azt mondod neki, már vártam Önt, uram?!

Valdek hallgatott. Visszatért a szobájába, és dolgozni kezdett. Gondosan ki-

terítette feljegyzéseit, s némi töprengés után jegyzetelni kezdett.* Aztán úgy aludt el, hogy még hallotta homlokát koccanni az asztalka lapján, érezte a fájdalom szétáradó, eltompító melegét is. Arra riadt, hogy óvatosan érintik az arcát. Már az ágyán feküdt, és nem tudta, hogyan került oda. A kisasszony remegő keze érintette. A puha ujjbegyek a diák arcbőrére és szempilláin táncoltak. Áttetsző pongyolában ült mellette az ágyon.

– A vigasz – mondta halkan.

– Ó, igen – szólalt fel Valdek, és tévován a homlokát dörzsölte, de már nem érezte a fájdalmat, csak emlékezett rá. Remegtek a pongyola színes virágocskái, s alattuk, mint tollászkodó barna madarak, meg-megmoccantak Karácsony kisasszony melléi. Valdek keze lassan megindult felfelé. Nagyon lassan mozgott, mégsem érezte karjának súlyát. Úgy fogott alá Karácsony kisasszony mellének, mintha fészek lenne a tenyere, ujjai a puha húsba mélyedtek. A kisasszony szeme tágra nyílt. Valdek tenyerei már szorosan borultak a mellekre, ám mégis lágyan, kissé összetolva fogták őket, s a diák úgy húzta maga felé a gyöngye törzset, hogy annak csak egyetlen választása volt, követi ezt a lágy, mégis határozott erőt, s lassan ereszkedik, mert ha elválík az érintéstől és mozdulatlan marad, úgy kiszolgáltatja magát. És a kisasszony arca Valdek arcára ereszkedett, összelélegezte a diák homlokát és szemét, majd félig nyílt szája rátapadt a szájára. Nem volt szabályos csók, inkább két ember egymásba lélegzése. A diák keze a gerinc bizonytalan vonalán lassan lecsúszott egészen a tomporig. Hirtelen úgy érezte, hogy egy gyereklány fekszik a testén, oly könnyű és tehetetlen volt Karácsony kisasszony, talán csak az ajkaiban volt erő, ahogy a diák ajkaira tapadt. S ahogy Valdek két tenyere rácsúszott a kisasszony tomporaira és lágy mozdulattal szétfeszítette őket. Ujjhegyeivel érintette a meleg és bolyhos női nyílásokat, majd pedig két térdét összeszorítva, s a kisasszony combjait szétárván ágyékát betolta a puha combok közé. Most már a hímtagjával is érezte a nedvező, kocsonyás meleget. Mindeközben a kisasszony fölszegte a fejét, és szinte följajdult, ahogy Valdek a testébe hatolt.

– Ifjabb Hell – lihegte vékony hangon Karácsony kisasszony, akár egy kislány, pedig Valdek meg sem moccant, csak tartotta, mintegy a testére tűzve, moccanatlanul.

– Ifjabb Hell – suttozta Karácsony kisasszony.

– Vissza fog térni – lihegte fölgyorsulva. – És ha visszatér, többé nem engedem el. A szeretet ereje az alázatban van. – A kisasszony feljajdult. – A szerelem ereje pedig az illetlenségben. Hogy mer illetlen lenni. Hogy mer... – és ekkor si-

* „A kereszten mindössze három órát szenvedett a názáreti. Őszintén szólva nem nagy idő. Arra talán mégis elég, hogy legyalogoljunk hatvan stádiumnyi távolságot. Bő köpeny, szorosra fűzött saruk, magasra emelt tekintet s némi igyekezet kell az úthoz, kőpadok árnyékának, datolyaligetnek, csőszkunyhók csábításának sem hinni. Képzelnünk is felesleges. Igen, mégse képzelődj. Emmausz bő tíz kilométerre fekszik Jeruzsálemtől, inkább tizenkettőre, mint tizenháromra. Éppen hatvan stádium. Emmauszt zsidók lakják, szegények és nyomorultak. Emmauszt nem jelzi karó. Úgy érkezel meg, mintha el se indultál volna. Egyszer csak ott állsz az első agyagház előtt. Aztán ha a falu első agyagházaitól visszafordulsz, a távolban talán még földereng Heródes kéken remegő temploma. Ám ha nem látod, akkor is a felhők közé képzelheted a hatalmas és mozdulatlan falakat, az összepréselődő, egymásnak feszülő irdatlan termésköveket, melyekből szentély épült a földre, az ég alá. S ha alkonyatra gondolsz, talán még helyénvalóbb. Minden időpont fontos, ha följegyzik egyszer, mert kivételes pillanatokban az is elmúlik, ami sohasem volt.”

koltott Karácsony kisasszony, s mint aki hirtelen rádöbben, mi történik, a diák szemébe nézett, mintegy kipillantott a testiség zavaros melegéből, hidegen és józanul nézett rá.

– Te félsz elélvezni, Valdek – suttogta. Valdek csak lélegzett, és tartotta magát.

– Én is félek, jaj nagyon félek – mondta a kisasszony, és úgy kapaszkodott a diák torkába, hogy majd megfojtotta.

– Hazudsz – mondta egyszerre a diák, és ettől a szótól végre elélvezett.

Tea- és süteményillat maradt Karácsony kisasszony után. Valdek még mindig mélyeket lélegzett. Sokáig nem aludt el, hogy később, akár évek múlva is emlékezhessen Karácsony kisasszony szavaira és minden mozdulatára.

Reggel hallotta, hogy a kisasszony elmegy otthonról. A kisasszony mostanában reggelente kísétált a főtére. Téblábolt, mint a dologtalanságban oly jártas úriasszonyok, nézelődött a hófútt macskaköveken, s várakozott a déli harangszóig. Az is lehet, hogy nem várakozás volt ez, inkább az idő sürgetése. Valdek hallotta, amint csukódik az ajtó. Magára kapkodta a ruháit. Aztán átkutatta a kisasszony maradék holmiját, melyet a hátsó épületből előhozott roskatag utazóládában tartottak. Néhány téli és tavaszi ruha, alsóneműk, egy-két harisnya, kesztyűk és pántok mindössze. A diák ujjá hirtelen hideg fémet érintett. Valdek nem értett különösebben a fegyverekhez, bár használni tudta őket. Lőtt már, valamikor volt vadászon is, tudta, hogyan bukfenceznek a kilőtt nyulak, hogyan rognak meg az eltalált szarvasok, de ilyen fegyvert még nem használt. Idősebb Hellé lehetett, kétségtelenül, de arra nem emlékezett, hol volt a helye a falon, s fenn függött-e egyáltalán, míg idősebb Hell ezredes élt. Valdek arra is esküdni mert volna, hogy a pisztoly, amit rongyokba bugyolálva megtalált, nagyon régen, talán a harmincéves háború idején volt használatos. Talán ilyenlőldöztek a Wallenstein-lovasok. Valdek sokáig nézegette a tiszta, olajozott fegyvert, aztán visszatette a helyére.

A könyvtárba tartva vette észre, hogy még mindig követik. Ezúttal is egy cigarettázó férfi lépdelt utána, nem törődve azzal, feltűnik-e a diáknak, szorosan a nyomában haladt, ha a diák megállt, megállt ő is. Egészen a püspöki hivatalig jött vele ez a férfi. Az ajtóban a diák visszafordult.

– Visszatért ifjabb Hell?

A férfi szívott még egy utolsó slukkot, aztán a diák felé dobta a cigarettát. De nem szólt. A diák aznap már a könyvtárban is írt. A toll hegye alatt fájdalmasan sercegett a puha írópapír. Apró, gömbölyű betűkkel írt Valdek. Nem akart arra gondolni, hogy a hiábavalóság birodalmát növeli, hogy amit csinál, nem egyéb, mint a játékok legrosszabb fajtája, mert még önnön kedvének sem használ. Pedig a lelke mélyén így érezte. Néha felállt, kinyújtóztatta elzsibbadt tagjait, az ablakhoz sétált, s letekintett a püspökség udvarára, melyen mintha csak folytatódott volna a néhány nappal ezelőtti cselekmény, újra átvonult egy csapat szeminarista, szabályos és kimért rendben, egymás nyomában lépdelve. Majd fonnott kosarakban kerek sajtokat és cipókat cipeltek bozontos hajú boltosfiúk. Valdeknek egyszerre az az érzése támadt, hogy figyelik. Csakhogy egészen más volt ez a figyelem, mint a nyomában járkáló hivatali emberek tolakodó jelenléte. Most mintha fegyver szegeződött volna a tarkójára, de mégsem volt kellemetlen, és nem volt rossz sem. Ágyéka bizsereggni kezdett, s a merevedése olyan váratlan és erőszakos volt, olyan heves nemi vágyat érzett, hogy valósággal bele-

szédült. Meg kellett kapaszkodnia egy fedeles olvasóasztalkában, tartani magát, mert még mindig érezte hátán a pillantás erejét. Az asztalkán felborult a tintás-üveg, s a kék lé lezuhogott a padlóra, lassan szétterült. Valdek nem fordult meg hirtelen. Egyedül volt a könyvtárban. Csak a könyvszagú csönd mélyén lélegzett valami fenyegető, vonzó. A diák már nem csak érezte, hanem tudta is egy idegen lény súlyos és kíméletlenül figyelmes jelenlétét. Valdek visszalépett az asztalához és folytatta.* Úgy írt, mintha már soha többé nem hagyná abba. Írt, javított, újra írt. És érezte, hogy jó írni. De egyszerre nem tudta, hogyan folytassa tovább. Talán nem is akarta folytatni. Feketén fénylett a tintafojt lenn a padlón, beleszáradva a toll. A fáradtság, mint valami jóleső, halálos méreg, szétáradt a testében. Lehunyta a szemét, és Karácsony kisasszonyra gondolt. Nem tudta, mennyi idő telhetett el így, talán egy perc sem, talán órák. Amikor fölpillantott, a bejáratnál ott állt a nővér, aki ostyákkal kínálta.

– Azt hittem, maga csak véletlenül járt a sütödénél – mondta.

A nővér zavarban volt, elpirult.

– Tulajdonképpen igen – dörzsölte az arcát Valdek.

– Találkoztak már? – kérdezte a nővér, és a diák mellé, a polcra bámult.

– Kire gondol? – kérdezett vissza Valdek.

A nővér idegesen rántott a fején.

– Mindenütt csak romlás. Hallottam, hogy itt dolgozik valaki. Hogy ír vala-

* „Némelyek szerint Jézus először az anyjának jelent meg. Vajon kitől tudhatják, akik ezt a lehetőséget terjesztik. Nyilván az anyától és árnyékától, Mária Magdolnától. De szabad-e éppen ezt hinnünk? Gondoljunk arra, hogy egy zokogó anyának hinni, aki két borzalmas éjszakát töltött a gyászával, világító könnyeivel, egyáltalán nem vall mértéktartó elgondolásra. Nem azt kérdezzük, ez és ez kinek a hangja, és azt sem kérdezzük, ez és ez kinek az éneke. Egy kórusban mindenki ugyanarra tartja a manduláját, ha van neki. A kétely mindig két szívdobbanás közé fészkel, hogyan is űzhetnének hát el. Ha fárad a szív, hallucinál. Képzелеg. A hit végeredményben nem egyéb, mint a szenvedély figyelme. Mária tanúskodása megbízhatatlan, mert szenvedélyes, ráadásul figyelmetlen, mert szerelemmel teli. Máté, aki vámos volt, úgy mondja, hogy a szombat elmúltával, vagyis a hét első napján Mária Magdolna és a názáreti anyja elmennek a sírhoz, hogy megnézzék a tetemet. Kivételes pillanatokban lehetünk olyanok is, akár a zokogó örök. Előttünk az elgörgetett, irdatlan kövek, a császári pecsétek feltörve, a barlang szája feketén ásít, asszonyok is jönnek, sápadtak, szótlanok, sarujuk nyomán por nem száll, szemük vörösre égett a virrasztástól, de hisznek nekünk, pedig angyalokról szót nem ejtünk. Vasárnap kora reggel van, a hét első napja, különös és zavarbaejtő nap. Talán a legzavarosabb nap valamennyi közül. A föld is megmozdult, mintha újra akarna születni, az ég is elsötétült, mintha minden elveszett volna egy pillanatra. De csak egy pillanatra. Vándorolhatnak a hegyek felől, lehetnek pásztorok, vándorkereskedők, hálókát száríthatnak a Khedron partján, magyarázhatják a törvényt, őrt állhatnak a templom bejáratánál, tisztíthatják kövérjéttől a húst, a gyengeséget úgyis érzi mind-egyik ember ezekben a napokban. Legfeljebb soha nem tudják meg az okát. A barlang azonban üresen tátong. A borzalmas kövek elhengergetve. Kövek? Talán mégis csak egyetlen kőről van szó, melyet maga Arimetai József hengerített a bejárat elé, még pénteken, a megfeszítés napján, miután Pilátustól elkérte a tetemet, hogy aztán fehér golyosba göngyölve idáig cipelje és elhelyezze. Arimetai József befolyásos ember lehet. De most vasárnap van, a hét első napja. Ott áll tehát a sír előtt a két asszony, egymásba karolva, törékenyen, mint a hit, szemükben a dermedt iszonyat csöndje. Az egyik szűz, a másik mindenki kurvája. Ekkor pedig az égből angyal száll alá, s hírt ad a föltámadásról. Az angyal fölszólítja az asszonyokat, vigyék el a hírt a tanítványoknak. A hír csak ennyi, a názáreti föltámadott. Az asszonyok zavart sietséggel máris indulnak, ám egyszerre maga Jézus lépdel velük szembe. Az asszonyok leborulnak előtte, egyik a tulajdon fia előtt, másik a szerelme előtt, a lábát ölelik zokogva. Különös. A feltámadás tapintatos a nőkkel szemben. Először csak a hír, aztán az érzékelhető valóság. Feltámadt, és oda ment, ahová akart. A szél.”

mit. És éppen maga az. Én nem tudom magát megvédeni. Ez a hely – és ekkor a nővér lassan körbepillantott – nem a miénk. Könyvek. A tudomány. Mondja csak, ha dolgozik, hol tartja a szívét?

Közelebb lépett, és hirtelen a diák felé tartotta kifordított tenyerét, hogy Valdek jól láthassa csonka mutatóját.

– Látja, ezt adtam cserébe.

– Úgy érzem, nem vagyok egyedül – mondta Valdek.

A nővér hirtelen egészen közel hajolt Valdek arcához. A diák érezte a sava-nyú szájszagot, látta a sárga és fekete lyukakkal teli fogakat, a vértelen, sápadt ínyt. A nővér arca fénylett a zsírtól.

– Ha a gonoszt keresni kezdjük, nem leljük. Ha várakozunk rá, nem jön. Ha megszólítjuk, nem válaszol. Ha megütjük, nem üt vissza.

– És ha megöljük, nem hal meg – bólintott Valdek, s látta, hogy a nővér szeme könnybe lábad, aztán idegesen végigfuttatja tekintetét a könyvespolcokon, mintha keresne valamit, majd megállapodik annál a helynél, ahonnan hiányzott egy könyv, az a Szentírás, amely éppen Valdek előtt hevert szétnyitva. Valdek most látta meg, hogy a nővér keze tele van ostyával. Néhány szívecske a padló-ra is lehullott.

– Tessék – nyújtotta az ostyákat.

És Valdek elvette a halacskákat, kereszteteket és szívecskéket. Úgy tartotta, mintha hóba markolt volna.

– Köszönöm – szólt a távozó nővér után, aki megfordult és szótlanul bólintott. A diák sokáig ült az üres könyvtárteremben. Elfeküdtek az árnyak. A könyvek borítói, a vaskos gerinceket belepte a szürkület penésze, s a polcok mögött éjszaka lett. Nem volt egyedül. Valdek ismerkedett azzal, aki figyelte őt, s azt várta, hogy bemutatkozzon. Az ostyákat a ruhája zsebébe rejtette. Aztán, ahogy szokta, jött újra a könyvtárszolga, mintha a félhomályból lépett volna ki, és csak bólintott.

Valdek hazatért. Útközben követték, mintha most már ez is végleg így maradna. Este üresebb volt a ház, mint valaha. A diák újra látta az elhurcolt tárgyak körvonalait, a foltokat a falakon. Bort bontott, s elhelyezkedett, hogy átolvassa, mit írt eddig. Miközben Karácsony kisasszony egy szomszédos szobából beszélt hozzá.

– Az ember a dolgot értelmét keresi. Aztán azzal is megelégszik, hogy magával cipelheti őket. Szerelmes vagyok, Valdek. Illetlenül és szemérmetlenül az. Holnap vagy holnapután megjön ifjabb Hell, jól tudom. A hírek erről szólnak. Mintha már is hallanám léptei koppanását a halpiac kövein, mintha látnám megcsillanni szemüvegén a Hold fényét. Te azt kérdezed, honnan tudom, hogy ez a szerelem. Mielőtt elment, megvert. S az ütései még mindig fájnak. És még ez is kevés lenne.

Valdek aznap este is írt. Úgy érezte, neki sincs sok ideje.* A következő napok-

* „Márk, aki jeruzsálemi apostol volt, másképpen mondja. Szerinte előbb Mária Magdolnát érte ez a kivételes kegyelem, ő látta először a feltámadottat. Egy jó útra tért kurva. Csak hát Márk apostol Péter befolyása alatt áll, s bár később ugyan Pállal és Barabbással is együtt vándorol, evangéliumának sorait mégis Péter figyelmes, vagy inkább szigorú útmutatásai szerint fogalmazza, akinek nemcsak tanítványa, de tolmácsa is. Ez érdekes. Márk fordít a cenzorának. Márk szerint az asszonyokon, amikor meglátják az üres kőpadkát és a padka mellett üldögélő angyalt, rémület és szorongás vesz erőt. Dobogó szívvel elfutnak, és az esetről senkinek sem szólnak. Vajon miért? Kétkednek talán? Annyi csodatétel, varázslat után olyan hihetetlen lenne, hogy aki feltámaszt, fel is

ban a diáknak az a különös benyomása támadt, hogy a könyvtárban még soha nem járt. Idegen volt minden, a polcok elrendezése, a végtelenül kigyózó könyvsorok, az ablakokon beömlő hideg, téli fény, a terem poros levegője, dohszaga. A szokásos helyére ült, a félhomályos sarokba, és mintha először ült volna ide. Az ostyákat maga elé szórta és várta. Eszébe jutott a hadnagy, de csak egy pillanatra.

A bibliai polcon tűnt fel, és egy patkány volt az.

Onnan jött ki, abból a félhomályos könyvnyi részből, amely egy Biblia után maradt. A Szentírás most is Valdek előtt hevert, szétnyitva, s a léghuzat remegtette könnyű lapjait. Mászkált a patkány, gyanútlanul, de valahogy mégis céltudatosan. Mint egy rossz regényben. Mint aki keres valamit, aki tudja, mit akar, de nincs kedve nyomban a lényegre térni. Mint aki játszik. Egy patkány. Nevetséges volt és kisserű. Szimatolt, húzta maga után a hosszú farkát, és cincogott. Egyszerre megállt, nedves orrát feltartva, bajuszát remegtetve a diák felé fordult. Aztán a következő pillanatban surrogva leszaladt a könyvek mentén, és eltűnt a polc alatt.

A nővér a bejáratnál állt, mint amikor először jött.

– Csak én tudom, hogy itt van – mondta halkan.

– Ez ostobaság – lázadt Valdek.

– Szeretem – szolt a nővér. Úgy mondta, mintha valami súlyos követ hengergetett volna el egy barlang torka elől, s a fény ráömlött volna a sötét és penészes sziklafalakra.

– Úgy döntöttem, szeretni fogom – mondta még.

– És ő szereti magát?

– Dolgozzon – mondta a nővér, fáradtan leült, s összekulcsolt kezére hajtotta a fejét. Imákat mormolt, félig hunyt szemmel, odaadóan. És Valdek sokáig nézte őt, aztán írni kezdett.*

támadhat egyúttal? Márk azt mondja, hogy Jézus először Mária Magdolnának jelenik meg. Túl szertelen a bizonytalanság.”

* „Lukács evangélista pogány származású. Szent Pál kísérője a második és a harmadik térítő utakon, valamint mellette raboskodik a két római fogságban is. Lukács doktor dramaturgiájában Kleofás és meg nem nevezett társa találkozik először a feltámadottal. A názáreti csatlakozik hozzájuk az emmauszi úton. Csakhogy Kleofás nem ismeri fel a názáretit, miképpen a társa sem. Pedig Kleofás a názáreti ácsmester, József testvére, vagyis Jézus nagybátyja. Zaklatottak, s felhevült, szorongó lélekkel az elmúlt napok eseményeit tárgyalják, Jézus elítélését, megfeszítését és halálutóját. Talán vitatkoznak, talán egymást gyözködi. Mindenesetre ott, az emmauszi úton el akarják mondani, meg akarják érteni, mi is történt valójában. Ekkor találkoznak az idegennel, aki Emmausz határában elválna tőlük, ám a két vándor vacsorára invitálja az idegen férfit, aki ekkor fedi fel magát. A hithez is kell segítség, több is, mint a hitetlenséghez. Kleofás és testvére döbbenet figyelt, s a közösen elköltött vacsora után nyomban visszaindulnak a tanítványokhoz, Jeruzsálembe. János apostol, Zebedeus fia ugyancsak szemtanúja a názáreti működésének. János származása szerint szemita, s ugyancsak Péter apostol jóbarátja, s ezt az információt maga Lukács apostol is megerősíti. Végül is hogyan lehetne magyarázni a negyedik evangélium szemérmes hallgatását Zebedeus fiáról, hacsak nem azzal a keresetlen ténnyel, hogy egyikük írta az evangéliumot? A feltámadás különböző eseményeiről Szent Pál is beszámol a korinthusiaknak írt második levelében. Húsvét vasárnapján öt megjelenése volt Jézusnak, s negyven nap alatt tizenegyszer látták. De bizonyos ez? A kerügm utolsó fejezetének ennyi bizonytalanságával akár be is érhetnénk. Ha kórust hallgatunk, nem az arcokat, és nem is a tekintetek különbözőségét figyeljük. Kicsoda tehát Kleofás társa, kicsoda az az ember, aki tanúja annak, hogy feltámadt a názáreti, hogy hírt adott magáról, kicsoda tehát az az ember, akinek nevét nem említi a kánon, noha említhetné? Miért kell Kleofásnak ez a személytelen megerősítés? Megtart-e ennyi bizonytalanságot a hagyomány? Vá-

Valdek egyszerre neszt hallott. Fölpillantott, s látta, hogy a patkány újra előmerészkedett. A szomszédos asztalon ült, feketén csillogó szemekkel. De valahogy túl közel volt, mintha az állat látta volna a diák fogalmazását, a szétszórt jegyzeteket és a cédulákat, a diák kerek mondatainak apró betűit, mintha eltelt volna az ékezetekkel. Máskülönbén úgy ült, két mellső lábát maga elé emelve, mint valami idomított törpekutya. Okosan és jólnevelten. Mozdulatlan volt, csak a bajusza remegett. A nővér a diák asztalához lépett, s fölemelt egy ostyát. Egy Jézust a kereszten. A patkány fürgén áthussant Valdek asztalára. A jegyzeteken mászkált, szorgolgotott. Aztán megmerevedett újra.

– Énekelj – mondta ekkor a nővér.

A patkány cincogni kezdett, vékony, idegesítő hangon.

– Halj meg – mondta hirtelen a nővér.

A patkány feje lassan elbillent, s aztán mintha áram ütötte volna, úgy dőlt az oldalára, akár egy pici, pehellyel telitömködött zsákocska. Ott feküdt a diák előtt, kicsi, szürke test, mozdulatlanul. De még csak nem is lélegzett. A nővér az élettelen állati szájhoz tartotta az ostyát. A patkány mozdulatlan maradt.

– Egyél – mondta a nővér.

A patkány fölemelkedett, ha ugyan emelkedésnek lehet nevezni azt a csaknem követhetetlenül gyors mozgulatsort, mellyel négykézlábra hengeredett, s hirtelen a nővér ujjai felé kapott, melyek között ott világott az ostyadarab. Egy Jézus a kereszten. Valdek hallotta, hogy a patkány rág, hallotta az apró recsenéseket és töréseket. A patkány aztán az összes ostyát befalta, a szívecskéket és halakat is mind, eltakarított mindent.

Akkor a nővér újra Valdek elé állt.

– Ne jöjjön többé. Amit tudni akar, most már tudja.

Aztán másnap délelőtt történt valami. Már olvadt. Az enyhület úgy tört a városra, hogy semmi előjele nem volt a langy támadásának. Az előző nap még csikorgott a hideg, s vörösre borotválta az arcokat, de reggelre képlékeny és hangos lett minden. Megroskadt a hó, kásás lett és nehéz. Még idősebb Hell házában is hallatszott, hogyan fröccsen szerte a vágató kocsik kereke alól a hideg sár. A jég fölengedett a tetőkön és az ereszekén, hangosan prűszköltek a csatornák. Valdek hallotta, hogy Karácsony kisasszony korán megy el otthonról. Még egyszer átnézte a dolgozatot. Talán elkészült, igen. S ha így van, akkor talán

zak, törékeny tervek, megannyi csont, mintha a remény sem lenne egyéb, mint pislákoló mécsesek sora egy labirintus mélyén. Nem, dehogy a súlyunk sok, inkább mi magunk vagyunk erőtlének. Vagy túl sok helyet hagyunk magunkban a sötétségnek. Legyenek drágábbak a formák. Hiszen ezentúl az emberi test is azt hirdeti, otthonul szolgálhat a fénynek. Kleofás talán József testvére, s amint azt írják, a fiával indul Emmauszba. A reménynek igenis van súlya. Minden lángocska néhez. A fiút Simeonnak hívják, és van története is. Simeon bizony nem akárci lesz, és apja büszke is lenne rá, ha nem tudná éppen a názáretitől, hogy a megelégedettség bűn. Simeont Jakab megkövezése után Jeruzsálem második püspökének választják. Traianus tíz esztendeje terpeszkedik a világ trónján, amikor Simeon úgy végzi, mint unokatestvére, a názáreti. Egy napon megfeszítik. Tetánia végzett Simeonnal is. Csakhogy a püspök ekkor legalább nyolcvan esztendő. Sok ez, vagy mégis inkább kevés? Higgyünk ebben, hogy így történt, vagy gondoljunk újra és újra az útra, az emmauszi kietlen útra, higgyük, hogy Kleofás gyermekével indul, vérével, s nem pedig útközben csatlakozik hozzá egy idegen, előbb, mint a feltámadott. Mindegyre marad tehát a kérdés, kicsoda volt Kleofás névtelen társa?”

nincs is több keresnivalója itt, hazatérhet, elhagyhatja ezt a kifosztott házat, Karácsony kisasszonyt és a nővért, aki egy patkányt etet és idomít a püspöki könyvtár szentírásai között. Milyen egyszerű lenne. De hát tudta, hogy így nem fejezhetné be ezt a „kedves kirándulást”, ahogy magában nevezte napok óta idejének különös múlását N.-ben. S amikor óvatosan megköszörülte valaki a torkát a háta mögött, a diák megkönnyebbülve gondolt arra, hogy csak az jöhetett ilyen halkán idősebb Hell ezredes házába, aki valaha sokáig élt itt, akinek éppúgy otthona volt ez a ház, miként az ezredesnek, s aki egyenként ismeri a parkettaléceteket, melyik recseg és melyik néma, és akinek mozdulatai nem kavargják föl a falak lelkiismeretét, mert talán első útja nem is a dolgozó diákhoz, hozzá vezetett, hanem szobáról szobára járva elébb, számbavette az ürességet. Ifjabb Hell volt az a férfi, aki visszaérkezett. Vékony, átmeneti kabátot viselt, mintha a meleggel együtt érkezett volna. Csak egy kisebb utazótáskát szorongatott, aztán, ahogy a diák rápillantott, a padlóra ejtette azt is, egyetlen mozdulattal bújt ki a kabátjából, s az ablak kilincsére akasztotta. Vékony, kopasz férfi volt, madárfejű, bizonytalan életkorú. Néhány vizes hajsza a fejéhez tapadt. Szép volt a szája, gödrös álla sötéten ragyogott a borosták fekete tűhegyeitől. Kreol bőre csillogott. Levette drótkeretes szemüvegét, és dörzsölgette.

– Rokon? – kérdezte.

– Rokon – mondta Valdek.

Ifjabb Hell bólintott. Csak az egyik kezét használva, tűnődve gyújtott rá. A gyufaszálat elpöckölte.

– Apám? – kérdezte.

– Szeretné, ha megmenteném magát – mondta esetlenül a diák. Ahogy a férfira nézett, aki ott állt előtte, fáradtan, s talán némi fölényes unalommal is átitatva, idegennek érezte magát itt, mert soha nem tudott volna ilyen természetesen viselkedni.

– Nem erről van szó – rázta a fejét ifjabb Hell. – Volt idő, amikor kérdéseket tettem fel, s válaszoltam rájuk. Aztán beláttam a válaszok elégtelenségét. Nem volt könnyű, de mégiscsak beláttam, hogy helyes-e egy válasz, vagy helytelen. Egy napon nem válaszoltam többet. Csak kérdeztem és csak kérdeztem. Boldog időszak volt. Aztán már passzióból is kérdeztem, a remény szikrája nélkül, de megnyugodva. Ó, hiszen roskadoztam is. Aztán egyszer azt gondoltam, kérdezni sem fogok többé. Soha többé. Nézzen rám. Minden erőfeszitésem arra irányul, hogy ne kérdezzek és ne is válaszoljak. Nehezen megy, de mégis boldog vagyok. Vegyen képregényt!

A diák úgy forgatta a színes kis füzeteket, mint gyerekkorában a meséskönyveket. Ifjabb Hell beszélt hozzá.

– Nagyon egyszerű ez, uram. Ebben a városban mindenki engem várt. Maga, mert kíváncsi volt, s talán mert más, titkos tervei is vannak velem. Engem várt a kisasszony, a boncnok, a hadnagy úr, a nép, engem vártak, és a legújabb képregényeim. Csak apám nem várt meg.

Hallgattak.

– Mit kíván tenni? – kérdezte egyszerre ifjabb Hell.

– Megölöm magát – szólalt Valdek, s mert kiszolgáltatottnak érezte magát, elmosolyodott, talán el is pirult kissé, miközben mosolygott ifjabb Hell is, leült aztán egy

ládára, lábait keresztbe vetve igyekezett kényelmesen elhelyezkedni, s elővette a dohányos szelencéjét. Valdek a kisasszony ládájához lépett, s némi keresgélés után kiemelte a pisztolyt. S ettől a pillanattól fogva úgy érezte, egyetlen mozdulat sem az övé, minden, amit tesz, tanult és mesterséges, s valami más helyett történik minden, ahogy megforgatja a fényben az olajosan csillogó fegyvert, felhúzza a ravaszt, s a kezében lóbálva járkálni kezd a csaknem üres szobában, éppen ifjabb Hell előtt, aki mindeközben sodort egy újabb cigarettát, rágyújtott, lassan szívta, s inkább merengő kifejezés ült az arcára. Ám ha a töprengve lépkedő diákra vetette a tekintetét, és követte őt faltól falig, amiként az el- s visszalengő hintát figyelő öntudatlanul forduló homlokkal, szórakozottan az ember, úgy tűnt, hogy e merengés mélyén végtelen szomorúság burjánzik, akár a hínár.

Ifjabb Hell egyszerre megszólalt.

– Később mit kíván tenni?

– Hazautazom – mondta a diák.

– A rokonokhoz?

– A rokonokhoz.

– Azt hiszem, értem – szólott ifjabb Hell, s most ő is töprengő arckifejezést öltött, mely azonban kevésbé lehetett őszinte, inkább tűnt számítónak attól a pillanattól fogva, ahogy rézsút fölfelé, a diákra villant a szeme s újra megszólalt.

– Nos, rendben, fiatalember. Azonban egy kérésem lenne Önhöz. Itt ez a táská – s a kicsi bőröndre mutatott. – Legújabb képregényeim gyűjteménye. Katalogizáltam őket. Bánjon velük belátása szerint.

A diák az alaposan megtömött, feszülő táskát nézte.

– Álljon föl – mondta és fölemelte a pisztolyt.

Ifjabb Hell fölállt, s szemét lehunyva, elnyugvó arcát a fegyver csövének tartotta.

– Nyissa ki a szemét – mondta a diák.

A szem engedelmesen tágra nyílt, s a diák az utolsó pillanatban a világoskék szivárványhártyában még meglátta a saját nevetséges, egyszersmind megkínzott arcát. Elhúzta a ravaszt, de mintha órák teltek volna el. A dörrenés csaknem szétvetette ifjabb Hell szép, kreol arcát. Füst és vér szaga keveredett. Valdek a tetem fölé hajolt, ifjabb Hell bal kezének két ujjá között még füstölgött a cigaretta, és a nyakán remegett egy ér. A diák az összevérzett táskát nézte. Aztán az ablakhoz lépett, kinyitotta, s kihajolt az utcára. Karácsony kisasszony a havas sárban állt, a ház előtt, és úgy sírt, mint aki tévedésből csinálja. Valdek lefutott hozzá, megfogta a karját és felvezette a házba. Engedelmesen jött a kisasszony, útközben, e néhány lépés alatt fölszáradtak a könnyei, s bár egy szót sem szólt, a diáknak mégis az az érzése támadt, hogy folyamatosan beszél.

– Ifjabb Hell – mondta Karácsony kisasszony, és a tetemre bámult. Állt előtte, csak nézte, de nem sírt. Valdek közben kibontotta az utazótáskát. A képregényeket a kisasszony kezébe adta, aki erre leült éppen arra a helyre, honnan ifjabb Hell állt föl Valdek pisztolya elé. Karácsony kisasszony nézegetni kezdte a színes lapokat, néha hangosan elolvasott egy-egy mondatot, elmerengett, aztán felszegte a fejét és Valdekre mosolygott.

– Hozz, Valdek, egy pohár bort, hogy elbúcsúzhassunk!

Éppen olyan volt a pályaudvar, mint amikor megérkezett Valdek. Néma és

szegény. A vasúti tiszt irodájának kopott ajtajában állt, és evett, mintha azóta is enne. De mégis inkább falt, teli szájjal, keveset rágva. Nagyokat ugrott az ádám-csutkája. Egyik kézzel fogta össze a kolbászt és kenyeret, nagyot harapott belőlük, a másik kezében pedig forgalmi tárcsát himbált. A kicsi vonat a sínen pöfögött, fújta a gőzt, indulásra készen. Valdek megállt a forgalmi tiszt előtt.

– Persze, valamikor biztosan indul – beszélt a forgalmista teli szájjal. – Ott várják bent – mutatott a koszos váróterem felé.

Valdek elrúgott néhány dobozt, kikerülte a szénporos tócsákat, s belépett a helységbe. A férfi a sarokban ült és cigarettázott. Ő volt az, aki napok óta követte. Szürke, okos arc, megnyerő tekintet. Nikotintól sárga, finom ujjak. Nyugalom áradt belőle. A diák maga elé engedte utazótáskáját, lehajolt, hosszasan babrált a csattal, aztán úgy nyújtotta a feljegyzéseit, hogy közben merőn a férfi arcába nézett. A másik bólintott, de nem szólt. A nikotinos ujjak a paksamétát lapozgatták.

És amikor Valdek felszállt a vonatra, arra gondolt, hogy sok időt töltött el N.-ben, elmúlt a tél, történt egy és más, s milyen türelmetlenül is várhatja már a rokonság. És majd el kell mesélni mindent. De ekkor sípolt a vonat, megcsikordultak a kerekek, s már indultak is, valóban, akár egy kedves kiránduláson. Valdek hosszán bámult ki a piszkos ablakon, előtte falvak és folyók suhantak el. A hófoltokkal tarkított, sík vidéken fehér falú tanyákat, embereket, kicsapott állatokat és a tél maradékát látta, egy-egy hosszabb mélyedésben fekvő, hóborította területet, bokrosokat, megolvadt kubikgödröket. S ahogy utazott hazafelé, olykor Gusztáv Adolf svéd király szép ólomfigurájára pillantott. A figurát az ablakpárkányra állította. Ő volt az, a svéd király, akit sikerült kimenekíteni a lutzeni ütközetből. És Valdek, a diák közel hajolt az ólomfigurához, s mintha befejezhetné mindazt, ami el sem kezdődött, mesélni kezdett.

– Ment az emmauszi úton a Kleofás nevű tanítvány, egyedül, mint az ujjam. Hanem egyszer csak mellé szegődött a Sátán. Nem szólt egy szót sem, csak ment Kleofás mellett, mintha az édestestvére lenne. Sokat nem beszéltek. Csak hamar találkoztak egy másik utazóval is, akit nemrégén feszítettek meg, de aztán feltámadt és Názáreti Jézus volt a neve. Így mentek hárman Emmauszig, a szegény zsidó faluig, ahol megvacsoráztak. És aztán ment mindenki tovább, a maga útján.

Útközben

*A véglegesség nem a legrosszabb,
a tömör és szilárd nem lehet.
Rossz, ami folyton változik:
rosszabbodás és enyhület.*

*A határról nincs visszatérés,
nem gyorsul és nem lassodik,
szobádban dallá változik,
és te a dalban vagy jelen.*

*Vagy esetleg az almafában,
mert későn érő alma vagy,
nem árthat neked semmi sem,
sem szárazság, sem korafagy.*

Kirakodóvásár

Kint a városban éppen elkezdődött az ünnep, a város ünnepe, ahogy mondják, amelyet évente rendeznek kirakodóvásárral, fúvószenekarokkal és táncegyüttesekkel, kolbásszal és sörrrel. Az unalmas, besavanyodott emberekről kiderül, hogy nevetni is tudnak, és kamráik mélyén tíz-húszéves kacatokat őriznek abból az időből, amikor még talán esendőbb módon éltek. Régen, ez még gyerekkoromban volt, mi azt mondtuk, bemegyek a városba, bent a városban. Az más város volt. Nyáron poros, máskor sáros nagyközség, az ország legnagyobb nagyközsége, tettem hozzá néha, mi azonban ott kint azt mondtuk: a város. Nem büszkén. Büszkéek arra a házra voltunk, amelyben laktunk. És amikor már tudtuk is, hogy büszkéek vagyunk rá, már alig laktunk ott. És amikor meguntam ezt a folyamatos büszkeséget, azt mondtam, költözzünk el, hogy emlék legyen inkább.

Napok óta nyoma sincs magasnyomású zónáknak, felhőrendszerek forgozódnak fölöttünk a képernyő szerint, amelyet nézek. Azért az emberek kirakják használt portékáikat, majd ernyőket és fóliákat húznak föléljük és várnak. Katherine von Hutten leteszi a könyvet: *Az apa légvárai*, beleír valamit, elajándékozta. Koncentrál, állandóan koncentrál, nehogy kimutassa a fájdalmát. Valami kriminálisat sugároz magából, amelynek majd meg kell történnie, és ami semmilyen gyengédséggel, szeretettel nem áll ellentétben. A számvetés kész. Esik. Aztán eláll, az egyik helyen kicsit elvékonyodik a felhőréteg. A levegő vibrálásából néha pontosan meg lehet állapítani, hány perc múlva fog eleredni. Meglepetés nem érheti, aki mindennel számol. De minek örül, min bosszankodik és mit csinál az így megtakarított idővel? Hová lehet betakarítani az ilyen időt? Volt néhány őszinte mondata, én azonban visszahúzódtam, ahogy mindig előbb bezárodok, ha valakinek a közelségét készen kapom. Lejátszódik bennem lehetséges és nem lehetséges kapcsolatunk minden változata. Messzire elmegyek, aztán meg félek, hogy minden az arcomra van írva. Ma már egyre többször félek, hogy elárul. Gyáva vagyok, közli erre az arcom.

Katherine von Hutten esete más. Ha iszunk, azt mondja: olyan jó megint töménytet inni. Szárazan, mégis szenvedélyesen közli, és nagy ivászatok emlékére idézi föl a hangja. A kihagyás, érezteti, a kihagyás – ott van a kutya elásva. És van, amit már öt perccel később sem lehet megkérdezni, nemhogy most, legalább két órával elutazása után. Sosem ül le, fekvé dolgozik, botjaival csetlik-botlik. Iszonyatos gyors vagyok, mondja, amit meg lehet érteni.

Mi nagyon is valóságos házban élünk, nem légvárban. Apámnak nem voltak légvárai. És amióta egyre inkább kezdek hozzá hasonlítani, nekem is kevesebb van. Vagy ahogy egy okos ember mondta: addig soha sincs semmire szükségem, amíg meg nem kaptam. Messze a várostól, tanyán. A zöld benövi, az egészen nagy zöld teste van nyáron. A vízparton volt ilyen bozótos, meg a gát

lemenőjénél. Áthatolhatatlan szövedék, nem is mindig lehet megkülönböztetni a már elszáradt vesszőket az élő, de télen csupasz ágaktól. Legalul helyezkednek el a már korhadásnak indult részek, májusban aztán mindent átnő a fű, eltakarja saját zöldje, megtestesedik. Senkiföldje volt ez az egyház kertje sarkánál, azért is vadulhatott el annyira. Onnan már látszott a házunk, csak végig kellett kerekezni a diófasoron. Látszani, ezt a pontosság kedvéért meg kell jegyezni, már sokkal korábban látszott, hiszen az út követte a hajtűkanyart megtévő folyó ívét, és egyszer már szemben, de két folyóval elválasztva, állhattunk már egyszer szemben a házunkkal.

Sok minden nem volt itt, de mégsem emlékszem, éreztük-e hiányát valaminek. Ahogy valami lett, hirtelen jó volt, hogy van, előtte azonban nem volt baj, hogy nem volt. Nem hiányzott. Ami volt, vagy jó volt, vagy nehéz. Vagy én voltam gyenge, bizonynal. De bemenekülhettem az érzéseimbe. Sok érzésem volt. Most fel kellene sorolnom, de nem tudom.

Sok bennem a reflexió. Azért jó idegen emberek közé menni, mert látom néha, hogy van hozzám hasonló ember. Aztán lassú vagyok, illetve sokszor iszonyatosan gyors, mint Katherine von Hutten. Vagyis olyan vagyok, mint a többi ember, még ha mindig csak a különbözőségemet érzem is. Egy ló, igen, egy ló meg tud ajándékozni a hasonlóság érzésével. Nem is vár viszonzást. De azért csöppet sem vagyunk rokon lelkek. Apámról akartam beszélni.

Szerettem az anyámat. A tájat nézni. Sokat csellengtem, tehát ezt is szerettem. Csellengésre mégsem lehet kényszeríteni egy gyereket. A táj kívánta tőlem ezt a feloldódást. Nem kérdeztem senkit, hogy hívják a fákat, madarakat, az aljnövényzetről nem is beszélve. Ma sem tudom a nevüket. Tisztelem Malcolm Cowley-t, öregember létére meghatározta a köré sereglett fákat és madarakat a Yaddóban. Utóbb nem szerettem, hogy elaltatott és nem tudtam mit kezdeni az emberekkel, amikor közejük kerültem. Nekik sem a nevüket jegyzem meg.

Erről a későbből fedeztem fel megint később, hogy milyen lekerekítettek a tárgyai. Elég, ha kimegyek most is a városba – egy más országban lévő városba – és megjáratom a szemem a kirakodóvásár holmijain. Egyetlen dolgot keresek a megvétel szándékával. Nem görcsösen, azon már túl vagyok, hanem csak mellesken, lazán. Nem is csodálkozom, hogy megtalálom. Rögtön kettőt. A másodikat azért veszem meg, mert jobb, mint az első, bár kettőt nem tudok használni a konyhában. Nemcsak a múlt tárgyainak, hanem az emlékeknek is lekerekednek az élei és sarkai.

Másnap megkaptam a harmadikat, ingyen. Úgy látszik, az előző kettővel már kifizettem ennek az árát is. És ezzel lezárul ez a korszak, különösebb hangsúly nélkül mondható: egy életre. Ritkán látható ilyen egyértelműen, ráadásul emóciót sem kavar. Jó lenne, ha nem tudnám azonosítani, mégis tudomásul kellennem: a tapasztalat kicsit állott szaga az, ami megcsapja az orrom. Hiszen húsz éve fogalmam sem volt arról, milyen mértékben kell akarni valamit ahhoz, hogy megkapjam, és milyen legyen annak az akarásnak a stílusa. Nem mondhatom, hogy ez nem pont így van jól. Jól van. A háromból kettőt tehát elajándékozik. Az igazság kedvéért azt is meg kell mondanom, hogy az előbb sem öt, sem nyolc perc múlva nem kezdett el esni az eső, mint ahogy az kinézni látszott. Az

efféle tapasztalat mindig kellemes figyelmeztetés annak, aki kerek kijelentéseket kedvel leírni. Tapasztalni, hogy a tapasztalat sem minden.

Levállik apám emlékéről, aminek le kell válnia, de még mindig sok minden rajta van. Ami bántaná őt, vagy az emlékét, azaz másokat. De vajon mi lehetett benne az ő apjából? Nem tudom szétválasztani, mert nem ismertem. Fényképek volnának ugyan, de nem szeretem a régi ezüstréteget kapargálni. A házban egyébként is mindig a jelennek éltünk, az pedig arannyal volt átszínezve, és a szemhatárig nem volt kerete. A gyerekek legalábbis, aki voltam, láthatatlan maradt. Nagyon soká kezdtem hasonlítani a dolgokat egymáshoz. Néha, akkor még csak nem is rejtélyes okból elvittek Pestre, láttam más színt, éreztem más szagokat, különlegesen vagy jót, de nem rangsoroltam őket. Felső tagozatos koromban igen. Sárban, akkorában, csak mi jártunk iskolába, sárvilágból be, délután vissza a sárvilágba. Térdnadrágot pedig hárman hordtunk: az állatorvos, apám és én. Ezt az elkülönülést nem én választottam, és hamarosan nyomasztani kezdett. Az állatorvos tudott később annyi pénzt kölcsönadni, hogy megvehessük az új házat, mielőtt eladtuk a miénket. Ekkor, felnőtten láttam először, hogy apám rá van utalva másokra. Rengett a világ benne, és csak akkor nyugodott meg, amikor tartozását megadta. Én – kicsiben – már régen nagy kölcsönkérő voltam.

A térdnadrág előnye, hogy nem sározódik be az alja. Nem is tudom, mi másért hordják még. A csattal sok baj volt, nem szorított, és a térdzokni, amit tartani volt hivatott, lecsúszott. A táblánál pedig a lányok elé kellett kiállni. Golfról abban az időben még nem hallottam. Más gondom akkor nem volt, mint korán felfedezett különbözőségem takargatása.

A természetben élvein sokáig nem vettem tudomást gyorsaságról és lassúságról. Ezt az időtlenséget még ma is magamban hordozom. Életem első kompromisszuma volt, amikor kilencven évben határoztam meg életkorom felső határát. Azt hiszem, ezen a téren sikerült különbözőségemnek csak kicsit észrevehető jelét adnom. Néha ki akarok törni gyerekkorom tempójából és kapkodok. Katherine von Hutten nem kapkod, amint megtalálja azt a pontot a konyhában, ahonnan lépés, vagyis újabb fájdalom nélkül eléri a hűtőszekrényt, tűzhelyet, szekrényt, asztalt és elrendez mindent az evéshez. Gyakorlata van ebben. Azt hiszem, semmivel nem adtam tudtára, hogy bírja minden járáshibás embernek kijáró szimpátiámat. Mankóm is van. Ha néhanapján igénybe veszem, mintha kiegészülnék. Nem kétséges, valamiért otthon vagyok köztük. Egy sportcsarnok tele mankós emberekkel. Mozielőadás mankóval bicegőknek. Finom műszer, ha érzékletesebbé akarjuk tenni vele gesztikulálásunkat. Miért éppen szimpátiámmal tolakodnék? Ha el is fogad segítséget, támaszkodni láthatóan csak a botjára akar. Autóversenyző a férje, nemsokára válnak.

Az élet keretét akkor nem láttam, sem a halálban, amelyet nyolc-kilencévesen minden megrendülés nélkül már megtapasztaltam, sem a folyóvíz vonzásában, amely egyszer majdnem végleg magánál tartott, sem az éjszakában. Jobban hittem abban, hogy királyfi vagyok, mint a sötétség rémeinek létezésében. Átfúrtam a szemem a sötétségen. Amikor a sárban hazafelé caplatva megpróbáltam egy fiatalabb fiúval elhitetni, hogy királyfi társaságában gyalogol, ridegen közölte, hogy ismeri az apámat. Nyilvánosan azóta nem kérkedem származással.

Meghitt viszonyom a fák leveleivel, az alakját égre rajzoló éneklő madárral, a vizet beszívó szürke földdel volt. Nem az öröm, hanem a rémület az, amely megismertethet a határon túlival. A haszidoknak az öröm felől mégis egyenesebb az út. Ha a száraz földet meglocsolom, mindig hallom a sóhajt, amellyel az adományt nyugtázza. Az igaz ember a mindennapok esetlegességében is meg tudja mutatni az isteni szikrát. A föld persze nem esetlegesség, nem mindennapi tárgy.

Nem tudom, erős volt-e a vonzás apámban az általa használt tárgyak iránt. Ami utána maradt, arról csak tudom, hogy az övé volt, de nem sugározza egy hajdan volt személyhez való kötődését. Annál több felelősség hárul ránk, utódokra: anyámra, három testvéremre, rám, bárkire, aki ismerte abban a kelet-magyarországi faluvilágban. Annak a tárgynak, amely nekem ismerős, én is ismerőse vagyok. Rokona. A testvére. Bár a látszat mást takar, feltételezhetünk ugyanennyit másokról is.

Most, hogy néhány hónap után visszajöttem ebbe a kisvárosba, az esőbe, harangzúgásba, csókák, könyvek és kifejezéstelen arcú emberek közé, szembesülök akkori gondolataimmal és érzéseimmel. Le kell sütnöm a szemem. Nem jó hamar visszajönni távolról. Meglepem azokat a dolgokat, amelyeknek felejtődését az időtől vártam. Az emlék éppoly tanácstalan, mint magam. Apám viszont hat éve nem él. Nem zavarja már, ha meg-megébreztem ugyaninnen, ahol halálakor is voltam. Mintha örülne is neki.

A tárt szárnyú lepke

(VII.)

7.

Fáradtnak és gyengének éreztem magam, ahogy ott feküdtem a félhomályban, összegömbölyödve, mint egy csecsemő,

mit csinálhat most vajon ott bent, a fürdőszobában?, jutott eszembe a nő, de még ahhoz is erőtlén voltam, hogy gondolkodni próbáljak, a sárgás lepedőből és a félregyúrt paplanból savanyú, áporodott szag párologott, olyasféle bűz, mint amikor egyszer hosszas kutatás után a konyhámban félrehúztam a hűtőszekrényt, és láttam, hogy a tálkaszerűen mély védőlemezben felgyűlt a kicsöpögött tej, és apró, fehér testű, barnásfekete fejű kukacok nőttek ki belőle, ott tekeregtek, mintha levágott körömdarabkák elevenednének meg, mintha maga a rothadó tej akarna elmászni, ahogy ez így is volt, hiszen abból születtek és abból táplálkoztak,

és most ennek a lepedőnek éppen ilyen szaga volt, de képtelennek éreztem magam, hogy akár csak elfordítsam a fejem, legalább az arcom ne érjen az ágyhoz,

be kellett szívnom ezt a szagot,

a fal melletti kissekrényen állólámpa világított, azt néztem, annak a fényét figyeltem,

lepkemintás, vörös selyemkendő takarta a búrát, és így vörösre változott a fény is, vörösén folyt a falakra, a földre, és ebben a fényben árnyékok, mintha óriásra nőtt, mégis testetlen vörösbarna lepkék ülnének a falon, girbe-gurba árnyékok a földön, a lepedőn,

lepkék a testemen,

kintről, az üveges ajtó mögül behallatszott a kártyalapok csattogása,

a fürdőszobából a vízcsobogás, és aztán az öblítés hangja, amikor valaki lehúzza a vécét,

nekem is kellene, éreztem, de nem tudtam megmozdulni, pedig szinte megfájdult a hasam a hólyagom feszítésétől,

és megint hányinger tört rám: a szag, és a fájdalom; a térdemhez szorítottam a homlokom, hogy elmúljon, de közben görcsösen próbáltam visszanyelni a számba toluló nyálát is, amitől úgy tűnt, mintha már magát a hányadékot enném vissza, és erre gondolva méginkább felfordult a gyomrom, és mint aki hirtelen lázasodik be, rázni kezdett a hideg, mintha nem is én remegnék, de az ágy, a mocskos lepedő mozogva velem, mintha pucéran feküdnek a rám hülő vörös fényben, a lepkék szárnyai alatt.

Csattant a kilincs és az ajtó csikordult, de nem volt erőm, hogy felnézzek, hogy egyáltalán: kinyújtózzak, netán felüljek,

na, mi van, hé!,
 hallottam a nő hangját,
 na, csak nem fogsz nekem itt elaludni!, vagy mi van, beteg vagy?,
 nem, nem, nincsen semmi bajom,
 préseltem ki a szavakat,
 össze kell szednem magam, gondoltam, össze kell szednem magam, ha nem
 akarom a legteljesebb megaláztatást, ami csak érhet,
 kinyújtottam a lábaimat, és a könyökömre támaszkodva lassan sikerült föl-
 emelkednem,
 semmi bajom, csak kicsit elfáradtam,
 és a nőre néztem,
 még az ajtónál állt, az egyik kezét a csípőjére tette, a másikban cigaretta füs-
 tőt, az ujjait messze eltartotta egymástól, és csak a mutatóujja és a középső uja
 hegyével csipentette össze a parázsló rudacsát,
 fentről nézett le rám, hosszan, elkerekített szájjal fújta ki a füstöt, és gúnyo-
 san, kihívóan mosolygott,
 vörös rúzzsal húzta ki vastagon a száját,
 és piros volt rajta a köpeny is,
 láttam elégszer ilyet, silány műselyem, az aluljárókban árulják vékonycson-
 tú, hallgatag vietnamiak,
 azt akarod, hogy én vetkőztesselek le?,
 lépett közelebb az ágyhoz,
 meztelen volt a lába, és rajta pirosra festve a körmök, de nemcsak a lakk pat-
 tozott és kopott le már, hanem maguk a körmök is töredezettek voltak, és szin-
 te rétegezettek, mint egy bogár kemény, kitines szárnyfedele, mintha valami
 összeszáradt sütemény mázas teteje repedezett volna a lábujjain,
 nem, nem, majd inkább én,
 válaszoltam, és levettem a zakómat, összehajtogattam, és lefektettem az
 ágy mellé, a parkettra,
 hát csak gyorsan,
 mondta, a szekrénykéhez lépett, a lámpa talpán elnyomta a cigarettát,
 gyorsan,
 ismételte el, és leült mellém az ágyra, az arcomba fújta a füstöt, és megint el-
 mosolyodott,
 láttam, hogy a vastagon föl kent rúzs a fogaira ragadt, és éreztem a cigaretta
 áporodott szagát,
 csak nem félsz,
 hajolt közel hozzám, és a kezét a combomra simította, úgy, hogy rögtön
 masszírozni is kezdte az izmomat,
 nem, azt nem,
 válaszoltam,
 akkor jó,
 és gombolni kezdte az ingemet,
 egészen közlelről néztem az arcát, a fehér bőrét, láttam, hogy a vastag púderré-
 teg, amit most, a fürdőszobában kenhetett magára, egy korábbi réteget takar, és
 ahol az izzadság mégis átütött ezen a poron, ott mélyek a pórusai, befelé mélyül-

nek, mint valami kis kráterek, és sötét a közepük, mert a kilökődő faggyú összevegyült a kosszal és a púderral, mintha erős, kemény hajszálak nőnének befelé, be a bőrébe, csak néhol, a szája szögleténél, és az orra tövében emelkedtek ki apró, sárga fejű pattanások, mintha apró kukacok bújnának elő a homokból.

Kigombolta az ingemet, és lecsúsztotta a vállaimról, aztán feltérdelt az ágyra, és megoldotta a selyemköpeny övét, megrázta magát, hogy kiszabaduljon, és ott térdelt előttem meztelenül,

nagy, fehéres, lelógó mellei voltak, amiken furcsán, mintha valami háló fogná össze őket, kéken dagadtak ki az erek, és a hosszúkás, barna mellbimbók hatalmas udvarai csaknem tenyérnyire nyúltak, csak körben, mintha élő, elfelejtett virág-hagymák kelnének ki a földből, elszórva nőttek fekete, göndörödő végű szőrszálak,

és ahol az élesen kiugró szegycsontok alól kitüremkedtek ezek a himbálódzó emlők, mint az aszalódó almán a héj, ráncokat vetett a bőr, egymásra torlódó apró repedéseket, amiknek a belseje világosabb maradt, mintha ott valamiképpen még nyersebb és érintetlenebb lehetne a hámréteg, mintha az elhasználódó bőrréteg alatt egy másik bőrréteg növekedne, csak éppen az új nem csupán erősebb és világosabb a réginél, de valami ok miatt nem férhet meg a szorításban,

kell?,

kérdezte,

és a tenyerével megemelve a melleit, az arcom, a szemem, a szám elé tartotta őket,

igen,

válaszoltam,

és a nyelvemet kinyújtva megnyálaztam, majd a fogaim közé vettem az egyik mellbimbóját,

sós ízű és meglepően rugalmas volt, mintha egy gumidarabot rágcsaltam volna, éreztem, hogy a szőrszálak az ínyemhez érnek,

a nő pedig nyögdecselni kezdett, mint aki nehezen kap lélegzetet,

és két kézzel markoltam a szemem előtt himbálódzó fehéres húsba, hogy a számba tuszkolhassam,

de így elveszítettem a támasztékomat, és a nő súlya, ami már szinte teljesen rám nehezedett, hanyatt döntött, vissza a sárgás lepedőre, így a nő teljesen fölém került, a combjai a mellkasom alatt, a derekamon, az állát pedig a fejem tetejére támasztotta, a mellei az arcomon, mintha nyirkos, befülledt párnákkal akarna megfojtani valaki, és úgy is éreztem, mert a nő nem csupán a teste súlyával nehezedett rám, de a vállaimba kapaszkodva, a karjait megfeszítve igyekezett a melleit a számba préselni, miközben a combjaival a derekamat szorította, és most már nemcsak nyögdecselt, de hosszan, elnyújtva és hangosan nyögött, és sóhajtozott, mintha sírni akarna,

ugye finom, ugye finom,

ismételte,

és a körmeivel a vállamat kaparászta,

válaszolni nem is tudtam volna,

de a melleit félregyűrve végre oldalra fordíthattam a fejem, és így az orrom és a szám a hónaljához szorult, a sűrű, fekete szőrcsomóhoz, amiből savanyú izzadságszag áradt, és a tüskésen meredő szőrszálakon is hideg izzadságcseppek billegtek, az orromra és a számba folytak, éreztem a só és valami dezodor keserű ízét,

majd kiszabadítottam a kezeimet is, és a nő derekát megfogva megpróbáltam a testét leemelni magamról,

ám nemcsak a combjának szorítása bizonyult erősebbnek nálam, hanem a tenyerem is lecsúszott a bőréről, pontosabban amint megragadtam a derekán hurkákba gyűrődő zsíros bőrt, rögtön el is engedtem, arra gondolva, hogy fájdalmat nem akarnék okozni, így viszont nem maradt más választásom, mint hogy az egész testemet megfeszítve, a lábaimmal felnyomva magam, a csípőm és a törzsem oldalra fordításával próbáljak kibújni alóla, és ez sikerült is, mert a nő, félig oldalra, félig előre esve az ágyra zuhant, az oldalára, s így egy pillanatig szabadon maradhattam, eltekintve attól, hogy a keze még akkor is a vállamba kapaszkodott.

Te még mindig nadrágban vagy?,

emelte fel a fejét, és abbahagyta a nyöszörgést, egészen közel, az arcomhoz hajolva rám nevetett, a haja kibomlott, és a szeme elé hullt, de a fogait, a fogaira tapadt barna dohányszemcséket, a rúzsos száját így is jól láttam,

na várj, majd én segítek neked,

mondta, felült, és magasra lódítva ledobta az ágyról a lábaimra gyűrődött selyemköpenyt, majd csaknem hátat fordítva nekem, kicsatolta az övemet, és bújtatgatni kezdte a sliccem gombjait, miközben én, nem tudva mit kezdeni hirtelen szabaddá vált kezeimmel, az egyik tenyerem a hátára tapasztottam, a derekára, alig valamivel a feneke fölé, hogy ha nem is megsimogassam, de legalább mutassam neki, hogy nincsen ellenemre a szándéka, és legalábbis értem és érzem, amit csinál velem, de olyannyira hideg és nyirkos volt a bőre, hogy meglepődve azonnal vissza is rántottam a kezem, és láttam, hogy az ujjaim helyén, mintha fagyos tetejű főzelékbe értem volna, apró, barnás gödröcskék maradtak, amik csak lassan tűntek el,

mint ahogy a derekán is, ahogyan a nadrágom, a sliccem fölé hajolt, egymásra tapadtak a hurkák, redőket vetett a petyhüdt bőr, noha kövér éppen nem volt, ez látszott a háta ívén, a csigolyák szép vonalán, és látszott a karjain is, nem, sokkal inkább azt a hatást keltette, mintha a bőre nyúlt volna valamilyen megmagyarázhatatlan ok miatt a kelleténél nagyobbra, hogy szinte csúszkáljon a testén, mintha ez a zsírból és könnyen ráncolódó bőrből adódott felesleg folytonosan a helyét kereste volna, hogy minden egyes mozdulatánál felgyűljön a hajlatokba.

Látod, már készen is vagyunk,

mondta, és hirtelen, meglepő ruganyossággal áthelyezve a teste súlypontját a lábamhoz térdelt, két kézzel lehúzta rólam a nadrágot, sőt, vele együtt rögtön az alsónadrágomat is, s éppúgy, ahogy az előbb a selyemköpenyt, ezt is a földre dobta,

na, ugye, hogy jobb így?,

fogta meg a térdeimet,

igen, akartam válaszolni, de összekoccantak a fogaim, és csak valami morgás tört elő belőlem, mert a hideg vagy az izgalom miatt, hogy most már én is teljesen csupaszon feküdtem, éreztem, hogy megborzongott a bőröm, libabőrös lett, mintha öntudatlanul ezzel az összehúzódással felelne a védtelenségére,

a nő azonban nem is várt választ,

a két karját előrenyújtva a testemre dőlt, úgy, hogy a szája éppen az ágyékomhoz tapadt,

és éreztem a meleg leheletét, és azt is, hogy miközben vörösre festett, töredezett körmű ujaival a mellemben markol, a hímvesszőmet a szájába veszi, és a fogával

húzza hátra a makkról a bőrt, de úgy, hogy akár szándékosan, akár csak figyelmetlenül okozva fájdalmat, erősen szorította össze az állkapcsát, annyira, hogy ez a két kín, a melleket karmoló kéz és a fitymát tépő fog keltette éles fájdalom szinte összeért bennem, összerándította a testemet, mint akit gyomorútás ér,

a nő azonban jócskán félreérthette ezt, mert az ágyékomról fel sem emelkedve elégedetten, szinte gurgulázva nevetni kezdett, majd rögtön magát a hímvesszőmet kezdte harapdálni, a fogait alighanem belemélyesztve a húsba, a nyálát a combjaimra folytatva,

miközben a meztelen lábaival egymáshoz nyomta a térdeimet, és tulajdonképpen a mellembe, a bőrömbe kapaszkodva lassan négykézláb állásba húzta fel magát,

a mellei úgy emelkedtek fel a combomról, mintha valami langyos levegővel fel-fújta léghajók volnának, s most a szél himbálná őket, kúpos aljukon a nehezekkel, az ormóttan, nagy, barna kosarakkal, így magasodott fölém, és fölemelte a fejét is,

láttam, hogy a szájáról körben szétkenődött a rúzs, és nemcsak az arca, de az álla is vöröslök,

vajon én is olyan lettem?,

villant át rajtam,

és megint a mellei után nyúltam, de nem érhettem el, mert a nő egészen fel-egyeneseedett, valójában már guggolt a combjaim fölött, hátravetette a fejét, az egyik kezével az ágyra támaszkodott, és a másikkal a hímvesszőmet fogta meg, erősen, mintha csak valami szerszámot markolna, és a guggoló helyzetből lassan visszaereszkedett az ágyékomra, előbb hozzádörzsölte a szeméremrészét a vesszőmhöz, aztán, még mindig a kezében tartva, fokozatosan csúsztatta be a forró, de száraz nyílásba, azaz csak csúsztatta volna, mert éppen a szárazság miatt nem tudta annyira benyomni, mint ahogyan szeretete volna, ezért az altestének ritmikus mozgásával próbált segíteni, ez azonban, talán mert a combjai már nem bírhatták a saját súlyát, vagy mert egyszerűen a türelmét veszítette, korántsem volt óvatos, vagy kíméletes, hiszen a nő teste néhány lökés után egyszerűen rám nehezedett, szinte felnyársalta magát,

ám míg ez neki nemhogy kellemetlen lett volna, hiszen elégedetten felhördült, és a combjait széttárva a guggolásból az ágyékomra zuhanva tulajdonképpen rám ült, addig én felkiáltottam a belém hasító fájdalomtól, felkiáltottam, mert mintha letépte volna a bőrt a hímvesszőmről, nem is letépte, de legyűrte, mint egy koszos zoknit, csak éppen itt már nem maradt semmi más, mint az eleven hús, ami egy forró és vonagló masszában lüktetett, hogy a nő minden egyes mozdulatára, minden görcsös összerándulására úgy érzem, mintha szemcsés, durva dörzspapír fogna körbe, és ha nem mozdulok is, mégis egyre mélyebbre karcoljon az éles szemcséssel a húsba, szinte folytonosan reszelje a hímvesszőmet, minél ritmikusabban és görcsösebben, annál elviselhetetlenebb fájdalmat okozva,

és a nő nem is törődött a fájdalommal, talán nem is hallotta a kiáltásomat, és nem is vette észre, hogy kétségbeesetten próbálnék összegörnyedni, hogy a sárgás lepedőbe, az áporodott szagú ágyba fúrnám magam, mert oldalra nem mozdulhatok, és mégis kiutat kell keresnem, hogy a hímvesszőmet kiszabadíthassam az öléből, kihúzhassam abból az eleven présből, ami nemcsak a már

megszerzett koncot akarta teljesen felemészteni, de mint egy torok, lüktetve és követelődzve próbálta mind jobban magába gyúrni a táplálékot,

nem, a nő csak önmagával volt elfoglalva, csak a saját testét érezte,

megmarkolta a mellemre szorított kezeimet, a csuklóimat, és azokra támaszkodva dobálta magát, és így nemcsak teljességgel a foglyává tett, de ráadásul újra és újra rám nehezedett, mintha a levegőt is ki akarná préselni a tüdőmből, és minden egyes felemelkedésénél hullámozott a csípője, s hullámozottak a derekán a zsíros bőrredők, amik mintha az egymáshoz csapódó ágyékaink lucskos cuppanásaira feleltek volna, miközben a mellei, akárha rögtön elszabadulnának, vagy már nem követhetnék az egyre görcsösebb és öntudatlanabb mozgást, minduntalan eltévesztették a ritmust, felvillantak és lesüllyedtek a csorgó vörös fényben, össze-összeütődve, mint két szélhimbálta lámpás,

és hallottam, hogy a nő most már nem csupán zihál és hörög, de hangosan és folytonosan kiabál, szavak nélkül,

és láttam is, ha a fejét lehajtotta, hogy lendületet véve az egész testével segítse az ágyékomra tapadó ágyékát, a hímvesszőmet körbefonó izmait, láttam, hogy nyitva a szája, és a nyelvét is kinyújtotta, és hogy ez a rúzzsal és nyállal összemázolt arcból a vörös ajkak közül kitüremkedő, nedves, élő húsdarab olyan, mintha egy ismeretlen állat tapogatódzó csápja volna, egy láthatatlan állaté, ami már rég befészkelte magát a nő gyomrába, a végtagjaiba, a szerveibe, hogy ott növekedjen, és most keresse a kiutat, visszahúzódva és megint előtörve, nyálcseppeket fröcskölve szét, amik az én arcomra hullottak, mint valami langyos permet, a bőrömre, a számra és a nyitott szememre, a levegőért kapkodó orromra, hogy rögtön be is szippantsam némelyiket, ahogy a fuldokló a rázúduló vizet,

és a kiabálás, a nő kiáltásai már egyetlen sikoltássá olvadtak össze, üvöltéssé,

a teste pedig összerándult, és görcsbe feszült, és az ágyékát az ágyékomnak feszítette, mintha magába akarna szippantani,

és így maradt, nem mozdult néhány pillanatig,

majd hirtelen elernyed, és mintha minden izma egyszerre vesztette volna el az erejét, teste rám zuhant, tehetetlenül hevert csak, izzadt, csatakos bőre rám tapadt, a haja eltakarta az arcomat, a számát, feküdt rajtam, mint egy nyirkos, áporodott, nehéz paplan,

csak éppen egyre halkulva zihált, lassúdó lélegzettel, hogy közben már újra hallhattam az üveges ajtó túloldaláról a kártyalapok csattogását, és azt, ahogy a gyerek halkan sírni kezd, de egy dörmögő férfihang ráparancsol, és arra elhallgat,

és a nő még akkor is rajtam feküdt, a kezem a kezei, a mellei, a teste alatt, az ágyéka az ágyékomon, de a szorítása már nem tarthatott fogva,

ezért megint megfeszítettem a combzimaimat, a derekamat, és a csípőm lódításával sikerült is végre magam mellé hengerítenem őt, az ágyra, a lepedőre, ahol a hátára fordulva, kinyújtózva elfeküdt, csukott szemmel, de még most is nyitott szájjal,

és előbb csak felkönyököltem, majd felültem,

és éreztem, hogy csupa lucskos az ágyékom, és nemcsak a nőtől rám folyt nedvek, de a vörös lámpa fényében azt is láttam, hogy ez vér,

a hímvesszőmön és a combjaimon is, és ahogy odanyúltam az ágyékszőrtemhez, mintha átázott szivacshoz értem volna,

miközben még mindig égett és fájt a hímvesszőm, akár egy friss seb,
és lenyújtottam a lábaimat, kitapogattam a parkettet, óvatos lassúsággal álltam föl, de éreztem, hogy a nedvesség végigcsorog a combjaimon, le a lábfejemre, a földre,

fölemeltem a nadrágomat és az ingemet, hozzányaláboltam a zakót is, és tapogatózva, botorkálva lépkedtem a fürdőszobáig, belöktem az ajtót, és fölkapcsoltam a villanyt, és láttam, hogy tényleg vér folyik rajtam, lilásan erős színű vér, a hímvesszőmön is, és a térdemen is,

és behajtottam az ajtót, egy ócska, rozsdás oldalú mosógép állt a fal mellett, arra dobtam a ruháimat,

a mosdó mellett, a falba verve két meggömbített szög szolgált akasztóként, az egyikken fehéres színű törölköző lógott, azt húztam végig a lábamon, aztán megnyitottam a csapot, és a ruhát be is nedvesítettem, és így töröltem végig magam,

néztem, ahogy a rózsaszínesre változott víz eltűnik a repedezett mosdókagyló alján, a feketére mocskolódott lefolyóban,

vizes lett a zoknim is, de nem volt mire cserélnem,

felhúztam a nadrágomat, az inget, begyűrtem az öv alá, és szorosra húztam a szíjat, és magamra vettem a kék zakómat is,

és csak akkor néztem a mosdókagyló fölé, a foltos tükörbe, csak akkor álltam szorosan oda, hogy lássam azt az arcot, ami visszanéz rám, kutatva figyeli a szemem, a vonásaim, néz és figyel, ahogy én is figyelem és nézem őt, a szürkés szemét, a bozontos szemöldökét, a valószínűtlenül fehér, sebhely nélküli, de mégis, valami képpen tisztátalannak ható bőrét, a csontos, vékony arcát és az elálló füleit,

és az elmocskolódott törölközőt a kagylóba dobtam,

kinyitottam az ajtót és beléptem a szobába,

a nő már nem feküdt az ágyon, már magára vette a selyemköpenyt, és cigarettázva állt az ablak mellett,

csupa vér lettem,

mondtam neki, de nem néztem rá, a lámpára dobott kendő lepkemintáit figyeltem,

igen, felelte, megjött a vérzésem, azaz, már tegnap megjött, de hát ez mind egy is,

igen,

válaszoltam, és az ágyra néztem, az összegyűrt lepedő is foltos volt,

a cipőm, nincsen itt a cipőm?,

hajoltam előre, de nem akartam közelebb lépni hozzá,

itt van, rúgta felém,

láttam, hogy még most is mezítláb van,

lehajoltam, aztán le is guggoltam, és fölhúztam a cipőimet,

akarsz pénzt?,

kérdezte meg, ahogy fölegyenesedtem,

tessék?,

néztem rá meglepetten,

azt kérdeztem, akarsz-e pénzt,

ismételte, és a kezével közben az ágyra mutatott,

nem, válaszoltam, nem kell, és megráztam a fejem,

úgy is jó, felelte, és gúnyosan elmosolyodott,
hazamennék, mondtam halkán,
nem is szólt, csak intett az üveges ajtó felé,
igen, mondtam, igen,
és félig hátrálva, félig oldalazva mentem az ajtóig, megálltam, mielőtt le-
nyomtam volna a kilincset, de nem tudtam semmit mondani, csak újra a nőre
néztem, és bólintottam, végigsimítottam a zakómon, a kék szöveten és a rozsdas-
színű foltokon, aztán kiléptem a szobából.

A meztelen villanykörte fényében, lent a földön, a matracon, a barna takaró
alatt már csak a kisgyerek aludt, a mellette fekvő nő eltűnt, a két kártyás rám né-
zett, de nem hagyták abba a játékot most sem,

elmegyek,
mondtam halkán,
jó volt a Bella?,
nézett föl a kesehajú,
ki?,

álltam meg az asztal sarkánál,
nem is válaszolt, csak a másik, a barna bőrű szólalt meg, a kártyákra meredve,
hülye állat,
és harákolva megköszörülte a torkát, aztán az összegyűlt nyálat oldalra ha-
jolva maga mellé köpte a parkettra,
elmegyek,

hátráltam a kijáratig, és amilyen gyorsan csak tudtam, anélkül, hogy mene-
külésnek tűnhetett volna, kiléptem a homályos, hűgyszagú lépcsőházba, a meg-
feketedett gerendák alól ki az utcára, a saroktól kikanyarodva a fojtó benzin-
füstbe, a lökdösődésbe és zajba, el az aluljáróig, a metróig, a mozgólépcső zaka-
tolásáig, az ajtó durva csattanásáig,

ez a nedvesség,
kaptam az ágyékomhoz, mert mintha valami végigfolyt volna újra a combo-
mon, siettem hát, hogy leülhessek a bordó műbőr ülésre,

éppen szemközt egy fiatal fiúval és egy lánnyal,
fiatal, kövérkés testű fiú, puha arcú és egy hosszú hajú lány, a fiún valami
színes kabát, akárha sportmez volna, rajta a felirat is egy rögbicsapat neve, a lá-
nyon a kabát alatt fényes ruha, gusztustalanul virító rózsákkal,

hiszen én már láttam ezeket,
jutott az eszembe hirtelen,
hiszen ezek voltak éppen itt, a metrón, és amit csináltak!,
hogyne emlékeznék, csak az hiányzik, hogy most is elkezdjék,
próbáltam feltűnés nélkül figyelni őket, ám nem volt szükség az effajta óva-
tosságra,

a lány mozdulatlanul ült, kifejezéstelen, üres arccal, előre nézett, maga elé,
de tudhattam, szinte nem is látja a koszos műanyag padlót,

és a fiú vállai meg-megrázkódtak, becsukott szemmel, hátrahajtott fejjel dőlt
az üléstámlának, és az arcán könnyek csillogtak,

sír,
gondoltam,

most meg sír,
 néztem a könnyecsképeket, kibuggyantak a sűrű, fekete szempillák mögül, és
 lassan gördültek le az orra tövébe, fényes csíkot húztak, mintha csigák csúszkál-
 nának a bőrén,
 miért nem törli le?,
 de meg sem mozdult, csak a válla rázkódott meg néha, s az is csupán úgy,
 mintha a metró zakatolása tenné.
 És amikor feljöttem a lépcsőn, szemetelt az eső, hideg volt, és fújt a szél is, a
 pocsolyákban rohadtak a lehullott levelek, szárnyomok kenődtek az aszfaltra,
 átvágtam a templomkerten, a kis ösvényen a vizes fűvön át, a gyöngykavi-
 cson, a vörös téglás templom tövében,
 és éppen, amikor a fal mellett körbefutó betonszegélyre léptem,
 fent a toronyban, megszólalt a harang, hangosan, telten, és kongott csak,
 kongott egészen hazáig, addig, hogy kinyitottam az ajtót, lerúgtam a cipőimet,
 és ruhástól, ahogyan voltam, az ágyra feküdtem, behunytam a szemem, és az-
 tán be is takaróztam,
 és feküdtem, mélyeket lélegezve,
 behunyt szemmel várva, hogy talán elalhatok,
 hogy talán el tudok aludni.

8.

Halálfejes pillangó,
Acherontia atropos,
 a pikkelyes szárnyúak rendjébe, a szenderek családjába tartozó lepkefaj, a
 csápok végén sörteszerű kampóval, pödörnyelve rövid és vastag, szárnyai
 egészszélűek, a mellsők barnák, fekete habos szalagokkal, egy fehér középfolt-
 tal és rozsdasárga foltokkal, a hátsók okkersárgák, két fekete szalaggal, a toron
 felül halálfejhez hasonló sárgásfehér rajzzal. Potroha tompa, sárgásfekete.
 Szárnyterjedelme 12 centiméter.

Nyugtalanítva sajátzerű hangot ad, amely alkalomkor pödörnyelvét a tapo-
 gatóihoz dörzsöli.

Található Közép- és Dél-Európában, Afrikában, Jáva szigetén és Mexikóban.
 Hazánkban júniustól októberig röpül, vagy a méhesek körül tartózkodik, ahol a
 méz után még a kaptárba is bemegy.

Kártékony.

Hernyója 10-12 centiméter hosszú, csupasz, sárgászöld színű, kék ferde ol-
 dalsávokkal és S alakú szemcsés farknyúlvánnyal.

Júniustól szeptemberig burgonyán, jázminon, liceumon és néha a szőlőn is
 él. Földben bábozza be magát.

A bábból jövő év tavaszán kel ki a lepke.

Acherontia atropos.

Hideg van, fázom még így, a takaró alatt is, egészen hideg az orrom hegye,
 mintha nedves volna.

Beszélni?

És nem is kétségbeesés ez, nem, sokkal inkább visszavonhatatlan bizonyosság: hogy mindaz, amit magamban előre kitalálok, jó érzésemben akár szóról szóra vagy csak mellékesen, de határozott szavakban, ha megkísérelném elmondani, legalábbis száraznak, zagyvának, de mindenekelőtt hiányosnak hatna, még ha az eredeti leleményből mit sem felejtének is,

igen, bármennyire félek is és bármennyire is vágyom rá, lemondásra kényszerülök, vaktában, csak a véletlenre bízva ragadok ki valamit az áradatból, csak épp belenyúlok, és ez a szerzemény aztán semmi ahhoz a bőséghez képest, amelyben élt, képtelen rá, hogy ezt a bőséget odavonzza, és ezért ócska és zavaró, hasztalanul csalogat, nem maradhat más értelme, mint hogy tudatosodik mindaz a változás, mely körülveszi, s melynek alá vagyok vetve, a változás, amit természetesen hihetnék, de öntudatlanul mégis tagadok, a változás, ami így megörökítve immár bizonyíték is, hogy ez a jobb kéz ugyanúgy mozgott, mint ma, s a félálom ugyanúgy félálom volt, mint most, s benne is élt a remény, hogy az áttekintésből, az emlékezésből, ha más nem, legalább a belátás összerakott okossága, tudása megszülethet.

Kába fejfel fekszem az ágyon, a fejem alatt nyirkos a párna,
és világítanak az ágy rézgömbjei, világítanak, mintha lámpák volnának,
hogy a kispárnahuzat virágocskái árnyakat és mintákat rajzoljanak a falakra,
nagy, kitárt szárnyú lepkéket,
hogy meg-meglebbenjenek ezek a szárnyak, s velük süllyedjenek és emelkedjenek az árnyékok mintái,

egy vörös kendő a porban, vörös, mint a vér, és még langyos egy test melegétől,

és a fürtös, hosszúszerű rutavirágok, a sárgászöld szirmok, mint a lecsukódott szemhéjak,

és a biciklivázak, mint a csontok,

és a bordó függöny, mint a felhasított bőr alatt a már vértelen hús,

az üresen futó mozgólépcső, mint az óra ketyegése,

az üveges ajtó koccanásai, mint a szívdobogás,

a paplan, a párna, mint távoli dombok,

madarak, mint a földre dobott kabátok,

az egymásba olvadó színek, mint az olaj,

a nyáltól csillogó fogak, mint az újra és újra lesújtó bárd,

a szél, mint az elfúló lélegzet,

a lecsúszó redőny zaja, mint a nevetés,

és a köd, mint a hideg bőr,

minden, de minden, ami sokkal erősebb és fontosabb nálam,

az apró részletek, az elhanyagolhatónak gondolt semmiségek, melyekről már nem hihetem, hogy a nyomasztó külvilág mögött egy lassan érlelődő terv rejtőzik, nem, ezek a részletek és jelentés nélküli töredékek nem mások, mint részletek és jelentés nélküli töredékek, ez az egyetlen értelmük, s ez az egyetlen értelem vagyok én magam is, nem a litkos jövő, nem a leendő beteljesülés, a varakozás, hanem mindig is a végtelen jelenvalóság, egy test, amit kitölt a maga fizikai értelme, a létezésének a kiszolgálása, a folyamatos pusztulás,

nyugtalanság, nyugtalanság abból, hogy az életem egyhelyben álló menete-

lés, és fejlődés legfeljebb abban az értelemben, amilyenén egy romló, szuvasodó fog megy keresztül,

minden, de minden, mert nálam minden lét erősebb,

még az élet is, ez a legalacsonyabb rangú valóság,

még ez is,

ahol beszélek, és másképpen beszélek, mint ahogy gondolkodom, másképpen gondolkodom, mint ahogy gondolkodnom kellene, és így tovább, egészen a legmélyebb sötétekig,

az árnyékok,

a nagy, kitárt szárnyú lepke:

hogy a halál beálltát a három legfontosabb életműködés: az agy-, a szívműködés és a légzés megszűnése jelzi,

az egyed halottnak tekinthető

mély eszméletlenség,

mindennemű reflex teljes hiánya,

a pupillák teljes kétoldali fénymerevsége,

hullafoltok, rossz keringés esetén már az agónia idején elkezdődhet hasonló elváltozás, valódi hullafolt azonban csak a halál után 1-3 órával jelenik meg, oka: a halál után közvetlenül a vér az erekben marad, nem alvad meg mindjárt, a mélyebb területekre süllyed, e hullafoltok tehát a mélyen fekvő, de nyomásnak ki nem tett helyeken jelentkeznek, szederjes színűek, határuk a környezet felé elmosódott, ujjnyomásra halványodnak, bemetszéskor a szövetek halványak, az átmetszett erekből vér szivárog, mely vízzel kimosható, később, a vér megalvadása, bomlása következtében a vérfesték az erekből kidiffundál, megfesti a környező szöveteket és létrejönnek a beivódásos hullafoltok,

hullamerevség, a halál után a harántcsíkolt izmok összehúzódnak és megkeményednek, a hullamerevség 1/2-4 órával a halál után kezdődik, első jele a szívizmon jelentkezik, külsőleg észlelhetően azonban először az állkapocs izomzatán, majd a nyakon, a törzsön, a felső és az alsó végtagizmokon, a simaizomzatban is kifejlődik hullamerevség, ezzel magyarázható néhány, a halotton kialakuló különleges jelenség, így a libabőr, vagy a belekben létrejövő postmortalis invaginatio,

rothadás, a rothadás baktériumok hatására következik be, laza szövetekben, újszülöttekben, kövér emberekben hamarabb fejlődik ki, kialakulását befolyásolják a halált megelőző betegségek, septikus halottak, vízbefúltak, vagy akiknek vére a halál után nem alvad meg (fulladás), hamarabb indulnak rothadásnak, a külső körülmények közül a leginkább a nyári meleg kedvez a rothadásnak, nedves levegőben gyorsabb, mint szárazon, viszont levegőn a rothadás gyorsabb, mint a vízben, rendszerint a belekben indul meg és a belekkel szomszédos területeken jelentkezik, színváltozással jár, először a beivódásos hullafoltok színváltozása utal a rothadásra, ezek helyén szennyes, zöldes elszíneződés alakul ki, amelyeket rothadásos hullafoltoknak nevezünk, különösen a has bőrén tanulmányozható, hasonló színű lesz a máj és a lép tokja, a színváltozás mellett gázok is keletkeznek, amelyek a bőrben emphysemát okoznak, a szervek pedig az ementáli sajtra emlékeztetően lyukacsos szerkezetűvé válnak, a holttest további feloszlásában, korhadásában a baktériumokon kívül rovarok és egyéb élőlények is szerepet játszanak, amelyek lassanként leválasztják a lágyré-

szeket a csontokról, a szalagok, inak és porcok sokáig ellenállnak a korhadásnak és mintegy 7 év alatt a lágyrészek teljesen elkorhadnak, a csontok kiszáradásához és elzsírtalanodásához legalább 10 évre van szükség,

sápadtság, a szív működés és a vérkeringés megállása után a meg nem alvadt vér a mélyebb területekre süllyed, a magasan fekvő részek elhalványulnak,

a holttest kihűlése, a hőtermelés megszűnése után a halott a környezet hőmérsékletét veszi fel, a szabadon levő testrészek gyorsabban hűlnek ki, mint a ruhával fedett területek,

véralvadás, az alvadás rendszerint a szívben kezdődik és a nagyerekben folytatódik, az alvadék lehet borostyánkő színű, vagy vörös,

kiszáradás, a kiszáradás oka a párolgás okozta nedvvesztés, a hámfosztott testrészek hamarabb jön létre, mint az ép területeken, a kiszáradás súlycsökkenéssel és bizonyos fokú zsugorodással jár, s ez magyarázza a régi néphitét, miszerint a halál után még nő a haj és a köröm, magyarázata: a kiszáradt bőr zsugorodik, a hajszálak és a körmök kiemelkednek,

önemésztődés, saját fermentumaik hatására főleg a gyomorban, a pancreasban, a mellékvese velőállományában a szerv szerkezete megszűnik, széteső, cafatos lesz, szállítás közben a gyomortartalom az oesophagusba, a tracheába, a tüdőbe kerülhet, ahol szintén önemésztődés lép fel, az így keletkező üregek gangraena benyomását kelthetik, a gyomor önemésztődése után a rekesz is megemésztődhet, a gyomornedv a mellkasba és a tüdőbe juthat, s önemésztődést idéz elő,

felázás, ez a folyamat a folyadék mechanikai hatására jön létre folyadékkal érintkező részekben, ebben sem baktériumoknak, sem fermenteknek nincs szerepük, felázást láthatunk vízbefúltakon, méhen belül elhalt magzatokon (a hámréteg lemezes darabokban válik le, látható a vörös, lakkszerűen beivódott irha), a húgyhólyagban és a gyomor nyálkahártyáján, a szaruhártya homályosságát a hám felázása okozza.

A lepke, és a szárnyán a minták:

176 centiméter hosszú férfi teste, a bőr elől testszerte halovány, hátul, a nyomásnak ki nem tett helyeken, nyomásra elhalványuló, elmosódó határú, szederjes-vörös hullafoltok, fül-orr-szájnyílás tiszta, szabad, a szemrés félig nyitott, szivárványhártyák szürkésbarnák, lencsék kerek, egyenlő, épszerűek, középtágak, has a mellkas szintje alatt két harántujjal, a szeméremtájék szőrzete férfias típusú, szív 260 gramm, tüdő 1400 gramm, mellhártyalemezek simák, fénylők, tükrözőek, a tüdőállomány a felső lebenyekben rózsaszín, alsó lebenyében sötétvörös, téstapintású, az ujjnyomot megtartja, nyomásra nagy mennyiségű, szilvalászerű folyadék ürül, egyéb eltérés nélkül, máj 1700 gramm, szabad szélei kissé lekerekítettek, hátlaapon az állomány világosbarna, lebeny-kés szerkezete, megtartott, foltokban elzsírosodott.

Lepkék, mint a színes kártyalapok,

sötétkék és barnás foltok, mint a lepkeszárnyak hangtalan csapódásai,

a levelek, mint nagy, sárga és zöld lepkék,

a gyenge fényű lámpa búrájához csapódó lepkék szárnyai,

a tudás, mint a test nélküli pillangó,

a levágott bőr és körömdarabkák, mintásan, mint a lepkék,

a nyárfák vattája és a por, mint a lepkék sárgás hímpora,

a szigetelőszalagok csíkjai, mint a lepkeszárnyak a falon,
az összezárt szárnyak, vékonyan, mint a késpenge,
a kosz hurkái, mint a töredező lepkeszárnyak,
a trombitákra és a nagydobra hulló megperzselődött lepkék,
a vörös kendő foltjai, mint a nagy, kitárt szárnyú lepkék a falakon.

9.

Jól van, jól van.

Fekszem: alvás és álom nélkül, fekszem a szétbontott ágyon, érzem, a tarkóm alatt nyirkos a párna, és mintha zsibbadna a karom, olvastam, bent a biztosítóban, az egyik újság mellékletében, mindig odadobják ezeket a lapokat a mosdóba, a csapok alá, olvastam, ez csak valami vérkeringési rendellenesség lehet, mondjuk például gyenge lenne a szívem, pedig a tenyeremben is érzem a dobogást,

és a látás is, igen, ahogy a pillák már csaknem összeérnek, szürkességgé olvadnak a körvonalak, mennyire hasonlít ez a plafonon sűrűsödő árnyékokhoz!, zsibbadás,

ami valamiképpen könnyűség is,

mióta egyedül élek ebben a lakásban, és kitakarítottam innen az összes átkozott hajkefét, a csavarókat, a mosógép mögül a harisnyák hámló bőreit, a fehér szőnyegből a tekergő hajszálakat, csupán ez a délutáni könnyűség teszi elviselhetővé az éjszakát, az arra való visszagondolást, de a következő éj visszavonhatatlanságát is, mindent, de mindent, ami velem megtörténhet, amit éreznem és figyelnem kell, a test szörnyűséges készenlétével, az érzékszerveim kibíráhatatlan élességével és finomságával,

és fúj a szél, de mintha nem csak odakinn fújna, meg-megzörrentve az ablaküveget, mert itt, a szobámban is mozog minden, remeg és rázkódik, mintha nem is a szél,

de egy hatalmas teherautó dübörögne, legalábbis a rázkódás, mert a hangját mégsem hallom,

a szekrény, mint egy izgatott állat, egy kutya, egy helyben áll, és remeg, s remegnek benne a ruhák, az egymásra hajtogatott ingek,

mocorog a könyvespolc, az egymásra csúszott könyvekkel,

az asztal és a szék, ahogy egymáshoz ütődnek,

a bútorok, ez a felmérhetetlen és kiszámíthatatlan mozgás, és benne a számtalan erőfeszítéseim: vonalak és csíkok a falakon és a padlón, a ceruzanyomok és a szigetelőszalagok fényes darabkái, az egymásra tapadó rétegek labirintusa, a tudni akarás, a bizonyosság keresése, ahogy immár a visszájára fordul,

milyen régen is volt!,

vagy most?,

és persze az ágy, a paplan hullámai, és a testem, ahogy az izmaimat megfeszítve a lepedőhöz kell tapadnom, mintha hánykolódó csónak alján feküdnék, és ilyen a rosszullet is, ez a szinte már ájulás, szédülés, hirtelen homály, az összefutó árnyékok, ahogy tapinthatóan rám zuhan a sötét, és zuhannék, zuhannék egyre gyorsulva,

mind súlyosabban, s valahogy, mint egy burok, velem zuhanna ez a sötét is, miközben a torkomon, a számban újra és újra feltör az a fém íz, akárha vér szívárogná egy romlott fogból,

csak az ágygömbök fénye, ez a hideg, fehér sugárzás tart fogva, akár egy lepke, a párnahuzatok nélküli ágygömbök.

Fúj a szél, és mintha villámlana is, kékes fények cikáznak, egy pillanatra éles, fekete árnyékokkal szórva tele a szobát, hogy aztán megint összerosódjanak a körvonalak, lent, a poros parketten, az asztal és a szekrény között a falióra kegyes, és mellette, mellette a barna bőrönd!,

kitüremkednek belőle a ruhák,

ki akart itt bepakolni?,

és hogyan került elő ez a bőrönd?,

ha én hoztam volna ide, bizonyosan emlékeznék, más viszont nem járhatott itt, nem, ebben nem is kételkedem, és mit is kezdetett volna a ruháimmal,

az az ing, mint egy levágott kéz, úgy lóg,

az ablakon pedig szerencsére ott vannak a rácsok, igen, milyen jó, hogy föl-szereltem őket!,

a múzeumban is ez kellene, hiszen sokkal biztonságosabb, mint a spaletták, szólnom kell Dojcsán igazgató úrnak, szólnom, hogy intézkedjen, amíg még nem késő.

Ezek a szigetelőszalagok a falakon, a csíkok, mintha egy széttört tükör cserepei ragadnának egymás mellé, csak éppen mozognak, igen, látom már, hogy mozognak ezek is, mert akár egy lágyhéjú tojás, amiből valami ismeretlen állat készül előbújni, megfeszül és belappa, a szürkésfehér tapéta, hogy rögtön feszessé legyen és kisimuljon újra, igen,

mintha valami feszítené és nyomná belülről,

de hiszen belül én vagyok, én, én, aki itt az ágyon fekszem!,

és a tapéta túlfelén a fal, téglák és kövek,

és akkor mi mozgathatja, mint a csomóba ugró és elernyedő izmok a bőrt, mi?, és hol van a kint és hol van a bent, hol?

Fúj a szél, ez bizonyos, mégis, mintha köd nyomulna az ablak elé, és a kékes villanások is, vagy nem is köd, hanem talán gőz?, füst?, persze annak érezném a szagát is, itt pedig csak a lepedő és a paplan, és a friss vadgesztenyéhez hasonló illat,

a nejlonszálakba gyömöszölt, kisajtolásra váró zöldessárga szirmú virágok, a sárgás olaj, és a folyóról a vízszag.

Jól van, jól van,

simítja meg a homlokom Bella, hűvös a tenyere és puha, a haja megcirógatja az arcom,

jól van, súgja, és ahogy fölém hajol, a szétnyíló fehér ing alatt látom a melleit, mint két puha párna,

milyen szép!, igen, most is milyen szép!,

még a homlokomon érzem a bőrét.

Fél?, hajol hozzám egy fej,

hiszen ez Pribelszky!,

mohón felhúzza a felsőajkát, látom a sárgás fogait, de a szájából mintha füst szívárogná, vagy csak a lélegzete,

fél?,
 kérdezi újra, és az arcomat lesi,
 nem, nem félek,
 motyogom halkan,
 hazudik, tudtam, hogy hazudni fog!, nevet föl rikoltva, diadalmasan,
 tudom én, hogy mindig, mindig csak hazudik!
 Hagyja már,
 tolja félre Mihály atya,
 hagyja békén,
 atya, próbálok felkönyökölni a remegő ágyon, atya, mondja, honnan került
 elő az a barna bőrönd?,
 a barna?, néz körül, nem is tudom, mondja halkan, és bizonytalanul int a kezével, talán Müllerné pakolt bele, nem tudom,
 Müllerné?, itt, a szobámban?, kiáltok fel,
 csak a takarítás miatt, doktor úr,
 emeli fel a piros nyelvű partvisát,
 csak a takarítás miatt, hiszen tudom én, hogy van már más, nagyon jól tudom, és ne higgye, hogy megbántódtam, hiszen azért is vagyok itt, hogy megmutassam magának, nem sértődök én meg olyan könnyen, sőt, ha kell, hát jövök akár takarítani is, csak egy szó és vagyok, doktor úr,
 jól van, Müllerné, jól van,
 fekszem vissza a párnára,
 talán majd szólni fogok, csak most egy kicsit gyengének érzem magam, valami rosszullét, hányinger és szédülés, és ez a sötét is,
 miért nem gyújtja fel senki a villanyt?,
 legalább ez a sötét ne volna,
 nem lehet, a villanyt most nem lehet,
 ki ez?, kinek a hangja?, milyen ismerős!, már hallottam, persze hogy hallottam, de nem tudom elfordítani a fejem,
 valami rágcslók, vagy mi, és megszűnt az áramszolgáltatás,
 Slehoczki!, és milyen nevetséges: az arcáról lóg az álbajusz és az álszakáll, igen, az arca egyik oldala fedetlen, míg a másikon még tarthat a ragasztó,
 rágcslók?, kérdezem, és úgy teszek, mintha észre sem venném az ügyetlen álcázást, miféle rágcslók?,
 főleg patkányok, de mások is, mindenütt, ahol beomlottak az utak, előbújtak a törött csövekből, a vezetékekből, szétrágták a burkolatokat és ott sült meg, kék szikrákat lobbantva, és a madarak is, a kidőlt oszlopokon és az összekuszálódó huzalokon, hogy aztán füstölve, feketére égve potyogjanak le, mint a töpörödött levelek,
 a madarak?,
 igen, bólogat Slehoczki, igen.
 Ne törődjön ezekkel,
 szól közbe megint Mihály atya, megnéztem a bőröndöt, azok nem is a maga ruhái, talán valaki, aki itt járt, az felejtette itt,
 nálam nem szokott járni senki, főleg nem bőrönddel,
 rázom meg a fejem, nem hinném, hogy így volna.

Főleg?, mered rám értetlenül, aztán az ablak felé fordul,
 Hallja ezt a zenét?,
 nem, én csak a szelet, és mintha valami csöpögne, igen, csak a csöpögés,
 pedig zene ez, hallgassa, egy egész fúvószenekar, és mintha közelednének is,
 ugyan, atya, egy fúvószenekar a sötét utcán?, errefelé?,
 de, de, figyeljen, és maga is hallani fogja,
 ó, igen,
 most már értem, de nem zenekar ez, hiszen inkább kattogás, talán egy vonat,
 vagy a metró zaja volna, igen, mint a metró, ha elhallatszana idáig, vagy a szél
 zörget valamit, a hintákat, vagy a nyitva felejtett kapukat, a feldőlt kukákat,
 a szél?,
 néz rám, összehúzott szemmel,
 a szél?, hiszen nem is fúj a szél, barátom, nem is fúj, láthatod a ködöt, oda-
 kinn semmi nem mozdul.
 Nem?,
 nézem az arcát, a kis zacskókat a szeme alatt, és alattuk a puffadó kis domboc-
 kákat, milyen puhák lehetnek!, de vajon miért akar hazudni nekem?, miért?,
 hallom, hogy fúj,
 mondom ki hangosan,
 és még nem is válaszolhat, amikor kivágódik a két ablakszárny, felpattan a
 zár, és fellebben a függöny is, és hideg, nedves levegő süvít be az ágyam fölé,
 és nem csak a szél, de hallom már én is a zenét, igen, egy egész zenekar, de
 valahogy külön-külön ér el hozzám minden egyes hangszer hangja, de még a
 zenészek lépései is, a tuba brummogása, a trombita, a klarinét és a fuvola, a do-
 bok pufogása, és a cipők csoszsanásai, a gyöngykavics ropogása,
 a templom mellett lehetnek, suttogom,
 ott, ahol a templom állt,
 szól közbe Slehoczki,
 majd én becsukom az ablakot, mondja Bella, és már próbálja is, de a szél va-
 lamiképpen erősebb nála, és visszanyomja az ablakszárnyat tartó kezét, a vállá-
 ival is nekifeszül, így már a helyére billentheti,
 ám a másik felét viszont nem érheti el,
 segíték,
 ugrik oda Dojcsán, és ő hajtja vissza, s rögtön ráfordítja a kilincset is,
 hogy a függöny visszalebben, mint valami fátyol,
 így már jobb, mondja Mihály atya,
 de senki nem válaszol, hiszen ő is érezheti, hogy a szelet nem tudták kizárni,
 igen, nem csupán a hideg, a köd, de a huzat, a szél is itt maradt, itt, most már a
 négy fal között, mint egy ládába zárt állat, ami a szabadulását keresi.
 Ismerős ez a zene, szólalok meg halkán,
 de Pribelszky rögtön felkiált,
 hazudik!, megint hazudik!, csak szeretné, hogy ismerős legyen, csak szeret-
 né, hogy igazán mondhasa: hallotta már, ugye fél?, ugye nagyon-nagyon fél?,
 és nevetni kezd, de annyira, hogy elvörösödik az arca, és az öklével az üve-
 ges szekrény oldalát döngeti,
 még hogy ismerős!, kiáltja fulladozva.

Micsoda kutyák, mondja Dojcsán,
még most is az ablaknál áll, és kifelé bámul,
nem szívesen akadnék össze velük, int a fejével, az a foltos akkora, mint egy
párduc, a másik meg legalábbis egy oroszlánra hasonlít.

Kutyák?, fülelek én is kifelé, nem hallom az ugatásukat, miféle kutyák, hogy
nem is ugatnak?

Megrántja a vállát, de nem válaszol,
persze az is lehet, hogy csak a szél miatt, és hogy a szekrény is zörög, az asz-
tal és a szék is, és a könyvek, hiszen olyan hangosan csattognak már a könyvek!,
talán ugatnak azok a kutyák, csak én nem hallom,

próbálok megint felkönyökölni, de valahogy furcsán erőtlének a karjaim,
mintha elzsibbadtak volna, csakhogy érezni nem érzek semmit,
maradj, maradj fekvé, szorítja újra a tenyerét a homlokomra Bella,
milyen jó!,

de a kutyák!, súgom neki, hallani akarnám a kutyákat,
nincsen ott már semmi, mosolyog rám, semmi, csak a köd,
és a zene, a zenekar, nem?,

de, válaszolja, és a zene és a zenekar.

Bejött ide ez a köd, mondom halkan,

mintha valami lepkék volnának, szürkésfehér lepkék a paplanon, és az arco-
mon is, igen, egészen bizonyosan érzem, ahogyan a szárnyak végigsimítják a
bőrömet, az apró lábacsók pedig az orrom tövében és a számon kaparásznak,
későn csuktátok be az ablakot,

ugyan, az ablak!,

kiáltja Pribelszky,

éppen az ablak?,

És hátralép az üveges szekrénytől, mert az most már nem csupán remeg és
mozog, hanem lassan előredől, mintha alatta valami rejtett, ám nyilvánvalóan
rosszul elhelyezett emelő lépne működésbe, a hátsó része kerül magasabbra, és
így a polcok súlyától kinyílnak az ajtók, kiömlenek a ruhák, úgy zuhannak egy-
más után az ingek, a trikók, a pulóverek, mint egy félig emésztett vacsora mara-
dékai, aztán kicsúsznak a polcok is, nekiütköznek a visszabillenő üveges ajtók-
nak, és az üvegtáblák csörrenve pattannak el, a szilánkok, a cserepek a padlóra
zuhannak, a ruhákra és a szigetelőszalagok csíkjaira, csillognak, mintha hó hul-
lott volna, jegesre fagyott hó,

és miközben a kéken villanó fények megsokszorozódnak ezeken az apró tük-
rökön,

a szekrény lassan, nagyon lassan dől előre, de aztán megáll, és így, ferdén,
csak egy élével érintve a padlót mozdulatlaná merevedik,

és miközben egyre közelebbről hallatszik már a dobok pufogása, a trombita
harsogása, a sípok és a cintányérok hangja,

már nem csupán hullámszik, tágul és redőket vet, összehúzódik és újra kisi-
mul a tapéta, ez a szürkésre mocskolódott fehér bőr, de előbb szinte csak sejt-
hetően hajszaínyi repedések támadnak rajta, mint a ráncok, majd már félreérthet-
etlenül szakadások is, mintha a titokzatosan duzzadó tömeg, az ismeretlen
anyag, ami mindeddig csak készült és fortyogott, most végre kitörne már, le-

dobná a burkát, mint a vedlett bőrt, ami nemcsak kopott, de halott is, mégis valamiképpen erős, hiszen csak nehezen enged, recsegtve feslik fel, csattanva pattan szét, hogy már pusztán a szigetelőszalagok csíkjai tartsák össze, mint a még ép varrat a foszladozó ruhát,

mi van, mi van mögötte?,

kiáltok fel olyan hangosan, ahogyan csak tudok,

mi van a repedésekben, mi van a fal mögött,

mi,

de nem válaszol,

de nem válaszolhat senki,

mert eddig soha nem látott erős fénnel ragyognak fel az ágyam rézgömbjei, csodálatosan izzó sárga fénnel, mintha eleven tűz lobogna most bennük, forrón és egyre növekedve,

lűktetve, míg végül szerterobbannak,

és felpöndörödött, csillogó rézlemezecskéket röpítenek a paplanomra, az arcomra, a földre, a ruhákra,

izzó rézlapocskákat, amik még akkor is ragyognak, hogy a gömbök helyén már kihunytt a fény, s csak lassan halványulnak el, hevernek szerteszét, mint a tükörcserepek,

mint a széthullott lepkeszárnyak, mint a falevelek, mint a vizes macskakövek, mint a csillogó vércseppek, mint a meztelen villanykörte a lépcső alatti szobában, a múzeumban, mint az acélrudak az üvegablak előtt, mint a metrószerelvény lámpái az alagútban, mint a virágolajos fiolák, mint a bordó függönyön átcsillanó napsütés, mint kolbászból csöpögő langyos zsír, mint a nyáltól fényes fogak, mint a körmök fehéres holdacskái, mint az éjszakai, zárt ablakok, mint a kövekre verődő víz, mint a pihés, göndörödő hajszála a tarkón, mint a lengő kulcs, mint a toppedt, derengő szemét, mint a sár, mint a jeges hó, mint a repedések, mint a fehéres paplan, mint a párna, mint az üreges, sárgás gyöngyszemek, tükörcserepek szerteszét,

hogy lássam magam, mindenütt csak magam, az arcom, a vonásaim,

tudjam, hogy én vagyok,

egyedül csak én, én, én,

és mindig is csak a pillanatot,

én,

a valószínűtlenül fehér, mégis valamiképpen tisztátalannak ható bőr, az elálló, nagy fülek, a bozontos, fekete szemöldök és alatta a szürke, szinte kékesen csillogó szempár, a hosszú, csontos ujjak, az ösztövé, hosszú alak, ahogy fekszik, fekszik mozdulatlan,

ahogy fekszem,

fekszem, s az ébredés!, hogy nem, nem tudom, meddig alhattam, vagy talán jobb, ha így mondom: mennyi ideig nem voltam ébren, feküdtem csak, öntudatlanul, igen, képtelenség, mert ahogy az elalvás pillanata, s vele az akkor oly jóleső állatias nyugalom és önbizalom is visszavonhatatlanul elsüllyedt, úgy most az alvásból az ébrenlétbe vezető út is hosszúnak, s főképp valószínűtlennek tűnik, legalább olyan valószínűtlennek, mint az álomtalan alvás, de vigyázat!, ezt az ébredést mégis inkább nevezhetném valamiféle újra és újra bekövetkező álla-

potnak, semmint átmenetnek, hiszen az ébrenlétet célként érteni talán még nevetségesnek is hatna,
felébredni?,

kába fejjel fekszem a szétbontott ágyon, érzem, a tarkóm alatt nyirkos a párna, szürkességgé olvadnak a körvonalak, de azért nem mondanám, hogy rossz lenne, sőt, valójában ez az egész idegenség, ez a tehetetlenség valamiképpen könnyűség is, könnyűség, ami ezekkel az összemosódó percekkel együtt nekem mindennél többet ér, majdnem azt mondom: valami szinte reménykedő szabadságféleséget jelent, könnyűséget és diadalt, mert ez is világos, hogy a délutáni alvást lehet ugyan menekülésnek mondani az éjszaka elől, de a kábaság és a gondolatok cikázása tagadhatatlanul magával hozza a reménykedést és a kiút illúzióját is, egyszerűbben szólva: a délutáni könnyűség teszi elviselhetővé az éjszakát, de a következő éj visszavonhatatlanságát is,

a könnyűség,

és a hallgatás,

a félig lehunyt pillák mögött az árnyékok,

és a csend,

mert minden hang, minden szó, mint az eleven túske, ami bennem csak nő tovább,

minden megtörténik, ha akarom,

és megtörténik, ha nem akarom.

A gondolattalan félelem.

Én és én.

(Vége)

Két öregasszony

Két öregasszony beszélgetéséből
halálos ítéletet érzek ki.
Az öregasszonyok beszélgetése mindig
halálos ítélet. Gyógyszer szóródik
szét körülöttük. A postás figyelmesen
hallgatja őket, jegyzetel,
jegyzetel a bíró is, a gyóntató-
székben figyel a pap, az ősz
a szavukra vár, hogy
eljöhessen, őket hallgatja
a köd, a ködbe belekongó
apró harang. Két öregasszony
beszélgetéséből halálos ítéletet
hallok ki. A másvilágon
nem találkozatsz senkivel.
Van élet, de csak ablaktalan
folyosók, ahol föl-alá kell
járkálnod, nincs fény se,
sötét se, nincs hideg, nincs
meleg, legalább is senki se méri.
Beszélgetnek az öregasszonyok.
A szavuk hol megered,
hol elhalkul, mintha eső
verné az ablakot, ami
mögött ülnek. Félünk
az öregasszonyoktól.
Akik műtétektől se szüzek
már, de élnek.

Lépéskényszer

Nincs ami van.

Eldobsz két dobókockát.

A hármias jön ki meg
az ötös.
Fölemelsz egy pakli
kártyát. Zöld tízes.
Egy paraszttal kettőt
előrelépsz.

Fehér hal úszik fekete
háttér előtt, két rózsafa
között pókfonál.
Nap süt a vászoncipőre.

Az elszalasztott lehetőség

Vladimír Holan költözik.
A Kampárol a Luzsicei szeminárium
utcájába. Két muraközi ló
topog a ház előtt. Ostobának
tűnnek.

A Károly téren ugyanebben a pillanatban
kipattan egy gomba a fű alól. Rögtön
tíz centi magas. De még tovább nő.
Egy járókelő nézni kezdi, aztán
valami furcsa hangot hall, inkább
tovább megy.

Utoljára a porcelánok kerülnek
föl a szekérre. Holan nem száll föl,
a lovak mellett ballag. Hallja
az ostort elsuhanni a feje fölött.

Itt fogok meghalni, gondolja,
mikor a ház elé érnek. A Károly
téren a gomba már fél méter
magas. Ebben megnyugszik,
és elhatározza, hogy egy
pecsétgyűrűt vásárol.
Nagy kár, hogy a kavarodásban
a tervéről tíz perc alatt
elfeledkezik.

Összefutó, szétágazó szálak

Amikor a Tamás nevű barátjáról szóló történetekre egy újabb, már őszi délelőttön visszagondol, már nem is emlékszik tisztán arra, mit mesélt el belőlük Ilonának, sőt azt sem tudja eldönteni, hogy mi tartozik egyáltalán a Pásztor Tamás-történetekhez és mi nem, pedig ezer szál fut beléjük más történetekből, vagy ágazik szét belőlük más történetek felé.

Úgy rémlik neki például, hogy beszélt ugyan a lánynak arról a panelházba telepített kollégiumról, amelyben ő lakott, és ahol 75-ben egy kérdőívezés miatt az egész nyarát is eltöltötte, de nem mesélte el azt, hogy a Pestről érkezett kérdezők közül itt először Tamás barátnőjével találkozott.

Azt, ahogy reggel, amikor kilépett a szobájából, kis híján feldöntötte ez a lány, akit akkor, húszévesen inkább nőnek mondott volna, mert érettebbnek látta önmagánál, és mert olyan telt, súlyos melle volt, amekkorát ő valójában, azaz fedetlenül még sose látott. (Bár emlőihez képest, erre is emlékszik, a lány meglepően karcsúnak tűnt mégis, a combja között pedig, noha összezárt lábbal torpant meg előtte, az ágyék bozontja alatt át is világított a konyhából betűző, koradélelőtti napfény.) S őt meglepte, hogy ez a nő nem menekül vissza, és kíséreltet sem tesz arra, hogy a kezében lógó törülközővel takarni próbálja magát, arcán pedig sem az ijedelemnek vagy a bosszúságnak, sem pedig az érdeklődésnek nem látszik semmi jele. Ha valaminek mégis, inkább némi halvány undorral elegyes közönynek. De ezt is bentről hozta már magával, és úgy kerülte ki őt, mint valami útjába eső, a helyi berendezkedés sajátosságaihoz tartozó bútordarabot, s miközben benézett a szemközti ajtó mögé, hogy az-e a zuhanyozó, a szobájából kihallatszó férfihangra csapott le hangosan valami trágársággal. Aki-nek ezt címezte, Tamás volt, akit ő majd aznap este ismert meg, a kiszakadt nadrágjában.

Tudod, hogyan ismerkedtünk meg?, kezdhette volna el Ilonának ezzel is. Úgy, hogy Tamás ájtott a szomszéd szobából, és azt kérdezte, szevasz, figyelj, nincs véletlenül zöld cernád? Én bámultam csak ezt a vigyorgó, hosszú hajú, hórighorgas embert, és azt hittem, ugratni készül, ő pedig kérdését azzal toldotta meg, hogy persze tű is kéne. Széttártam a kezem, hát, hogy éppen zöld cernám, akkor Tamás beljebb lépett, kissé szétterpesztve a lábát lehajolt, s rámutatott minden átmenet nélkül és a maga teljességében előbukkanó tökére. Itt végig kihatadt a nadrágom, mondta maga is elcsodálkozva a rés tágasságán, pedig még viszonylag jó gatyá, tette hozzá méltatlankodva. Szűk szárú, zöld kordnadrág volt, s tényleg kevéssé kopott még, de persze nem az lepette meg, hogy valami szélesebb mozdulat közben mégiscsak kirepedt, hanem az, hogy alatta nem volt semmi, nem tudtam még, hogy Tamás egyáltalán nem hord fehérneműt. Ilona kuncogott, ahogy a folytatáson is, hogy ő miként szerzett a kollégista lányoktól

tűt, cernát, lebeszélve Tamást arról, hogy ájtöjjon vele a szomszéd lakás lány-szobáiba, majd hogyan öltögették össze, Tamás meg a barátnője, veszekedve, egymás kezéből kikapkodva a nadrágot, a félig nyitott ajtó mögött az ágyon.

A jelenet itt kifut a fejéből. Feláll az asztaltól, a parkettára vetülő, elkeskenyedt fénycsík felé tart, átlép rajta, kihúsz egy fiókot, borítékok között keresgél.

Kiveszi az egyik nagyalakút, leül vele, előhúzza az első fényképet. „Kozármislenyi emléék 1977”, olvassa a hátapon Tamás kézírását, nagyhasú férfi áll a konyhaasztalnál és citerázik, de a feje már nincs rajta a képen, jobbszálen fehér könyöksöves sparherd látszik. Aztán a hajnali metrő utasai, fotősorozat „Műszak vége a gyárkapunál” címmel, majd „akcióképek” egy padlón hanyattfekvő, félmeztelen lányról, aki a feje fölött lengő tányéros lámpát fényképezi. Végül Tamás képei önmagáról teátrális pózokban, a pusztulás egzotikus helyszínein. Betonoszlopos, kockás-ablakfalú, üres hangárban lóg a vastraverzen, haja vállára kerül, aztán a feje előrebukik, teste görcsbe feszül.

Minden fotóját keskeny, fekete sáv keretezi, emlékszik, Tamás az objektív teljes látványát hívta elő mindig, nagyításkor soha nem vágott.

Legalul egy kisebb vaskos borítékot talál, kiemeli, rajta egy utcanév és házszám, megremeg a kezében. N. háza, ismeri föl, a ház, ahol együtt laktak, arra gondol, hogy oda is Tamás vitte el, s most már emlékszik, amikor legelőször jártak ott N.-nél, akkor fényképezték állványról ezt a harmonikába hajtogatott, összeragasztott, hosszú képsort: az udvar közepéről teljes körben lefotózott, boltív-oszlopos, gangos bérház, az első kockán a kapualj sötét torka, a legutolsó jobb-felső-sarokban pedig ott az az ajtó.

A pesti kérdőívezőket 1975-ből csapatostul vonultatta el inkább Ilona szeme előtt a sétálóutcán, ahol feltűnést keltettek persze. A trapéz-korszak dacára beszűkített kordnadrágot hordtak, hozzá sarut vagy bakancsot. Valamint óriási, piszkos pulóvereket és különféle viseltes férfizakókat, a lányok is, legfeljebb ők bő szoknyával néha. Hosszú, lassú léptekkel közlekedtek, az utca közepén teátrálisan ölelgették egymást, provokatívan szelíd vagy pimasz arcot vágtak a járőkelőkre, ránk is, mondta Ilonának, szemináriumra igyekvő, zárthelyiktől szorongó egyetemistákra.

Ahelyett, hogy például Tamás barátnőjéről mesélt volna, akit Annának hívtak, vagy Adélről, akivel viszont ő járt együtt akkor, már októberben, amikor Tamásék beállítottak, hogy itt kéne aludniuk pár napig. Most jutnak csak eszébe ezek a napok. Hiába mondta váratlan vendégeinek, hogy most már nem úgy van, mint nyáron, mert minden ágyon laknak, Tamás elviharzott a fényképezőgépével, Annát pedig otthagya.

Az első, nyári reggeli találkozásuk utáni hetekben Annát ő „más oldaláról” ismerte meg (azóta már egyáltalán nem látta gorombának, de ruhátlanul sem), most is jól telt vele a konyhában az idő. Enni kért, elmagyaráztatta magának, hogy a kolbász, amit eszik, hol és hogyan készül (otthon, sajátkezőleg), és hogy mi az a könyvvitel, amire könyököl.

Adélnak ellenben fogalma sincs, hogy hívják az ő faluját, és merre kéne keresni a térképen, ötlött fel benne akkor, a konyhában. Hogy Adél cilindemben táncol a diáknap karneváli menet élén, Adél népszerű áriákat dúdol, Adél szédtően pörög, és csillog a foga a kék diszkófényben. Adélt szórakoztatni kell, ér-

zelmes filmre, parfömszagú operettre vinni, és érdekes történeteket kell neki mesélni. A regényszüzsét is elhiszi valódinak, mindegy, csak legyen a társalgás folyamatos és derűs, mint otthon, szüleinek kisvárosi elitjében. Adél nem érti, miért kell bámulni a falat, minek olyan könyvbe temetkezni, „ami nem is anyag”, fel nem foghatja, hogyhogy nem képes valaki a dolgokat praktikusán, gyorsan megoldani, és hogyan lehetséges statisztikából megbukni. Ne hülyéskedj, mondja, és úgy néz rá, mintha zsebtolvajláson kapta volna rajta. Mint amikor a buszon jött az ellenőr, Adél akkor is úgy nézett, minthogyha ő nem jegyet venni, hanem nadrágot húzni felejtett volna el. Adélnek szűk (de persze bőszárú) kordnadrágjai vannak egyébként, a citromsárgát szereti a legjobban, mert jól megy a huncut csigákba ondolált, szőke fürtjeihez.

De legalább engedékenyebb volna, gondolta, ahogy akkor Annát nézte, aki ültében hirtelen felkapta bő szoknyáját az öléig, és beejtette szétterpesztett combja közé, s ne lenne mindig ugyanúgy, hogy Adél még sötétedés után, a falnak dőlve se hagyja sárga nadrágjába bepréselt combjait szétfeszégetni. Holott, kicsit ügyetlenül ugyan, de igyekvően csókol. Kivált, ha elégedett, ha nem volt aznap panaszkodás vagy bosszantás, hanem csak dúdolás meg nevetés, akkor ölelteti magát. Persze csak a parkban vagy a sötét utcán, mert öt hét óta nem sikerült még nyugalmasabb és melegebb helyre csalni, pedig erősen lehűlt már az idő.

És elakadt a dolog a blúz alatt, a melltartópántnál, lefelé pedig a szűk farmerderéknál, s ő valahányszor ennél is lejjebb csúsztatja ujjait, igaz, hogy tenyerének tovább jutni fizikai képtelenség volna, Adél határozottan kibontakozik. Egyszer-kétszer pedig, amikor ő a bársony-Levi's fémgombját próbálta meg kifordítani a feszesre húzódó gomblyukból, csattanós ütés érte a kézfejét, és hirtelen megfagyott a levegőben a kérdés: Elment az eszed? Ugyanaz a kérdés, amellyel Adél az ő szobára és ágyra célzó javaslatát is elvágta mindig.

Adélról mégse beszélt, se Ilonának a nyáron, se Annának tizenhat évvel korábban, pedig akkor eszébe jutott, hogy hiszen a sokoldalú Adél fényképész is. Mi több, ő kezeli a fotólabort az egyetemen, Tamás pedig épp azt kérdezte, mielőtt elrohant, hogy nem tudna-e helyet, ahol előhívni lehet. De tudok, felelte, és már tudta, hogy az esti randevújára magával fogja vinni Annát és Tamást.

Adél riadtan pislogott, amikor Tamás telepedett le mellé a kávéházi kanapéra, ők ketten Annával pedig szembe. Tamás kipattintotta és odakínálta a dohánytárcáját, de Adél köszönte szépen, nem kért, hanem fintorogva lefejtette magáról, ami Tamás kibontott hajából az ő vállára jutott. Viszont meglepően rövid ideig lövellt csak metsző pillantásokat, s hamar felhagyott törbecsalójának néma fenyegetésével, mert csendben olvadozni kezdett a hízogató széptevésben, amit Tamás művelt, aki gálánsan rendelt, itálra beszélt rá Adélt, és odaintette a virágáros cigánygyereket is, hogy Adél válasszon magának csokrot. Közben olyan történetekkel szórakoztatta, amikről csak Adél nem vette észre, hogy egy szó se igaz belőlük.

Érdekes, gondolta, hogy Tamás is ugyanazt csinálja, amit ő szokott, azonnal átlátja, hogy a bután hiszékeny Adél így bolondítható. S eszébe ötlött, hogy amikor ő Tamás pimasz, érdekből fakadó udvarlásán szórakozik, és közben Annával sűg ezen össze, elárulja Adélt, és még kínosan sem érzi magát.

Pedig elárulta, bólint rá most, ugyanúgy elárulta, mint a másfél évtizedes távolból Ilonának felidézett sorstársait abból a régi, koedukált panel-laktanyából. Mint a fiúkat, akikről úgy beszélt, hogy az egyetemi megfelelés, a görcsös beilleszkedés kínjait, a nővadászat fáradalmait vagy épp a férjfelöltés szorongásait durva tréfákkal és szombatonkénti leittasodással enyhítették, s a hosszú legénybúcsú szemesztereit handabandázó hordákban mulatták. Meg a lányokat, akiknek előnytelen ruháira és frizuráira, kiábrándító fintorgására emlékezett, akiken, ahogy mondta, a sértett zavarodottság vagy a feszenség együgyűség ült ki, s Adél legalább e vonatkozásban bizonyult üdítőnek hozzájuk képest. Meg abban a tekintetben persze, amiképpen feszes nadrágját és pulóverét, az ő számára végül kevés haszonnal ugyan, mégis emlékezetes pompával kitöltötte, de hát Adélról egyáltalán nem szólt.

Csak arról emlékezett meg, hogy ezeket a lányokat jobb percekben e zord helyen is körbelengte, ki a falujából, ki a kisvárosi otthonából hozta, valami széles kötény, virágos otthonka, konyhaszag, borogatás- és szódabikarbóna-készítő korholás. Olyan odaadás. Akár menzajegy, tudszocstételt vagy bundáskenyeret is kaphatott tőlük az ember, viszonzás nélkül, s végül is még a rock and rollra is ráhangolódtak a pinceklub műanyag puffjai között, noha a tenyeret a derék alá ejteni vagy „lassúnál” mélyen a lábuk közé belépni csak akkor lehetett volna, ha azt annak rendje és módja szerint vállalt együttjárás követi. Megjegyzendő, emelte fel mutatóját Ilona arca elé, hogy Tamás mégis sikerrel járt ezeknél a lányoknál is nemegyszer, ennyit a stratégiai elvek taktikai feladásáról. Hasonlóképpen foszlottak szerte Adél megzavart fejében is bizonyos tiltószabályok, s Tamás jól tudta, melyeket kell a „mi, fényképészek értjük ezt” kollegiális flörtje, sűgása-bűgása közben szétzilálnia: amelyek azt akadályozták meg, hogy ők ketten most, az éj leple alatt átugorjanak az egyetemre s egyben annak kerítésén, hogy viszont birtokukban lévén az ajtókulcs, megtekintsék a fotóbort. Úgy is lett, ők pedig Annával ottmaradtak a kávéházban.

Ahogy ők pedig N.-nel ketten ottmaradtak a lakásban. Mert agya erre kattant át, sok évvel későbbre, éppen oda. Az éjszakára gondol, amikor 87 végén ott ültek N.-nél a nagy asztal körül hárman, Bálint Andor, N. és ő, s Andor végül elment. Úgy hajnal felé végre másképp lett, mint tíz évvel azelőtt. Mert 77-ben is ült ő már itt, N. asztalánál, ugyancsak hármasan, csak akkor Pásztor Tamással voltak. Aznap, amikor azért jöttek, hogy Tamás lefényképezze az udvart, és N.-t éppen egyedül találták, akkor az estét, sőt, már az éjszaka javarészét is N. halljában töltötték el. Élesen emlékszik rá, ő a legszívesebben akkor is ottmaradt volna, de amikor már nem lehetett tovább halogatni a távozást, Tamás úgyszólván magával rángatta, és ő nem mert se szembeszegülni, se visszajönni később, mert nem igazodott ki N. viselkedésén.

Amikor pedig tíz év múlva Andorral ült ott a hallban, N. újbóli feltűnése óta három napja várva erre, hogy ha ismét itt lesz, ugyanígy történik-e minden vagy másképp, miközben hiába keresett rá választ, hogyan lehetséges, hogy azóta nem járt itt, és ennyi idő telt el, amire N. rejtélyes tekintetében sem volt felelet, hajnal felé búcsúzni kezdtek, s Andor előreindult, de ő mégis lemaradt a hall szögletében, és akkor éppoly váratlanul, mint ahogy tovább már halaszthatatlanul

nul, összelehelkezett N.-nel, ami szótlán és kölcsönösen már-már kétségbeesett könyörgés volt, hogy most ne kelljen elszakadni.

A kávéházban pedig Annával vártak ugyan egy darabig, és nevetve találgatták, mit csinálhatnak azok ott, a laborban, de aztán csak hazamentek, amit utóbb (álságosan vagy joggal, ez Tamás kétértelmű vigyorgása miatt is, már örökre homályban marad) Adél megbocsáthatatlannak minősített, s amiatt is torporzékolt, hogy Tamás másolatot csináltatott másnap a kulcsból, azóta a fotólaborban tölti az éjszakákat, elhasználja a nyersanyagot, és ebből botrány lesz, ő pedig kapva kapott azon, hogy ne engesztelje ki többé Adélt, aki onnan fogva eszébe se igen jutott, hogy ők, mire Tamás is megjött, már éppen megágyaztak a hortyogók közt, a kollégiumi szoba közepén, a földön, ahol hely hiányában két takaró alá ugyan, de egy paplanra feküdtek mind a hárman, s minthogy Tamás persze alul-semmi-trikóban tért nyugovóra, mégicsak helycsere történt, és Anna került középre, aki szerint mindenkinek így lesz jobb, és ebben igaza volt, amiből viszont az következett, hogy ő egész éjjel képtelen volt lehunyni a szemét, mert a bő hónaljkiívágás mögött Anna dús mellei ott lebegtek álmukban az ő orra előtt.

Háromszereplős helyzetek

Főlemeli a párnáról a fejét, fél karral feltámasztja. Lassan siklik végig a szeme a szobán. A nyári éjszakán a fotelben ülő és felolvasó Ilona képe most élessé válik, majd elhomályosul emlékeiben. Hanyattveti magát, és behunyt szemmel idézi fel a lány alakját, hogy aztán ismét az általa N.-nel jelölt nőalakot próbálja rögzíteni.

A dolgok a gondolatfűzésben is összefüggnek, így bizonyos erre méltó emlékek hosszabbacska ápolását követően is a nőknél marad. Igaz, hogy továbbra is múltbeliekre gondol, és nem azokra például, akik az emlékezés peremén itt-ott kivillanó mozaikok szerint egy népes társaságban tegnap este is itt fecsegték vagy unatkoztak, kinek mi jutott. Helyettük most Pásztor Tamás barátnői úsznak be az előtérbe, akikről ő beszélt is Ilonának.

Látogatásaik Tamás barátnőinél egyúttal a fővárossal való ismerkedést jelentették számára a hetvenes évek közepétől, mesélte a lánynak, ezért az, hogy Tamás lakni nem lakott sehol, és hogy egyszerre több barátnője volt, kedvező körülménynek bizonyult. Ismeretlen városi tájakat járhatott be így a pusztuló bérházak, a külvárosi szoba-konyhák vagy az előkertes társasházak között, különös életformák tereibe csöppent bele, ha az előregedett, alig bútorozott belvárosi lakások lötyögő parkettájára lépett, ha sokadmagával ült a csupasz, poros padlón, ha másutt magas, ablakfalas műteremben vacogtak nagykabátban,

vagy szűk albérletben szorongtak, ahol a vendégeknek előhúzott pótlaticel már ki is töltötte a szobát.

Mert laticel volt szinte mindenütt, s a korabeli alternatív divat szerint kötelezően a földön, esetleg a galérián. És az egyen-könyvespolcok, az asztallapok a műszaki rajzoló baklábakon, a kirajzszögezett plakátok és fotók meg a haverok festményei a piszkos falakon, aztán azok a feltört, odvas csempefalak a fürdőszobákban, a vízköves, szappan-koszmós kádak és kagylók, a nyílt lángra lobbanó, régi vízmelegítők, az elkoszolódott konyhák, a feketére égett edények! Akkor a teakultusz (kivált, ha fémdobozos Earl Grey is előfordult már), az ezerféle fűszer, az, hogy borból csak vöröset, töményből vodkát, aztán a cigarettasodrás szertartása, a folyton szóló lemezjátszó, az étkezéstől a gépelésig az ágyon zajló élet, továbbá a bugyiban-mászkálás, a térdig érő, ki-kigombolódó ingek, ha el tudja Ilona képzelni. S hogy valaki mindig vagy mikrofonba beszél, vagy interjút hallgat és ír le, vagy zenét keres, mert a táskamagnónak is fénykora ez. Másvalaki pedig stencilezett szamizdatot olvas, vagy dossziéból gépelt szöveget. Úgy jönnek-mennek, hogy nem is üdvözlik egymást, a vendéggel nemigen törődik senki, néha ki se derül szinte, hogy kik a háziak.

Voltak persze állandó helyek is, mint Anna lakása, tudod, emlékeztette Ilonát, Anna, akibe a kollégiumban első reggel botlottam bele. Tamással közös „fotólaborjuk” volt Anna fürdőszobájában, ide járt Tamás dolgozni, folytatta, ám ahogy most hanyattfekve erre visszagondol, elidőz az először látott lány meztelen alakjánál a zuhanyozó előtt.

De az is eszébe jut, hogy tíz évvel később (Tamásról közben hosszú évek óta nem is hallott) Anna felkereste őt. Konyakkal élénkítette magát, így próbálta depresszióját leplezni, de a zavart gesztusok és az utalások kudarcokról árulkodtak, amelyek történetét ő gyáva volt Annából kihúzni, és feszélyezte, hogy Anna kicsit el is hízott már és erősen festi magát, s hogy látta, ottmaradna, de neki, amit régen sose hitt volna, nem volt kedve tartóztatni, amikor végre készülni kezdett.

Anna abban az időben, amelyről Ilonának beszélt, amikor Tamással jártak fel hozzá, alig volt otthon, sokat utazott, viszont lakását időnként külföldiek szállták meg a lányra hivatkozva. Ilyenkor ők inkább Lucához mentek, aki az anyjával lakott, de ez nem jelentett gondot, mert ha vendég volt, a néni nem mutatkozott. Luca sokat nevetett, énekelt, kislánynak tette magát, álnaiv kérdéseket tett föl elnyújtott hangsúllyal, jókat főzött, s ilyenkor, ha lerogyott a konyhában, a szoknyájával legyezte magát. Kellékes volt egy színháznál.

Beszélt ő Ilonának a Sári nevű nőről is, aki viszont munkás-kolóniaházban élt, kint valahol háromnegyed órányi buszozásra. Tamásnak szokása volt, hogy nem árulta el, hová, kihez mennek, most is váratlanul fordult be a gazverte ösvényen egy valaha zöldre mázolt lakásajtóhoz. A kulcsot már útközben kiválasztotta, most benyitottak, s ő a száradó ruhákat, a varrógépet és a benyílóban a kiságyat, a széthányt játékokat látva hamar fölmérhette, hogy itt egyedülálló nő él egy gyerekkel. Tamás a polcokon matatott, és rögtön káromkodásban tört ki. Eladta, beszarok, eladta a legjobb albumaimat!, átkozódott. Az ő kérdésére nem felelt, hanem kinyitotta a hűtőt. De csak egy kis vajat talált, az asztalon szikkadt kenyeret, majd a sarokból néhány szem krumplit kotort elő. Ezeket

megmosta a csap alatt, pucolatlanul szeletekre vágta, bevajazta, és berakosgatta a szendvicspirítóba. Egyél!, lökdöste ki aztán a barnás-foltosra pirult krumplikarikákat a vágódeszkára, és bedugott sülni még pár szelet vajaskenyeret is.

Kitöltötték éppen a teát, amikor kulcs zördült, Tamás kiordította, hogy nyitva van, és belépett egy rövidhajú, farmeros-pulóveres (mint utóbb kiderült, Sári nevű) nő, aki csöppet sem látszott örülni, hogy itt találta őket.

Tamás rávigyorgott, ilyen hamar végeztél?, tessék, teát? A nő letette a szatyrát, végigmérte őket. Elkértem magam, mondta, mert szemészhez kell mennünk. A tányérok mögül vodkát vett elő, öntött belőle a teájába, de az üveget rögtön visszadugta a helyére, két kézbe fogta a csészét, és nekitámaszkodott a falnak.

A gyerek?, kérdezte Tamás.

Kinnmaradt kicsit a téren, felelte Sári, nézd meg, ha érdekel!

Kéne nekem az a két német fotóalbum, mondta Tamás, és alulról fürkésző pillantást vetett a nőre.

Hagyjál békén, vont vállat Sári, mit tudom én, mit hova raktál!

Az ordítózás láthatóan a jól begyakorolt szereposztásban tört ki, Tamás mániákusan csak „pótolhatatlan” könyveit követelte, a nő viszont „az egész rohadt élet” sérelmeit borította ki. „Nem volt mit zabálni, érted?, nem látod, hogy már mindent eladtam?, de tőled én meg is dögölhetek”, és amikor Tamás pimaszul azzal szakította félbe, hogy „akkor adjál kétezer forintot”, hiába toldotta hozzá, hogy „legalább kölcsön”, Sári már őrjöngött: Van neked pofád pénzt kérni, amikor évek óta egy fillért se adsz? (ebből már nyilvánvaló lett, hogy Tamásé az imént emlegetett gyerek, akiről ő sose hallott addig), ingyenélő strici!, azt hiszed, én jókedvemben rohadok el az irodában?, és nézd meg, rángatta fel a gyerekágy falvédőjét, hogy megmutassa a nedvedző, penészes falat, mi lesz itt a gyerekből?!

Akkor már folytak a könnyei, Tamás megérintette, majd váratlanul átölelte Sárit. A mellére szorította a nő arcát, végigsimított a hátán, aztán le a combokig, amit Sári erőtlen lökessel próbált elhárítani.

Ő ekkor kiosont a lakásból, a salakos úton átvágott a tér felé, hogy ott majd leül egy padra, de Tamás már a túloldalon utolérte. A tér sarkán megálltak, bámulták egy darabig a porban botokkal kotorászó gyerekeket, ő ránézett Tamásra, na, melyik az?, kérdezte, de Tamás nem válaszolt, és oda se ment a gyerekéhez, aztán estig a szavát se lehetett venni.

Mondtam már, kérdezte Ilonától már éjfél felé a nyitott ablak párkányán ülve, hogy egyszer régen jártam Wagneréknél, és találkoztam a feleségével is?

Oda is Pásztor Tamás vitte el egy novemberi délutánon, hetvennyolcban lehetett, és akkor is csak a lépcsőházban derült ki, hogy hová jöttek. Ő ismerte Wagner Mihály nevét, de egyik tanulmányát se olvasta, és feszengve lépett be, nem tudta, miről lesz szó.

Wagner morogva köszöntötte őket, őrá ügyet sem vetett, szó nélkül ment az ablakhoz, és egy kis asztalon sakktáblát állított föl. Letelepedtek, és Tamással sakkozni kezdtek a félhomályban. Ő csak ült, és nézte őket.

Már egy újabb partit is elkezdtek, amikor („a csöndes, alkonyi áhítatban”, ahogy Ilonának felidézte) Wagner felesége nyitotta rájuk az ajtót: Mit kuksoltok

itt a sötétben? Rögtön felkattintotta az összes lámpát, és levette a kabátját, ő pedig megbabonázva nézte, félszegen emelkedett föl a székből, de nem jött ki hang a torkán, mert ilyen szép nőt még csak moziban látott. Vera, aki „ekkortájt, harmincévesen” úgymond „csúcsformájában volt”, s egyebek mellett öltözködésében se a kordnadrágos-bőinges lányok divatját követte, csodálkozva vette szemügyre őt. Mosolyában bátorítás is volt, gúny is, mint aki valami szokatlant vesz észre a saját szőnyegén, úgy lépett közelebb, hogy a kezét nyújtsa. Aztán teát kínált, sőt, a csészek behordásához („látom, úgyis unatkozol csak, hogy is lehet szólítani téged?”, szolt ki a konyhából) még a segítségét is kérte.

Ilona egy cigarettát csavargatott az ujjai közt (ő még a finom ropogást is hallja szinte, ahogy visszaemlékszik), szóval Vera, mondta elgondolkodva.

Azt se meséltem neked, mondta ő Ilonának tovább, hogy pár hónap múlva még egyszer láttam Verát.

Mert azon a hétvégén Anna üres lakásában tanyáztak, és egyik este ő egyedül maradt, Tamás nem jött meg. Olvasott, de aztán elaludt. Hajnalban arra riadt föl, hogy a másik szobában, amelyre üres, ajtó nélküli keret nyílt, hangosan szeretkeznek. Tamás hangját rögtön felismerte („a nyitott ablakon át, emlékszem, madarak éles füttye hallatszott közben”), de hogy a nő ki lehet, nem tudta. Sokáig nem mert megmozdulni, csak amikor azok lehemperedtek a fal melletti laticelről, akkor fordította meg a fejét, és az ajtónyíláson át odalátott („ahogy oszlott a homály, narancsszínű fény esett rájuk, de az oldalamon fekve alig tudtam megkülönböztetni őket”). Tamás végül fölállt a nyakába csimpaszkodó nővel, aki hátulról látszott, amint kígyóként föltekeredve, sziszegve prése-li oda magát, és szinte kisajtolja kettőjük közül azt, amiért nyilván érdemes volt (ahogy lezuhantak a csupasz parkettára) összevissza verniük is magukat. De ezt már nem mondta Ilonának, csak azt, ahogy a nő feje lehanyatlott a padlóra, ő akkor ismert rá Verára.

Persze, morogta Ilona, ez mikor volt?

Mondom, 78-ban, te akkor ballagtál el a nyolcadikból, nem?, próbálta ugratni, de Ilona nem nézett rá. Szerette volna megnevetetni a lányt, ezért egy tanárképzős szókérő fecsegett tovább, aki azt állította magáról, hogy szerelmeskedés közben folyton kacag (ám erről neki közvetlenül nem sikerült meggyőződnie), és amikor ő ezt Tamásnak elmesélte, nem lehetett vele bírni, azonnal el kellett indulni, hogy a nevető lányt megkeressék, de sehol se találták.

Végül pedig, mert Ilona továbbra se szólalt meg, arról a napról beszélt, amikor (szintén 78-ban) Tamással N.-hez mentek fényképezni, aztán az asztalnál ültek hárman a lámpa alatt hajnalig. Tíz évvel később pedig Andorral ugyanitt, ugyanígy hármasan. De Ilona ezt kedvetlenül hallgatta, fel is állt, és kiment a konyhába.

Hárman és megint hárman, ez forog a fejében, ahogy most az oldalára veti magát és kis híján lefordul az ágyról. Aztán fölhúzódkodik, párnáért nyúl, és a feje alá gyűri. Emlékeiben a helyszín ugyanaz marad, habár az idő már 1990 eleje, és itt is hárman lesznek, csak éppen nőből lesz kettő.

Ezt az éjszakát, amikor N.-nel és Ilonával hármasan boroztak, és Ilona végül ottmaradt náluk, ha rágondol, mintha kívülről látná. Úgy imbolyog előtte az ebédlőasztal fölött a lámpa fényköre, benne ők, akik ebben a gömbben emelked-

nek föl a sötétből. Mintha léghajóból hajítanának ki minden terhet, mintha ledobnák szorongásaik és gátlásaik béklyóit, levetnék a nevetségességtől való félelem, a bűntudat és a szégyen maszkjait.

Máskor, emlékszik vissza, ha N.-nel kettesben leültek, bort ittak, és szembenéztek az éjszakával, gyakran kötöttek ki abban a fanyar elmélkedésben, ahonnan az elvágódás útjai indultak, majd a kíváncsiság és a szorongás próbái, hogy megtalálják-e megint egymást, ahogy eddig minden reggel, s eközben a reménytelenség és kétségbeesés kútjába is belenéztek, amikor mindig odatolakodott a fenyegetés, hogy ők egyszer bezuhanhatnak oda.

Hogy az az éjszaka viszont, amikor Ilona is ott volt, miért ígért egészen mást, most sem érti, ahogy eltűnődik ezen. Nem tudja, hogy mikor és melyik szóból vagy érintésből eredt az a még nem tapasztalt kedv, amely előbb (akár az ital, ami a pukkadozva egymásra nevető nők állára lecsorgott) mint utat kereső forrás folyt szét, aztán úgy tört fel belőlük, hogy azt ő most szökőkútnak látja, amelynek vízoszlopai visszazuhogtak rájuk.

Nem emlékszik a mondatokra sem, amiket N. és Ilona mintha egymásra liciáltak volna, s amelyek valamiféle „örömről” szóltak. Mintha az „önmagunkba való leereszkedés” meg a „kitárulkozó végtelenség ölelésének” élményéről beszéltek volna, amit ő nem egészen tudott követni, ezért egy-egy percre nagyon is egyedül érezte magát. De aztán N. oldalra dőlt és átölelte, mintha be akarná vonni, és ő észrevette, hogy Ilonának tetszik az, ahogy N. odahajol, aki ekkor visszapillantott Ilonára, hátradőlt székében, és amikor a két nő újra összenézett, megmozdult a kezük, hogy megérintsék egymást, de hogy elviselhetőbb legyen, csúfolódó képet vágtak közben, végül egyszerre öltöttek nyelvet, egymás nyakába borultak és nevettek.

Úgy érezte, hogy a nők emlékeiben és képzeletében a vágyaknak most nem valaki vagy valami a tárgya, hanem úgyszólván szétáradnak belőlük, és azt vette észre, hogy ami a mindent-adáskor és mindent-elfogadáskor N.-ből szokott áramlani felé, az most sugárzik mindenünnen. Pedig csak ültek ott szótlanul, a tekintet háromszögben villanó váltásaival nézték egymást, legfeljebb a fejüket támasztották néha egymás vállának, kifeszítve a nyakukat, mintha valami tényleg fönről hullana rájuk.

Ahogy egyszerre látta N.-t és Ilonát, akik arcukat egymáséban tükröztették, és szinte már arcvonásaikat is kölcsönözve a másiknak egyre meghökkentőbben hasonlítottak egymásra, N.-hez hajolt, hogy odasúgjon valamit. Amikor most ennek a fülbe súgott javaslatnak a miértjét és mikéntjét megpróbálja visszafejteni (a mondat egyébként pusztán ennyi volt: „Menjünk be!”), először azon akad föl, hogy ezt miért nem hangosan mondta, hogy Ilona is hallhassa. Aztán azon tűnődik, miért érezte akkor úgy, hogy nem várhat, mert itt az a perc, amikor szólnia kell. Miért ne lehetett volna várni? És ha már elmulaszthatatlannak vélte a pillanatot, miféle belső készítésnek engedelmeskedett ő ekkor, azért szólt-e, hogy megelőzzön valamit, vagy ellenkezőleg, azért, hogy előmozdítson? Az ugyanis, mihelyt kimondta, rögtön nyilvánvaló volt, hogy javaslata, a mondat formája miatt legalábbis, kétértelmű. N. úgy is tett, mintha nem hallotta volna, ő pedig ezért elképzelni is csak azt merte már, amit most úgy mondana, hogy „Ilona tündöklésének és vonzásának ebben a közös élvezetében” is ők találjanak

egymásra N.-nel, Ilona pedig kintről talán még hallhassa, sőt, akár meg is les-
hesse őket, ha meri, akarni tehát csak ezt akarta már, de magának se vallotta be
(vallja be ezt most magának), hogy elfogadni többet is elfogadna.

S most már azt is beismeri, hogy amikor mást se mondani, se tenni nem mert,
és bement a szobába, akkor már menekült, hiába áltatta magát azzal, hogy ha
előremegy, az anélkül, hogy döntenie kéne, kezdeményezés lesz (de hát volta-
képpen mié?, kérdezi önmagától), nem pedig megfutamodás. Úgy indult el a
szobába, hogy szó nélkül keresztülfurakodott lassan a két nő között, s noha kér-
dő tekintettel nézett rájuk vissza, sem N., sem Ilona nem érezte szükségét, hogy
kimondatlan kérdésére válaszoljon.

Odabenn lefeküdt, és várt a sötétben. Hosszú idő telt el, mire fölkel, és előre-
osont a csukott ajtóig. Csöndes, szaggatott beszélgetést hallott, de nem értett be-
lőle semmit. Különösnek találta, hogy a két nő ugyanazon az elnyújtott, elgyö-
tört hangon szólal meg, mintha csupa jajszavakat ismételnének, de úgy, mint
akik felváltva panaszkodnak és vigasztalják egymást, mintha egyszerre lenné-
nek húgai és nővérei vagy lányai és anyjai egymásnak. Ő nem merte rájuk nyitni
az ajtót, visszafeküdt.

Amikor később fölriadt, nem tudta, mennyi ideig alhatott, de még mindig
egyedül volt. Fölkel, és minthogy kintről már nem hallott semmit, kiment a
hallba.

N. egyedül ült az asztalnál pohárral a kezében. Rámosolygott, és azt mondta,
Ilona most feküdt le a másik szobában. Nem kérsz?, ülj le, mutatott a borra és a
székre. Ő kellenetlenül húzta közelebb a széket, érezte csalódását, de nem szólt.
N. tekintete fáradt volt, de ha fölnézett, a szeme csillant, arcán mintha keserűség
és elégedettség egyszerre volna, szelíd mosolyában egy csepp gúny a szájszög-
let körül.

Mennyit ihatott?, villant föl benne a hideg, viszolygó kérdés, de rögtön el is
tűnt, és ő máris meg szeretne volna N.-t érinteni. De N. messzire nézett éppen,
nem vette észre az asztallapig fölemelt majd visszajuttatott kezét, és Ilonáról kez-
dett beszélni. Hogy mennyire „jó volt vele ma”, milyen „finom, érzékeny lány”,
mondta, felidézte az estét, lassan, hosszú szünetekkel beszélt, saját szavaira is
rácsodálkozva néha, de csak Ilonáról szólt ez, s egy szóval sem hármukról. Ivott
egy kortyot, majd újrakezdte, és úgy beszélt neki a lányról, mintha ő egyáltalán
nem ismerné, egyre élénkebben dicsérte nemcsak az eszét, a tehetségét, a ked-
vességét és a „sosem tolazkodó szeretetét”, hanem a fiatalságát, a „remek alak-
ját”, a testét, mely „ruganyos, picit mégis lomha, de ettől csak vonzóbb”. „Egé-
szen érzéki lány”, tette hozzá végül, és megint elnézett a szoba sarka felé.

Ezt én évek óta tudom, gondolta ő, és nem tudta mire vélni N. előadását.

Láttad már meztelenül?, kérdezte ekkor N.

Hogy?, kapta fel a fejét. N. mosolygott, és várta a választ. Már meséltem ne-
ked, felelte ő, hogy sose jutottunk el addig... és azt is tudod, hogy ez nem rajtam
múlt. Ám azt most sem ismerte be, hogy velük az a képtelenség is megtörtént
már, hogy Ilonát tényleg látta ruhátlanul, mert a lány megtette, hogy előtte öltö-
zött-vetkőzött, sőt, egyszer ült már az ölében is úgy, derekáig fölsodort szok-
nyában, szétterpesztett lábbal, hogy ő azóta se érti, hogyan sikerült Ilonának
még innen is visszamenekülnie.

Megfogta N. csuklóját az asztalon, azt akarta, hogy menjenek be már a szobába. Ekkor N. elhúzta a kezét, a szemébe nézett, és váratlanul ezt mondta: Neki adlak. Őt pedig neked.

Megrázta a fejét, megőrültél?, motyogta, és értetlenül meredt rá N.-re, aki folytatta, igen, ők valók egymásnak, bizonygatta, ő és Ilona, ez nyilvánvaló. De én... de hát te, dadogta ő, te miért...?, ám N. nem hagyta, hogy róla legyen szó, újra csak róluk beszélt. Ő döbbenet tiltakozott, hogy Ilona és ő, hisz ez kiderült, hogy képtelenség... De hát nekem te..., kezdte volna el újra, de N. közbevágott, nem én vagyok az érdekes most, hátradőlt, végigmérte őt, és így szólt: Fogsz te neki majd kelleni, hidd el!

Ezt makacsul ismételte, elmondta háromszor is, végül már kajánul, ijesztő mosollyal az arcán. Ő ekkor bosszúsan legyintett, fölállt, tudta, hogy legkönnyebb volna most azt hinnie, N. már túl sokat ivott, őrültséget beszél és játszik vele. Hátha így is van, gondolta, és azt mondta N.-nek, hogy aludjanak inkább. De N. szélesre tárta a kezét, mint aki azt közli, tegyen ki-ki amit akar, és nem állt föl a székből. Neki megint egyedül kellett lefeküdnie és elaludnia, mert N. még sokáig kinnmaradt a hallban.

De délelőtt már maga mellett találta N.-t az ágyban, aki attól fogva, hogy fölébredt, megint azzal a mosollyal fordult felé, mint mindig, újra ugyanolyan jó volt minden, mint azelőtt, és ő megpróbált nem gondolni többet arra az éjszakára.

A Jelenkor szerkesztői
és a Jelenkor Kiadó munkatársai e hónapban is
a hónap utolsó csütörtökén,
tehát november 26-án, 15 és 18 óra között
várják a folyóirat és a kiadó ügyes-bajos dolgai
iránt érdeklődő olvasókat, barátait,
a Jelenkor korábbi és leendő szerzőit
Budapesten,
az Írók Boltja (VI., Andrásy út 45.) teázójában.

AZ ÉRTELMEZÉS NEHÉZSÉGEI

Bacsó Béla: Határpontok

A *Határpontok*nak – második saját kötetének – Bacsó Béla a *Hermeneutikai esszék* alcímet adta. Valóban pontos műfaj-meghatározása ez a kötetben szereplő írásoknak, melyek gondolkodás és művészet határvidékén megjelenő fenomének megértését kísérlik meg. Ezen az általános megállapításon túlmenően azonban fontos körüljárni, hogy milyen is a Bacsó-féle, egyedülállóan karakteres esszé.

Az olvasónak hamar nyilvánvalóvá válik, hogy nem a szép esszéstílus az, ami ezeket az írásokat meghatározza, bár szerzőjük, mondanivalóját megvilágítandó, gyakran emel be szövegébe szépirodalmi részleteket az aprólékos kifejtés, magyarázat helyett, de legalábbis nemegyszer erősíti meg állításait ilyen módon. Ugyanakkor a Bacsó-esszék szövegszerveződését, a kijelentések összekapcsolódását vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy nem lineáris diszkurzivitással, nem egy jól kidolgozott szakmai apparátus, egy tudományos fogalmi masinéria olajozott működtetésével „halad előre” a szöveg, hanem megtorpanásokkal, elakadásokkal, elidőzésekkel, majd ugrásokkal tarkítva. Ezek az esszék tehát nem akarják magukat bonmot-kkal belopni olvasók szívébe, de nem is a tudományos definíciók erőltetésével kívánják a befogadó félelemmel vegyes csodálkozását kiváltani. Sokkal közelebb áll a Bacsó-esszék világhoz Platón nagyobbik Hippiasz-dialógusának Szókratésze, akit nem keserít el, hogy nem képes végérvényesen megválaszolni a „mi a szép?” kérdését. Minden saját korlátaira nem reflektáló, önhitt értelmezési törekvés számára megfontolandók Szókratész szavai: „Hippiasz kedves, be boldog is vagy te, minthogy tudod, mivel kell az embernek foglalatoskodnia, és kitűnően is foglalatoskodol, ahogyan mondd; engem viszont, úgy látszik, valamilyen isteni végzés kényszerít, hogy folyton tévelyegjek és kétségek közt hányódjam, s ha előadom a magam kétségeit tineknek, bölcseknek, alighogy előadtam, máris megdöbáltok sárral beszédetekben”.

Szókratész tehát a könnyű, elegáns, esetleg már régről bevált, kész válaszok helyett az „ami szép, az nehéz” korabeli szólásmondásának igazságát mélyíti el minden egyes megértési kísérletével úgy, hogy ez reménye szerint az ő javára válik. Bacsó hermeneutikai esszéi sem mások, mint a véges emberi lény, a korlátozott emberi egzisztencia közhelyének – köztudott, de végig nem gondolt evidenciájának (ld. Nietzsche Sein zum Tode-jét) – a művészeti tapasztalaton keresztül történő megértési kísérletei, melyekben mindig jól hallható az értelmezői önmegértés szövege. Amott Szókratész a szofista „bölc” és a hiposztazált egyszerű polgár rosszallását váltja ki e haszontalan dolgokkal foglalkozva, emitt Bacsó nagy valószínűséggel a filozófia, művészet- és irodalomelmélet fachmann-jaiét egyrészt, s a csiszolt, szellemes, poentírozó, szórakoztató esszék olvasóközönségéét másrészt.

Nem is lehet ez másképp, ha figyelembe vesszük, hogy Bacsó esszékötetének perspektívája a művészeti tapasztalatra vonatkoztatott filozófiai kérdezés az önmegértés érdekében, és hogy e heideggeri értelemben fölfogott filozofálás „lényege szerint sohasem könnyíti meg a dolgokat, hanem nehezebbé teszi” (*Bevezetés a metafizikába*). A *Való-e még valamine a filozófia?* című írásában a szerző explicálja a saját (művészet)filozófiai gyakorlatát is. Eszerint a „Kik vagyunk mi?” heideggeri kérdését, a lét értelmét firtató kérdést kell feltennie a filozófiának. Hiszen térvessztésének oka épp az volt, hogy a tapaszt-

talatilag adottban megállapodva elvesztette dinamikáját, a megújuláshoz szükséges erejét. A filozófia nevét kérdemlő gondolkodás ugyanis – mint Heidegger mondja – mindig kezdet, és ön maga legyőzését követeli meg. Tehát nem az adott tapasztalati világ határain belüliek leírásának eszköze, nem a már ismert ismételése, nem örök bölcsességek tárháza, hanem az ismert és az ismeretlen határára történő előrehatolás, folytonos határsértés és e határ áthelyezése.

A *Határpontok* esszéi nyelvileg is modellálják az értelmezés nehézségeit, a megértésért folytatott küzdelmet. Ezek az írások nem pusztán tárgyukká teszik, de meg is jelenítik az interpretáció egyik alaptételét, mely szerint soha nincs előre adott (szöveg)értelem, amelyhez csak a legillőbb, legszebb, leghatékonyabb nyelvi eszközöket kell kiválasztani, végighaladva az ezek által kijelölt ösvényen. Az előzetesen rögzített értelemegység „harmonia praestabilita”-ja nem lévén, ezekre a szövegekre sem a kiegyensúlyozottság, sokkal inkább a küzdelem dinamikája a jellemző.

A Bacsó-esszéknek ez az agonisztikus karaktere azt bizonyítja, hogy szerzőjük nem tartozik azok közé, akik a művészetről folyó nemzetközi elméleti diskurzust illetően mindent megtanulnak, és mindent el is felejtnek. Nemcsak arról van szó ugyanis, hogy Bacsó e vonatkozásban rendkívüli tájékozottsággal rendelkezik, és egyebek mellett alapvető fontosságú írásokat publikált az antimetafizikus filozófiai irányultságú, az esztétikai tudat destrukcióját előlegező Schleiermacherről/től eddigi két saját kötetében, illetve általa szerkesztett kiadványokban, hanem arról, hogy annak szemléletét is képes volt elsajátítani. Minden írásában eleven az az agonisztika, amelyről a számára – a heideggeri mellett – talán legfontosabb schleiermacheri szellemi örökség kapcsán beszél a *Hagyományaim* című kötet záró interjúbán. „A vita, az igazságért folytatott nyelvi küzdelem Schleiermacher filozófiájában felelevenedik (ne feledjük, ő fordítja le Platon műveit!), és ugyancsak ő mondja ki, hogy a kimondottal együtt létező differencia nem tévedés, hanem *relatív tudás*, mely folyamatosan felhív az újabb kimondásra, küzdésre az igazunkért, másfelől az elért igazság megkérdőjelezésére.” (219. o.)

Bacsó Béla hermeneutikai esszéinek agonisztikáját – ez olvasójának hamar világossá válik – az értelmezői önmegértés egzisztenciális tétjéből, kockázatából fakadó feszültség működteti. A *Határpontok* esszéinek szerzője nem a professzionista megértő tekintélyt parancsoló magatartásával és eszköztárával kívánja értelmezési javaslatait elfogadtatni. Úgy tűnik, Bacsó sokkal inkább bízik egy olyan diszkurzusban, amelyben a beszélő/értelmező nem próbálja elleplezni egy-egy igazságához vezető útját (ilyenfajta saját út persze csak akkor lehetséges, ha az igazság nem készen kapott, hanem kiküzdött), s nem rejt el egzisztenciális érintettségét sem (már akinél fennáll ilyesmi egyáltalán, de nem az „egzisztenciális” köznap, eredeti értelmével ellentétes jelentésében). Bacsó hermeneutikai esszéi nem hagyják elfeledni azt a tényt, hogy a művészet értelmezése nem rejtvényfejtés. Az „elbeszélés nehézségei”-nél nem csekélyebbek az értelmezés nehézségei, hiszen a művészeti tapasztalatban történő megértés olyan sajátos és hasonlíthatatlan önmegértési módja az embernek, amely minden másnál inkább képes a megértő egzisztenciáját a már korábban értett köréből kimozdítani, kérdésessé tenni, s pozíciójának újrafogalmazására sarkallni.

Amikor azonban egzisztenciális érintettségről, tétről és kockázatról beszélünk a *Határpontok* írásairól szólva, rögtön rá kell mutatnunk egy olyan, újabban a művészetről szóló hazai elméleti diszkurzusban terjedni látszó tévedésre, amelyet Bacsó esszéi (is) cáfolnak. Nevezetesen arra a vélekedésre, amely a művészet tágan értett interpretációjában az esszéisztikus beszédmódot en bloc kárhoztatja, s azt már önmagában tragikus karakterűnek beállítva összemossa az egzisztenciális érintettség hangjait az apokaliptikus jajgatással. Hogy Bacsó hermeneutikai esszéi esetében ez mennyire nem igaz, mennyire nem apokaliptikus és nem előkelő hang szólal meg bennük, arra elég a *Szempontok a tömegművészet esztétikájához* című írására utalni, amelyben a tömegművészet értelmezésébe

a Bildung-fogalom egy demokratikus változatát kapcsolja be. „A fantázia emancipációja az összemberi emancipáció letéteményesévé válhat.” (137. o.) Ám az is a *Határpontok* szerzőjének gondolkodására vall, hogy nemcsak a pesszimista divatot kerüli, de a ma-napság szintén eluralkodni látszó személytelen, elméleti vértetében magát kikezdhetetlennek vélő értelmezői magatarást is, amikor annak a *reményének* ad hangot, hogy a tömegművészet végső soron „egy közös univerzális nyelv szintaxisát és szemantikáját” teremtheti meg. (137. o.)

Bacsó Béla első – *A megértés művészete – a művészet megértése* című – kötetéről írott kritikájában Hévízi Ottó azt a kérdést tette fel, hogy vajon a művészetelmélet szempontjai mennyire tudnak érvényesülni a Bacsó által művelt művészetfilozófiában, hogy tehát a művészet egzisztenciálhermeneutikai közelítése képes-e akceptálni az egyes művek formáinak, alakzatainak különbözőségét. A két kötet összevetéséből nyilvánvaló, hogy a szerző beszédmódja jelentősen megváltozott. Az első kötet terjedelmesebb, nagy jegyzetapparátussal ellátott tanulmányai elméleti-történeti indíttatásúak, bár a konkrét művészeti tapasztalat hatékonyabb elméleti integrálásának szándéka itt is megfogalmazódik. (Nem lehet véletlen, hogy az időben legkésőbb keletkezett írás, „*A tévedés elkerülhetetlensége*”, mely épp Schleiermacher jelentőségére mutat rá, Goya-képekkel kezdődik, s a *Határpontok* esszéit markánsan meghatározó egzisztenciális érintettség szólama nyelvileg itt artikulálódik először.) A második kötet *Kísérletek a hermeneutika de-struktív radikalizálására* címet viselő első felének esszéi művészetfilozófiai problémákból indulnak, a *Mű – szöveg és kép* című második rész írásai gyakran egy vagy több műből, művészeti jelenségből. A Hévízi által fölvetett szempontra mindezek után azt válaszolhatjuk, hogy a *Határpontok* esszéire sem a művészetelméleti szemléletmód a jellemző, Bacsó kérdése továbbra is művészetfilozófiai. Úgy gondolom, poétikai, ikonológiai stb. szempontú komplett műelemzéseket nem is várhatunk el egy ilyenfajta beállítódástól. (Amikor művészetfilozófiai eszközökkel kísérli meg az elemzést – erre egyetlen példaként a József Attila *Reménytelenül* című verséről írott *A lét türelmét* említhetem –, az nem tűnik igazán sikeresnek.) Rendkívül termékeny viszont az az egzisztenciálhermeneutikai interpretációs szemlélet, amely a művészeti tapasztalatot a maga eleveenségében képes értelmezni, s amelynek szép példái a Nádas Péter *Emlékiratok könyvé*ről írott *Szó és szenvedély* és a Kundera *Halhatatlanságáról* szóló esszé, a *regényes élet*. Bacsó értelmezési javaslatait ezekben az esszékben nagyon plasztikusan és meggyőzően fejt ki. Ezek szerint e regények arról adnak hírt – paradox módon, nyelvileg –, hogy a létezés több, illetve más, mint a nyelvben megtörténő gondolkodás. Általános fogalmaink elfedik előlünk az „érzéki univerzumot”, tapasztalataink racionalizálása pedig óhatatlanul a fennálló, az adott, a megtörtént szükségszerűségének tévképzetét kelti. E művekben viszont hangot kap az érzéki, a véletlen, a meg nem történt, a lehetőség, tehát mindaz, aminek nincs neve.

Ahogy Bacsó kötetének a hermeneutikára vonatkozó esszéi figyelmeztetnek arra, hogy a kérdés-válasz struktúra tisztán racionális kommunikációt hangsúlyozó modellje a művészetértés, az érzékelés sokrétűségéhez képest erősen reduktív jellegű, úgy a regényekről szóló írásai arra hívják fel a figyelmet, hogy éppen a művészet tapasztalata képes revelatív módon értésünkre adni a létezés alogon jellegét, az érzéki teljesség szavakba való „átfordításának” lehetetlenségét.

„Ilyenek vagyunk?” – teszi fel azt a kérdést Szeredy Ottlik *Iskolájában*, amelyre a regényfikció szerint a teljes regény próbál választ adni. Aztán még egy regény kísérli meg a szembeszállást az elbeszélés nehézségeivel, de a „szombathelyi országút” végleges leírása, ahogy a *Budában* olvashatjuk, lehetetlen. Az értelmezés ezzel párhuzamos nehézségeinek, a nyugvópontra soha nem jutó, örökös közelítési kísérletekben megnyilvánuló megértésnek szép példája Bacsó Béla hermeneutikai esszékötete. (*T-Twins Kiadó – Lukács Archivum*, 1994)

OTTHONOS HONTALANSÁG

Stanisław Vincenz: Tájak – történelemmel

Századunk a hontalanság számtalan élményét és tapasztalatát teremtette meg, előreláthatatlan, felfoghatatlan és kiszámíthatatlan társadalmi-politikai események sokasága sok millió embert száműzött vagy sodort távol hazájától. Vincenzhez és Czesław Miłoszhoz hasonlóan inkább szülőföldként határozom meg magam is e fogalmat, minthogy a haza szó, úgy tűnik, mára teljesen elveszítette eredeti jelentését és értelmét. A hazátlanok közé sorolnám Bojtár Endréhez hasonlóan¹ azokat is, akik anélkül, hogy elmozdultak volna szülőhelyükről, hontalanná lettek, minthogy a haza, a szülőföld vált idegenné, felismerhetetlenül mássá körülöttük. Egész biztos, hogy a hontalanság élménye és tapasztalata azt a két alapkérdést veti fel minden hontalanban, amelyet Vilém Flusser fogalmazott meg: egyfelől a „mitől szabadnak lenni?“, másfelől a „mihez szabadnak lenni?“ kérdését.

Stanisław Vincenz (1888-1971) élete és művei a hontalanság egy sajátos változatát teremtik meg. Nem véletlen, hogy egyik alapolvasmányának Homérosz *Odüsszeiája* tekinthető, magyarul is olvasható művei alapján legalábbis – de sejtésem szerint az életmű egészére is érvényesen. Úgy tűnik, akkor kerülhetünk hozzá a legközelebb, ha azon a két végletet magába foglaló képzelt útvonalon eredünk a nyomába, amelyről ő maga ír áttételessége révén a közvetlen vallomásnál még hitelesebb, mert mélyebb érzelmi és gondolati dimenziókat feltáró megfogalmazásban: „Az *Odüsszeia* szimbolikus tartalma az emberi lélek ingajárata két véglet között, az egyik a szörnyekkel teli messzeség, a másik a szülőföld, amely, ha sziklás és kopár is, mégis a legédesebb a világon.” Vincenz esszéinek, esszéprózájának méltatásakor nem lehet mellőzni a szerző néhány fontos életrajzi adatát. Ezek magukba a művekbe is beleszővődnek. Az, hogy ezt külön is hangsúlyozni kívánom, abból ered, hogy írásai épp személyes sorsa révén oly hitelesek, általa lesznek egy példaértékű szellemi magatartás dokumentumaivá, forrásműveivé és ihletőivé is egyszersmind.

Stanisław Vincenz Sloboda Rungurskában született, Kelet-Galícia őserdőikkel körülvett hegyvidékén, nem messze Kolomeától, Bukovina és az egykori Magyar Királyság tőszomszédságában. Életre szóló gyerekkori élményei a Cseremos menti Krzywórnáéhoz fűződnek, ahol nagyapja birtoka volt, s ahol a lengyel kisnemesi életmód szerves egységbe szerveződött a helyi hucul népi hagyományokkal, a hegylakók különös hit- és hiedelemvilágával. Az *Egy hegyi tanya krónikái* című önéletrajzi ihletésű esszéprózájában a következőképp foglalja össze a szülőföld-élményben fogant életre szóló útravalót, amelyet egy családtagnak számító hucul asszony szavaival fogalmaz meg: „– Tanulj, fiacskám, jaj, csak tanulj! Istenesen tanulj, meg emberien. Akár még urasan is! Tanulj keresztényül, tanulj zsidóul, katolikusan is meg törökösen is, miért ne? És lutheránusan is. Tanulj meg jól lengyelül és »taljánul« is, ha kell, »francuzul« is, amíg csak bírod ésszel. Tanulj rutén módra, szívből, de legjobb, ha úgy tanulsz, mint a bűbájosok. És huculul is, mint a béresek...” Ez az útravaló jótanács azonban a későbbiekben nem bizonyult a mindennapi életben mindenkor méltányolt útmutatásnak: „Némelyeknek úgy tetszett – olvashatjuk egy helyütt –, hogy ez a fajta érdeklődés már túlsá-

1 „Az emigráció kategóriái: Aki a hazájából emigrál idegenbe. Aki a hazájában marad, és belső idegenségbe rejtőzik. Aki az emigrációban emigrál a magányba.” (Bojtár Endre: *Kelet-Európa vagy Közép-Európa?* 2000 – Századvég, 1993. 151. o.)

gosan kitágította a hagyományos látóhatárt, hogy egyszerűen átlépett valami mezsgyét...” Vincenz szellemi attitűdjét egész életén át ez a szerteágazó érdeklődés jellemezte. Sorsának alakulása is ezzel van szoros összefüggésben: a lengyel nacionalizmust elfogadhatatlannak érezve kényszerül 1940-ben emigrációba. Odüsszeuszi bolyongásának első hat éve Magyarországhoz fűződik. Itt él 1946-ig, majd innen távozik Pozsonyban át Bécsbe, ezt követően Németországon keresztül Franciaországba. Végül Svájcban telepedik le. Odüsszeusszal ellentétben soha nem tér vissza szülőföldjére. Szellemi és lelki vonatkozásban azonban sohasem szűnik meg benne a szülőföld és a messzeség közötti ingamozgás folyamatossága.

Fontos hangsúlyozni ezt a Vincenz gondolkodásmódjára oly jellemző folyamatosságot. Ha a flusseri két alapkérdés felől kíséreljük meg áttekinteni, elég valószínűnek látszik, hogy a *mitől szabadnak lenni* – mint a hazátlanság állandósult állapota – azzal a következménnyel járt Vincenz esetében, hogy egyrészt egészen a legutóbbi időkig ismeretlen maradt hazájában, másfelől viszont, hogy amikor végérvényesült hazátlanságában egyre gyakrabban fordul az elveszett szülőföld világa felé, akaratlanul is valamegyest megszépíti.² Enélkül azonban talán sohasem sikerült volna olyan távolra utalóan összefoglalnia mindazt, *amihez szabaddá tette a hontalanság*.

Kiss Gy. Csaba átfogóan határozza meg Vincenz szellemi habitusának alapvonásait: magatartása kivételnek számított a lengyel és az ukrán nacionalizmus egyre élesebbé váló ellentéteinek, konfliktusainak korában. Nemcsak nemzetfelfogásában, a lengyelekről és szomszédokról vallott nézeteiben számított rendkívüli jelenségnek Stanisław Vincenz, egyénisége és életműve szintén nehezen szorítható skatulyába. Bizonyos értelemben ár ellen úszott gondolkodóként, íróként és publicistaként is. Erős székszísszel szemlélte az egyenes vonalú fejlődés, a múlt századi racionalizmus egyszerűsítő sémáit, a történelemben a forradalmi változások lehetőségét. Merte vállalni azt, hogy kívül marad a divatokon. Alaposan megismerte kora filozófiai és irodalmi áramlatait, újdonságait, de a saját útját járta, azokat az alapvető értékeket követte, amelyeket még fiatal korában tudatosított magában. A legfontosabbak közülük: a dialógus és a tolerancia elve, a másokra, a másásra való figyelés képessége, a szerves fejlődés, a történelmi folyamatosság vállalása – egészen az európai kultúrát meghatározó zsidó-görög-római örökségig.³ Mindehhez köthetően nyeri el a maga tényleges jelentőségét Vincenz szellemi ingamozgása, amely nemcsak a szülőföld és a messihi idegen világ között teremtdődik meg, hanem mintegy e kettős tapasztalat szellemi szintézisévé kristályosodva a regionalizmus és az univerzalizmus mibenlétét és kapcsolatának lényegét is magában foglalja. „Nekünk – írja Vincenz –, akik az ország határain kívül élünk, ha nem is vagyunk kiválasztottak – az adott pillanat mindenestre erre kényszerített –, fontos emlékezetünkbe idézni az ókori, homéroszi *Odüsszeia* irányelveit: az otthon és a bujdosás, a regionalizmus és az univerzalizmus közti ingamozgás jelentőségét.”

Vincenz a regionalizmus elkötelezett híve, amely szerinte mindenfajta alkotómunka tisztességének nélkülözhetetlen feltétele. Charles Brunsra hivatkozva állapítja meg, hogy a regionalizmus a múlt lelkiismerete és a jövő akarat. Értelmezésében a regionalizmusnak semmi köze a provincializmushoz, sőt annak legteljesebb ellentétét képezi. Mert míg az utóbbi a reménytelen beszűkültség formája, a regionalizmus az univerzalizmus nélkülözhetetlen építő-

2 Kiss Gy. Csaba írja Vincenzről szóló tanulmányában, hogy emigrációja során „egyre gyakrabban fordul ebben a műfajban (ti. a *tájesszé* műfajában) is az elveszett szülőföld világa felé, főleleveníti tájak, városok, baráti társaságok enlékét. Azt a sokszínű kavalkádot, amelyben megjelentek azok az erők is, amelyek a szétválasztás, az elkülönítés, a szembeállítás célját szolgálták, de ott voltak az együttélés pozitív hagyományai is, a kölcsönös megbecsülés értéke. Lehet, hogy Vincenz optikája kissé »csal« az utóbbiakat némileg fölnagyítván, de mai távlatból ez a perspektíva igen fontos, szemlélete megszívlelendő és követésre méltó.” (In: Kiss Gy. Csaba: *Nálunk és szomszéd nemzetek-nél*. Jelenkor, 1994. 74. o.)

3 Uo. 68-69. o.

köve. Szerinte az igazi univerzalizmus gyökerei a regionalizmus termőtalajából szívják az éltető nedveket, és ez Európa legfőbb eszméje. Regionalizmus nélkül nincs valódi, tehát organikus univerzalizmus. Ennek első nagy megtestesítőjét Dantében találja meg: „Az organikus univerzalizmusnak, amelynek Dante Alighieri a hírnöke, a világ polgárainak nevelésén, egymás mély megértésén fáradozhatatlanul munkálkodó békés szervezetnek kell lennie. Ugyanakkor minden idők legnagyobb regionalistája is Dante volt. Ő állította az olasz nyelvjárást a nyelv vágányára.” Vincenz joggal beszélhet organikus univerzalizmusról, mert a regionális és az univerzális sajátosságokat nem egymástól távoli, zárt és változtathatatlan jelenségekként fogja fel. Organikussá csak a csere tehet minden univerzalizmust. Mert *a csere a szellem lélegzetvétele. A belélegzés pedig fellélegzést is jelent.* Cserére a regionális kultúráknak éppúgy szükségük van, mint a nyugat-európai kultúráknak. Tisztában van azonban azzal is, hogy Nyugat-Európa szinte kivétel nélkül mindenkor a példaadó, a kölcsönző szerepében tetszeleg, s így nem alkalmas a tényleges szellemi csere létrehozására. A Nyugat általában nem érdeklődött eléggé az iránt a kulturális régió iránt, amelyben működött. Mert ahhoz, hogy valakit szellemileg megajándékozhassunk, valamit el is kell fogadni tőle – állapítja meg joggal Vincenz. A regionalizmus, a helyi színek és jellegzetességek vállalása nemhogy kizárná a csere szükségességét, hanem megteremtődése egyenesen létének alapfeltétele, mint-hogy Vincenz szerint *megszabadít a közhely patinájától és a hamis szólamoktól.* Igen helyénvalóan óv azonban a kritikátlan befogadás túlkapásaitól is: „Ne essünk itt abba a – sajnos gyakori – hibába, hogy a legutolsó divattól való megrészegülést valamiféle idegen szellemiség megismeréseként fogjuk fel – írja. Ilyen fontos pillanatokban a korszakunkon, az idő határain túl-lépő szellemnek kell vezérelnie minket. Mihelyt leráztuk magunkról a provinciálismusunkat, a korunkhoz való túlzott kötődéstől is meg kell szabadulnunk.”

Mindebből természetesen következik, hogy Vincenz a közép-európai térség kultúráit illető csere fontosságának problematikáját sem kerüli meg. Joggal rója fel, hogy e térség kultúrái is a nyugati szellemi áramlatokra figyelnek elsődlegesen, pedig ha lebecsüljük szomszédainkat: önmagunkat becsüljük le. Igen találóan állapítja meg a nyugati hatást átvevő lengyel és magyar művekre vonatkozó értékelésbeli bizonytalanságot: „Még a nyilvánvaló francia, német vagy angol hatás eredményeképp létrejött műveket is eltérően értékelik: vagy idegennek, vagy hazainak tartják. Így aztán merőben különböző dolgokra is képesek ugyanazt a sémát erőltetni, és – a szimpátiától függően – ugyanaz a mű egyaránt lehet remekmű vagy vidékies, felvilágosult vagy utánczat.” Holott ez az ingadozás a legtöbb esetben „csak a divat és az utánczás közti szédelgés, vagy egyszerűen bugrisság és xenofóbia volt.” Vincenz szerint Közép-Európában a középkor és a reneszánsz óta e legnagyobb regionális egység közös és eltérő jegyeiből nem hoztak létre tartós közösséget, itt nem voltak kulturális kölcsönhatások, mint amilyeneket Nyugat-Európa néhány egymással szomszédos országa között lehet tapasztalni. Hogy Vincenz univerzalizmus-fogalma valóban *nem pusztá keret, nem romboló, nem üres és nem kultúrapusztító,* azt talán a legmeggyőzőbben az támasztja alá, ahogy Közép-Európa szellemi föderációként való megteremtését sürgeti. 1942-ben, magyarországi emigrációja idején írja a következőket: „Ha a közép-európai térség kultúrái nem egyesülnek egyfajta szellemi föderációban (szó sincs politikai kérdésekről), idővel mindegyikük szükségszerűen másodlagossá, valamelyik nagy civilizáció kulturális provinciájává alacsonyodik. Ha viszont egymáshoz közeledhetnek, megőrizhetik önálló arculatukat, és megerősödhetnek ebben az újfajta tájékozódásban.”

Közép-Európa szellemi föderációjához a fent idézett gondolatok leírása óta eltelt több mint fél évszázad sem vitt egy tapodtat sem közelebb. Néhány felfénylő, kivételes szellemi-irodalmi megnyilatkozást és művet leszámítva e gondolati igény itt is, ott is felcsendülő magányos szólam azóta is; egy-egy *változat a szép reménytelenségre.* De talán épp ez a póre valóság és az utópia közti ingamozgás segít némely gondolkodókat ahhoz, hogy ne akadjanak el a provinciális kátyúiban, s mégse szálljanak el messzeségek

iránti feltétlen áhítatukban végképp idegen egek alá, hanem a másságok gazdagító különbségei s az azonosságokban rejlő mély hitelesség után nyomozzanak.

Vincenz kötetének – azon túl, hogy kijelöli a szülőföld és az otthontalanság közti ingamozgás tágas szellemi útvonalát – legnagyobb hozadékát azok az írásai jelentik, amelyek – a cím legigazabb szellemében – olyan tájakra kalauzolnak bennünket, amelyekben a szerző, kivételes érzékenysége és tudásának köszönhetően, organikus egységben mutatja fel egy-egy régió sajátos sors-, gondolkodás- és élményvilágát, természet és társadalom, múlt és jelen alakulástörténetének sajátos konfigurációját rajzolva meg bennük. Ezek közé tartozik a *Magyarország kapuja* című esszé. A magyar tárgyú esszéeken kívül, amelyek oly híven érzékeltetik, milyen figyelmes bolyongással töltötte el Vincenz magyarországi éveit, azok az írásai viselik magukon a személyes érintettség ihletének többletét, amelyek a szülőföldjét elevenítik fel. Ilyen a *Lembergi kozmopoliták* című esszé, a *Kolomeai zsidók emlékezete*, amely az Engesztelés Napján tartott zsidó istentisztelet gyerekkori emlékeit, s a későbbieket is felidéző visszaemlékezéseit foglalja magában. De nem hagyhatók ki a felsorolásból a *Találkozás a hasszidokkal* című esszé sem, amelyben megvallja, azért érzi magát feljogosítva a hasszidizmusról való írásra, mert hazájából, a Kelet-Kárpátokból ismeri e jelenséget, s gyerekkorától fogva sok élménye és tapasztalata fűződik hozzá. Személyes élményeknek, elsősorban a gyerekkori nyitottság idején szerzett élményeknek és tapasztalatoknak nagy ismeretanyaggal elegyített ötvözete a kötetzáró esszépróza, az *Egy hegyi tanya krónikái*, amely egy tetralógia befejező részét képezi.⁴ Ez az esszépróza maga is azok közül az alkotások közül való, amelyeket szerzőjük mindenkor a legtöbbre becsült: becsületes, eredeti és hiteles. Van lelke – ahogy a benne megformált nagypapa határozza meg a jó könyv alapkövetelményét. Az *Egy hegyi tanya krónikáiban* mindaz együtt van, ami Vincenz életé során foglalkoztatta. A szülőföld történelmének alakulása, a különböző nemzetek, nyelvek, hagyományok, vallások és hiedelmek toleráns egymásmellettsége. A táj mint jellemek, szokások és hiedelmek forrása és táptalaja – mindez utólag, háborúk és szörnyű ellenségeskedések megszenvedett tapasztalatainak birtokában méltán válhatott számára a „paradicsom legfelsőbb körévé”, de egyúttal olyan régióvá is, mely mint a múlt lelkiismerete és a jövő akarata, életre szóló útravaló és mindvégig gazdag szellemi és érzelmi ihletforrás.

Ma, amikor a sokfajú társadalomból a sokkultúrájú társadalomba való átmenet zűrzavaros korszakát éljük, vagy e folyamat véres háborúba torkolló akadályoztatottságának vagyunk tanúi, vajon mi az, ami Vincenz szellemi-alkotói attitűdjében vonzó lehet számunkra, s alapos át- és továbbgondolásra érdemes? Mindenekelőtt a regionalizmusok iránti eredendő fogékonyságát kell kiemelnünk e tekintetben. Hiszen Vincenz nemcsak negyven-ötven évre visszamenőleg, de e szégyenteljes század általa is el- és megszenvedett minden háborúja idején, szülőföldjén éppúgy, mint több évtizedes emigrációban a kultúrák sokféleségének nemcsak létjogosultságát, de értő, figyelmes tiszteletét művelte írásaiban éppúgy, mint legendás beszélgetéseiben. Neki életformája, gondolkodás- és alkotásformája volt mindvégig az, amit ma (bő két évtizeddel halála után) a távoli jövő zenéjeként emlegetünk, a kultúrák föderációját, mely nem egyetlen, egyetemesen érvényes modell szerint igyekszik létrejönni, hanem mint az egyes kultúrák közötti igazi kapcsolat: a párbeszéd sokaságának megteremtődése révén. (*Jelenkor*, 1994)

4 Bojtár Endre írja róla: „Főműve, *A magas polonián* négy vaskos kötete közül a két utolsó posztumusz. (Az első kötet – *Az őskor igazsága* – 1936-os, varsói megjelenése után következő hármát – *Visszafelé; Levelek az égből; Koszori örökzöldből* – Londonban adták ki 1970 és 1979 között, majd 1980-tól Varsóban is.) A huculságnak ez a kézikönyve nehezen osztályozható műfajilag. Egyszerre regény, eposz, etnográfiai tanulmány, esszé, szókratészi dialógusfüzér, múlt századi anekdota, életkép, emlékirat, sőt, Czesław Miłosz prózaversnek mondja. Vincenz leírja a huculok szokásait, nyelvét, dalait, mítoszait, a történelmüket a múlt század végétől, attól a pillanattól kezdve, mikor az erdők kiirtásával megkezdődött a modern kor, s megkezdődött a pusztulás. Mindez nemcsak az egyes életmozgások európai összefüggésszálaival van át- meg átszöve, hanem Vincenz európai műveltségű személyiségével is.” (Bojtár Endre i. m. 171. o.)

EGYET MONDOK, EGY SE LESZ BELŐLE

Az én áttűnései Borbély Szilárd jambusaiban

A könyvtervező vagy nyomdász nem hitt a szemének. A szép sárga borítólapon, Henri-Victor Regnault önarcképe mellett ugyan kitették a *Mint. minden. alkalom.* kötet-cím három különös pontját, e szakaszoló, megtorpantó (sőt szinte kottafejként, zeneileg is funkcionáló) írásjeleket, ám a mindössze huszonzét és egynegyed évet élt francia festő szelleme a szerző nevére már nem tudott eléggé vigyázni. Borbély Szilárd neve *pontatlannul* és zárójeltelenül kopárlik a burkolón. Nyilván a belső címlap a hiteles, mert ennek tipográfiája áll összhangban a versgyűjtemény egészének és a tartalomjegyzéket helyettesítő [Mutatók.]-nak az írásképi inspirációival. Így helyes tehát (valószínűleg): Borbély Szilárd.] – *Mint. minden. alkalom.*]

Az alapvető grammatikai újításokkal, illetve a jelek elmozdításával, új (részint nem nyelvi, nem irodalmi természetű) jelrendszerek kialakításával is kísérletező mai magyar irodalomban a zárójel és az idézőjel a két leginkább munkára fogott, megterhelt írásjel. Az utóbbi színeváltozásaival – Tandori Dezső madárként röpködő – ” – rajzolataitól Temesi Ferenc *Híd* című regényének *egyetlen*, elejét-végét közrefogó idézőjel-párján át Esterházy Péter elhagyott macskakörmeiig – ezúttal nem foglalkozhatunk. Az előbbiről is legyen elég röviden annyi, hogy bár Petőcz András *Zárójelek* ciklusa, a megannyi *Zárójelevers* a duplázott zárójel – ((és)) – kordonjai közé szorítja az ál-szonett tizennégy sorát, ennél sokkal gyakoribb az így-úgy redukált, felére fosztott: a *kinyitott* zárójel. Ennek képi, egyben már-már filozófiai jelentéstartalmait először bizonyára Tandori *Halottas urna két füle e. e. cummings magányfűjteményéből* című jelverse aknáztta ki (ezt a címet is értelmes sajtóhiba, a zárójelre emlékeztető nagy C betű rontotta az 1973-as első kiadásban; az 1995-ös másodikban javították).

)
(

– így „hangzott”, azaz így látszott és játszott az egy zárójel, melyből kettő lett, két fél zárójel. „Tengely”, félbevágott origó, ameddig tartott valami, és amelytől kezdődik egy másik valami. Két fül, a halottas urna két füle. Eddig tartott – mondjuk – az élet nevű valami, és innen kezdődik – mondjuk – a nem-élet nevű valami. A szétfűrészelt O, a megfelezett semmi *sem-jel*ként tölti ki a halál helyét. Az urna bezár: bezárja a fizikai én végső maradékát. A két fül-zárójel kinyit, mert amit az urna bezár, annak semmi köze a lét, a létezés materián inneni-túli, spirituális emlékeihez, nyomaihoz, hatásaihoz.

Borbély – pontosabban Borbély.] – nem Tandori-epigon, nem Tandori-követő, de érezhető, hogy egyetemi oktató filozófként és öntörvényű költőként is tökéletesen ismeri a madaras-lovas-Wittis poéta vívmányait. Oly jól ismeri, hogy benyomásunk szerint egyértelmű óhaja elhárítani, távol tartani magától a T. D. felől érkező hatásokat. Zárójelhasználatát autonóm. A ponttal és szögletes zárójellel beszegett név, valamint a pontokkal tagolt és szögletes zárójelbe ütköző cím enyhén formalista jelzése annak, hogy itt végződik egy folyamat, cselekvéssor – közelítőleg az önépítésnek a jelenlegi stádiumig

fölfogható folyamata és a kötetépítés „fontoskodó”, „keresgélő”, „szöszölő” cselekvéssora. A „verscímek” – Borbély terminusa szerint: a *köztes sorok* – viszont csak előlről kapnak szögletes zárójelet, például: [ahogy most, ; [ha véget ér; [mert minden máss stb. A köztes sorok kisbetűvel indulnak, hiszen köztesek; az első sorok nagybetűvel kezdődnek, lévén elsők. [Az első sorok mutatója.] és [A köztes sorok mutatója.] mindkét végén zárójeltől kerekített, amiként a könyv egyéb lényeges és nem lényeges közléseinek is tartozéka a pont és a teljes, páros zárójel – például a [Nádas Péternek ajánlva.] előrebocsátásnak és a copy-rightnak.

Borbély gyakorlatának csak a leírása körülményes, maga a gyakorlat nem. Hasonló, csak másképp eltervelt tipográfiai önkülönítéssel van dolgunk, mint a (Nádas Pétertől oly elismerőleg fogadott) *Hosszú nap el* (1993) esetében. Ott Borbély nem a szokásos módon a sorkezdő, hanem a sorzáró betűk zászlórúdjáról (értsd: jobbról balra) lobogtatta a verset. A hosszabb-rövidebb sorok sorvégi ingázását már régesrég megszokta a gyakorlott versolvasó szem, ám a sor elejének amorfiája, szálkássága cikáztatja a figyelmet, s még nem mechanizált olvasási technikát igényel. A központosítás *bonyolult* elhagyása (mindkét kötetben) ugyanezt a célt (is) szolgálja.

A *Hosszú nap el* és a *Mint. minden. alkalom.*] egyazon grammatikai és poétikai reformszándék más-más hajtása. A Horkay Hörcher Ferenc által *hosszú versnek* tekintett korábbi magam inkább *nagymonológ*nak fogom föl, nemhiába volt *Drámai jambusok* a műfaji megjelölése. A nem túl sűrűn alkalmazott, de eleinte itt-ott és a legvégén mégiscsak föltűnedező *félre, fenn*(hangon), *el* instrukciók egyenest – épp hogy *kurzíván* – szuggerálják a színpadiasságot. Az a jambus a shakespeare-i jambus volt, a *blank verse*. A hol tíz, hol tizenegy szótagos sorok metruma töméntelen alliterációval töltözött, ahogy azt a figura etymologicás ismétlő-variálók szerkezetek szükségképp parancsolták. A „Csak estje lenne, lenne már közel...” kezdetű szöveg sokszori óhajtó módja, jajongása, meditációja, feltételelessége, hívó-kérő-kereső attitűdje a magánbeszédet a fohászba is átjátszatta, még folklorikus asszociációkat, ráolvasók fordulatait is becsempészve a textusba. Attól persze nem kellett tartanunk, hogy Shakespeare dramaturgiája *utólag* magáénak perli az ötös és ötödfeles jambusokat, hiszen a scenírozás ontológiai, univerzális és természeti általánosságai ellenére föltűnően és érzékenyen mai psziché kereste önmagát. A műbe rétegzett műveltséganyag is jócskán Shakespeare utáni. A 9. sor például („Csak félelem Csak reszketés Csak görcsök...””) a *Félelem és reszketés* Sören Kierkegaard-ját idézhette föl a félni és reszketni tudónak. Azt a filozófust, akinél kevesen tudták pontosabban, hányadán állnak – mégsem állt sehányadán. A nem-shakespeare-i vonások nem fedhették el, hogy ez a – sok egységében *éntelen* – monológ a kételyre, a bűnre, a végre való ezernyi utalással a hamleti „Lenni vagy nem lenni...” típusú monológokat folytatta. S ha igen, akkor még egyszer leírandó Tandori Dezső neve: a modernizált, a 20. század utolsó harmada számára adaptált Hamlet- és *Hamlet-élmény* az ő 1968-as *Töredék Hamletnek* kötetétől számítható, azóta hagyományozódik és váltogat maszkot irodalmunkban (szélsőségesen különböző eseteit lásd: Tábor Ádám: *Dánia*, 1982; Horváth Ferenc: *Képzelmész iramatai*, 1995 stb.).

Az *én* kitárta és el is rejtette magát a könyv díszletei között. Sokszor a (vala)Ki, (a)Ki lépett örökébe. *E* testté vált, holott csak a rámutatás *alanyát* ismertük („Hamletet”), s azt nem, aki rámutat. A versmérték, a vershullámváz beleringatott ebbe az *énbe*, azonosított az olvasót a kétségtelenül konkrét, ám körvonalazatlan egóval – s ha épp egy instrukció-szó, egy *fenn*, egy *el* megtörte vagy megszínezte a verszenét, *közös* alakmászunk, a monológ mormolója is ellillant. Időről időre vissza kellett őt édesgetni; mire a végső *el*-hez elértünk, volt is meg nem is. A költő (vagy az olvasó) alteregója úgy csúszkált saját koordinátatlan végpontjai közt, mint az oly sokszor ismételt *Csak, Ha, Mint* szavak (nem ritkán mondatkezdő pozícióból indulva) az előttük és az utánuk álló szavak (azaz két mon-

dat) között. Borbély illetlen – vagy rafinált – önkényességekre is ragadtatta magát ennek a kettősjátéknak, kettős-egyenesnek a kedvéért. Szótagokat reszekált, amputált, varrt át („A ké A ké A kékebbnél sötétebb...”), a nagybetű segítségével mondatlényeknek tüntetett föl nem-mondat lényeket („csak Jönnek egyre Jönnek csak az árnyak...”) A jambus teleszórta a verset ilyen *csakjón* képződményekkel. Borbély meghajszolta a verslábát, a hetedik bőrt is lenyúzta a szegény jambusról. Úgy volt formahív, hogy ízekre szedte a formát, s mivel a személy, az *én* összetapadt a formával, a forma, a jambus által élt és halt, a mérték a hős mércéje is lett. Meghitt jambusunk asztráltestté szellemíthette volna az egót, ha a költő nem sietett volna „a haj, a szőr, a körmök fénye” által minduntalan visszaadni az elvont alak fizikai valóját, profán mindennapiságát. A duplikált-eltüntetett – zenével élesztett, szóval temetett – *én* természetesen lécsupaszult; létbe vetett, póré kreatúrává meztelenült. Az idevágó citátumot igen nehéz elkezdni, mert bármelyiket válasszuk is a kínálkozók sorából, az interpunkció nélküli szövegben szinte nincs kezdet és nincs vég, az ismétlések és variációk egymásba mossák a közléseket, ilyképp: „Hogy voltam mégse egy / Hogy voltam én Ki nem beszélt magáról / Ki hallgatás Hogy hallgatásban élt / Hogy hallgatás volt benne önmagáról / Ki volt nem én Hogy nem kiálthatott / sosem Már nem beszél Ki nem lett szó / Ki hangtalan maradt Hogy szólna csak / Hogy egyszer Hogy már többé nincsen egy / Ki voltam én Hogy többé nem vagyok // vagy egy vagy újra fájni újra félni / vagy fájni újra test vagy meztelen / vagy meztelen vagy test vagy semmi vagy...”

A jambus gördülése és az artikuláció gurgulázása maga is nyomatékosította, beteljesítette, amit a költemény meteorológiai végletei, fiziológiai kettősségei, szín-, illat- és anyagtartománya magukban hordoztak. Igen nagy erőfeszítések árán létrejött az *én* létrejelenése. E születés mikéntjére a szöveg külső képe is megadta a mintát: „Ha megszület Ha megszületett volna / Ha megszület / Ha megszülethetett voln / Ha köztük voln Ahogy most nincsen itt / Ha volna köztünk megszülethetetlen / Ahogy közöttünk itt csak teste volna...”

A *Hosszú nap el* nemcsak teljességében megírt, de kissé túlírt kitergetése volt a *van és/vagy/egyszerre nincs* egzisztenciális és pszichológiai koncepciójának, s a hozzá tartozó, okosan eltervelt, szuverén grammatikai programnak. A szilárd műegész azonban egy pillanatra sem keltette a bevezetett pályaszakasz, szakaszegész képzetét. A bizonyítási procedúrának érezhetően folytatódnia kellett. A *Mint. minden. alkalom.*] a drámai jambusok felől az *ironikusnak* nevezhető *jambusok* felé mozdult, a shakespeare-i formatradíciót pedig azzal a jambikus vershagyománnyal váltotta föl, amelyet röviden és egyszerűen nyugatosnak szokás nevezni. Borbély úgy cserélt, hogy nem cserélt, s ezzel *én-jének*, *én-jéről* majdnem ugyanazokat a konklúziókat biztosította, mint a *Hosszú nap...-ban*.

Aki mindenáron *tandorizálni* akar, a *Hosszú nap el* kötet cím, kötetformálás tragikumában a *Töredék Hamletnek* kötet címre és belső formára hasonlító tartalmakat fedezhet föl, amelyhez a *Mint. minden. alkalom.*] az *Egy talált tárgy megtisztítása*, az 1973-as Tandori-gyűjtemény párhuzamaként viszonylik. Borbélynál is megtörtént ugyanis a magasztosnak, a fenségesnek az átváltása a groteszkbe, a bizarrba: az „örök” leköltözött a „hétköznapiba”.

A költőzködés folyamán a lírai eszköztárból nem kallódott el semmi, sőt az új világában otthonosan berendezkedő Borbély Szilárd még gyarapította is költői készletét. Az alapsémát meghagyta: mint a monologizáló *Hosszú nap el*, ez az újabb kötet is kontinuuus, szerves egységként mutatkozik meg. A kohézió újfent a fáradhatatlan jambus érdeme. A *használó* ezúttal lazít a gyeplőn, nem halálra hajszolja, csak piszkálja, gúnyolja, cibálja ezt a *kis szögát*. Tevékenységét találó képpel jellemzi [a *porcelánpersely* soraiban: „A porcelánperselybe gyűjtök ezt azt / előzetes döntés alapján gyűjtök / a számsorból az egyest és kettést / fém hordozókon nem csak úgy elvontan / egy egyest pottyantok bele két ket-

test / vagy megfordítva két egyest egy kettést / a jambusokat potyogtatom így be / a szavakba az egyest és a kettést / időviszonylatokkal szimulálom / a rövid egyet kettőt ér a hosszú / no persze ez csupán leegyszerűsít / a szavakból a számokat kizárja / a hangképzés amely csupa zörej / és nem zene nem angyalok zenéje / nem szféraké, amelyben tiszta formák / forognak át az egyikből a másba / szóval nem erről van szó messze nem...”

Az alászállás, a halállal szomszédoló, a semmivel kacérkodó felnőtt („hamleti”) stádium elhagyása szembetűnő infantilizálódással jár. A perselybe gyűjtögetett „pénz”, verspénz is e gyermeki stádium bizonyossága lehet. A költő mintegy megirigyli a gyerekkort: „Egy kisgyerekekben annyi még a tartás / ahogy mozog ahogy még nem mozog / egy kislányban annyi a komolyság / a játékok között ahogy motoz...” – áhítozik-mereng az *[egy kisgyerek]*. Ahogy ez a vers fölne az fölötté levőre, az *[angyalok kik vannak]* címűre, akként néz föl a kisgyermek is az angyalokra. Kevésbé éteri másutt az orrtúrás fragmentuma: *[újabbán bal kéz]*. Ez a figurális átvedlés akár a megjátszott primitívségig vezethet: az *[én annyi minden]* ámulata „két luk”-nak mondja a szemet, s az egész jambikus (soronként csak nyolc szótagos) dalocska, mondhatni, babázik. A szexuális álmodozások is a kamasszá érő gyermek fantáziálásáról tanúskodnak: a *[crazy big titles]* szerint a női mell „túltöltött luftballon”-ként szállhatna el.

A versek nyelvtana és a szavak írásmódja, helyesírása is nemegyszer a kora-elemista gondolkodáshoz idomul. Míg a *Hosszú nap el „voln”* típusú szóalakjai és egyéb, nem idézett megoldásai jellegzetesen a grammatikával, a nyelvi jelekkel gazdálkodó, tudatos felnőtt, a mesterköltő fogásaiént hatottak, addig itt szótagolásról, szó-tagolásról, látszólag önkényes egybe- és különírásokról van szó: gyermeki nyelvtanról. Mindezek a technikai készségek, trükkök az *én*-t visszaterelik az *én-előtti*, nem-felnőtt állapotba. Ha Borbély Szilárd két esztendeje azt firtatta, mi jön az *én* után, mi következik *énutánam*, most *volte-lőttem* érdekli: az, akiből-amiből az *én* lett, vagy nem lett.

Összességében ez a kötetépítés, a csak a köztes sorokkal s nem címekkel tagolt – tehát alig tagolt – ciklikusság óhatatlanul Kosztolányi Dezső *A szegény kisgyermek panaszai* ciklusát juttatja eszünkbe, megfelelően úgy is a *Hosszú nap... -ra*, hogy abban inkább Kosztolányi vendéglét- és kételyverseinek hangulata dominált, közvetlen hatások nélkül. Szép Ernő énépe, versfakasztó infantilizmusa is előzménynek tetszhet. De sem a nagy nyugatos költő, sem a Nyugat körül keringő kispóéta nincs igazán jelen a költeményekben.

Borbély megint és még inkább dörzsölt, virtuózan ügyes kontrapunktos szerző. A porcelánperselytől a vers, a *vers utáni vers* és a vers-kép *nemleges* említéséig jut el: oda, ahová a gyermeki elme logikája már semmiképp sem követhetné. Az *[egy kisgyerek]* magány-motívuma a *gyermekké tett* József Attila szeretetéttségének és fájdalmas egyedülvalóságának nem-gyermeki allúziói nélkül nem érthető. Az orrtúrás (és ugyanott a bal kézzel történő fenéktörítés) a *pszichoanalízis* felől szemlélve (Borbély leírja a szakszót) vesztí a kisgyermeki, büntetendő illetlenség látszatát. A szexus zabolátlansága és labilitása egy sor nő-versben, illetve férfi-nő-versben hangot kap. Az ironikus (ön)kicsinyítés át-átcsap az ironikus (ön)felnövesztésbe. A *[ma úgy érzem]* nevetséges öntömjénezése és nárcizmusa már nem az oktondi gyermek kivagyisága: „Ma úgy érzem morálisabb vagyok / a tartásom vagy nem is tudom hogyan / mint tegnap voltam vagy akár korább (...)” érzékelem önmagam a térben / hogy esztétikailag zárt vagyok / mert ma és ez nem elhanyagolható / moralitásomból következem / az öntudatom ma kétségtelen / a következtetésekben magamra / következtetek tagadhatatlan / hogy az igazság nagyon hasonlít rám / és az sem kétséges hogy szép vagyok.” Mit jelent ez, ha nem önmaga ellenkezőjét? (S hogy a luftballonra a *phallon* rímel...)

Az *én* a világra ébredő, a világot önmagával a centrumban érzékelő, megélő, felfedező kisgyermek kulcsszava – és egyben az önlétébe zárt s az idő teltével alighanem egyre

inkább belezáruló felnőtt kulcsszava is. Meg a *Mint. minden. alkalom.*] kulcsszava. Tizenöt (!) első sor kezdődik *Én*-nel, kilenc (!) *Az én*-nel. Az *én* és az *én mint* ő versenyfutásában az ego győz. Az *Az én*-es verskezdekésekből sem hiányzik a variabilitás, az ismétlés, de az *Én*-es indításúaknál még szembeszökőbb. Az *Én annyi mindent* indítás négyszer fordul elő, ezen belül az *Én annyi mindent elfelejtek* (elfelejtem) háromszor. Az *Én nem tudok* négyszer nyitány, ebből kétszer mint *Én nem tudok szeretni nem szeretni* (s hozzájuk még egy *Én úgy szeretnék* kezdés).

A doromboló (○ – ○ –), bársonyos jambusok, a nyelvtani és tipográfiai játékoság, a gondolkodás fanyar poénjai sem rejthetik el a kiáltó én-problémát, a saját dolgokban való autentikusság hiányát, és az identitás-dilemmát. A sodróan egyanyagú, egydallamú kötet éppen az egy, az *én* hagyta ürről informál. Újszerű formában nyújt témavariációt a művészet, az irodalom egyik leggyakoribb mai tárgyára, az egyik lényegi létproblémára. Aki e lapokon dúdol, dörmög, az magában beszél, és fájdalmai föl-fölhasogatják a tompító, elkendőző jambikus hangfüggőnyt. (Egyébként érdemes lenne külön tanulmányban vizsgálni, Borbély mikor és miért mond le a jambusról, mikor és miért rontja el szándékosan az emelkedő periódusokat, mikor és miért hurcol be antianyagot az anyagba.) A csipke sikolya, a hasadás jaja nem kíséri ezeket a sebző mozdulatokat. A költő alteregója, *én*-je a maga hiánya láttán a beletörődő-elfogadó-latolgató alapmagatartást méri magára. Dolgát azzal könnyíti (másfelől nehezíti), hogy egzisztenciális síkról poétikai, grammatikai síkra teszi át az *én*-problémát. Tisztán szakmai, költészettechnikai kérdés-ként kezeli a létkérdést. Ezen a szinten megoldhatóbb és elviselhetőbb annak tudatosítása és közlése, hogy – elviselhetetlen módon – nincs megoldás: nincs *én*-megoldás, mi több, nincs *én* se. Az *én* a legkézzelfoghatóbb fikció, a folyamatos hiátus, az üres zsák – ébreszt rá Borbély kötete. A költő akár a bökversekig hajlandó visszakozni, gyöngécske nyelvi ötletek és klapanciaszerű rigmusok fillérjeiért, „ponyván” is árulja a lelkét és baját. „Egy kellemes kis nyelvi ürre vágyok / melyet költőileg majd belakok / ott lesz nekem majd kozmikus magányok / és keringhetek majd a szavakon / majd új grammatikát is csinállok / és helyesírást is szabályozok / a kozmikusba költészetet mártok / és addig keverem az anyagot / hogy semmiből majd világot csinállok / s e szurrogátumból majd publikállok” – tudatja az *legy kellemes kis*. Hiába a különféle áthallások, irodalmi előzmények és nyelvi mögöttesek: ez – és még jó pár – egyszerűen rossz megverselése a központi dilemmának.

A jambus monokróm textusába a változatokban földolgozott főtémák viszik a színeket: különféle árnyalatokban jelenítik meg az *én* feketéjét. A magában egy kisgyermeket sétáltató ego a nyelvként elképzelt város, vagy a városként elképzelt nyelv utcáit, tereit járja be: a köztes sorok zebraján kel át egyik versből a másikba. Az *én*, amúgyis szétesőben, szétfogalmazza magát az eléje táruló látványokba, a rá váró tennivalókba. Ezek egy része monumentális vagy teátrális, ezzel is vállalva a *Hosszú nap...* örökségét. Ilyenek maguk a „színház”-versek, például az *[a színházban nem]*, vagy az *[a színházba]*. Szárnysuhogás nélküli költőiséggel lengik be a könyvet az „angyal”-versek: öt köztes sornak ez az első rebbenése. Külön négyzet illeti meg a „sakk”-verseket. Borbély taktikusan úgy választ ezekben az esetekben, hogy *ne is legyen esélye* az *én*-probléma megoldására. A színház a szerepben, az álarc mögött, a színész és a néző összjátékában mindig elveszejt az egyes embert, valóság és látszat – másképp formalizálva: *én* és *én₁* – fölcserélődik. Az antropomorf módon elképzelt angyal minden, csak nem emberi lény. A sakk – ahogy Borbély is ezt a szót alkalmazza rá – *végtelen*, és a *figura* számára beláthatatlan. Mind a színház, mind a sakk, s ha meggondoljuk, az angyal is változatokkal ajándékoz meg, s mi sem kell jobban Borbélynak, mint a változat, a különféleség, az újramondhatóság: hiszen nincsen egy, és nincsen, mi mondható.

A kis dolgok versei például a „lift”-versek, a fogmosás és egyéb tisztálkodási műve-

letek (olykor filozofikussá erőltetett) versei, vagy a „tükör-versek”. A tükör (a „tükröződő felületek”) a fülszövegen is helyet kapott. Ott, ahol – szintén szögletes zárójelek közt – Borbély Szilárd elég rámenősen elveszi kritikusi kedvét a fejtegetésektől, mert ön maga pontos értőjeként rögzíti, mi is ez a könyv, és mi az ő szándéka: „...mindenféle tükröződő felületek, ahogy megsokszorozzák a dolgokat, a dolgok közt levő dolgokat, és így tovább. Meg még a nyelvtani viszonyok elcsúszásai, ahogy nem fedik le a dolgokat, elárulják a szerző hasonmását, aki ezeken a helyeken keresi a szerzőt. (...) A nyelvtan viszonyai másolják a szerzőt és a szerző hasonmását másolják és másolják és másolják, és ennyi ez a könyv, nem több”. A nagy dolgok és a kis dolgok (mind: köztes dolgok) egy-egy téma kapcsán együttállva is mutatkoznak: [*a nők azok* című versnek az első négy sora elég, hogy a jambus és a rím működésére és a lift-motívumra is ráterelje a szót.

Az *én*-kereső *én*-vesztés keserűség nélküli, fogalmilag és nyelviileg is gondos regisztrálásában kitüntetett szerep jut a két nem verseinek. Az [*a fogmosásban* a fogmosással az egyértelmű nemi szereptudat is elmosódik (ahogy másutt a szappan éppúgy elmosa az embert, mint a mosakodó ember a szappant): „A fogmosás sem pusztán kézügyesség / azt hinni ettől lesz majd jó napom / és bemehetek mindenféle boltba / és lányokkal is csókolózhatom / a fiúk sincsenek végleg kizárva / de ezt azért még nem próbál-gatom...” Nem a férfiak és nem a nők sejlenek elő a dajkáló jambikus ködből, hanem – az [*a férfiak és a nők* meg [*a férfiak*, és szerint is – „A férfiak és nők közötti tér”, „A férfiak, és nők között, mi van...” A férfi a nőt, a nő a férfit a *közöttben* tükrözi, s mert egyik se ő, csupán kettejük köze, közöttje, a kettejük közti *nyúlás*, sem külön-külön, sem együtt nem válnak *én*-né.

Pusztán a jambus kitartó használata vonzóan konzervatív költővé avathatná Borbély Szilárdot – pusztán a mondattan kerékbetörése, a szövedukálás és a groteszk szöteremtés ugyanígy modernnek karakterizálhatná őt. Ebben az értelemben is megfelel az én-jét, vagy ahogyan ő mondaná, éne hasonmását; a szerző hasonmását. Aki Puskin vagy Arany László verses regényeinek pompásan ódon, történetes, epizodikus menetére ismer, nem jár messze az igazságtól, már ami a kötet atmoszféráját és kiterjeszkedését illeti. (Kézenfekvő közbeszúrni, hogy Borbély 1992-es, két irányból közép felé olvasandó, a forgathatóság ötletével előálló műve egyfelől *Történet* volt, másfelől, feje tetejére állítva, *Vázlat-könyvként A bábu arca* volt. Az élettelen – a bábu – életes, arccal bíró éné, történetben.) De az sem téved, aki mondjuk Parti Nagy Lajos öngerjesztő, szikrázó verbalizmusa, céltudatos grammatikája felől kívánja megérteni, értelmezni Borbély vállalkozását. S ha még a véletlenszerű egybeeséseknek is jelentőséget tulajdonítunk, akkor Nyilasy Balázs *Sentimental songjait*, mások énekelhetően könnyed és játékos verseit is társverseknek képzelhetjük például az [*a lábnyomát* mellett: „A lábnyomát a ritmusát a hóban / s lábnyomát hogy szembe jön velem / a lábnyomát a frissen esett hóban / a lábnyomát hogy vissza követem / a lábnyomát a ritmusát a léptét / a lábnyomát hogy szembe jött velem / a lábnyomát a cipőinek léptét / a lábnyomát hogy vissza keresem...” Ennek a versszerkezetnek a legjobb darabjai talán Ferencz Győzőnél lelhetők föl.

A versbe bújó ember, a versbe bújó én számára végül is a vers maga a legfontosabb vers-tárgy. Ha megíródik a vers, azzal tudja tárgyiasítani, *el-énesíteni* *én*-telen magamagát. A kötetben beszélő felnőtt-én létének legfényesebb bizonyága hasonmásának eltűnése, áttűnése. A valamit a valaminek a nem-mondása (a tabu) tüntetheti el. Ugyanígy tesz nemlétezővé valamit valaminek a folyamatos mondása: amikor a mondásban elvész a mondott. Borbély olyan valamit – valakit – mond folyamatosan, aki eleve nem volt, s mert egyfolytában tagadja létét, a kettős tagadással egy olyan (nagybetűs, potenciális) Ént állít, aki pusztán eshetőségként már kívül esik a hatáskörén. Ennek az elvont Ennek a kétségtelen megléte nélkül nem lenne kétségtelen a kötetbeli *én*, a hasonmás-*én* hiánya. Ha ennek az ének nem jutna a rejtett pátozsból, az *én*-re sem permetezhetne az ironia és a rezignáció.

A tagadás nyelvtani formái között a föltűnően nagy számú tagadószón kívül a föltelesség, a fokozatos megszorítás (a *ha*, a *csak* kormányozta szerkezet), a sok aposztróffal elvett eredeti értelem, a magyar kontextust hirtelen negligáló angol szó, szókapcsolat stb. is szerepet játszik. Sok váratlan szépség kattoghat abban, ha az *intercity* szó ékeskedik a jambussal egy egyébként vicinális versszövegben. Borbély nyelvi leleményei, megoldásai nem kiegyensúlyozottak, néha rossz vonatra száll, ám ha jó dallamra kapaszkodik, a nyelvileg átéltnél *én*-helyzetről el tudja hitetni az egzisztenciális átéltséget is, és élményét mind tartalmilag, mind nyelvileg képes ilyenkor megosztani olvasójával.

Az *egyed mondog, egy se lesz belőle* tartása a *Hosszú nap el* és a *Mint. minden. alkalom.* című kötetekre is érvényes. Az egy, amit mond: az egy hiánya. Ebből lesz szükségképp az egy se, és legalább ennyire az egy se. A mindig továtűnő szubjektumról, az *én*-ről ez a se állít mindent. Minden úgy igaz, úgy tényszerű, ahogyan a *[ha véget ér a című vers „a hosszú hosszú hosszú hosszú szótag”* sorának hibátlan jambusában a *hosszu* szó úja rövid, mert ha hosszú lenne, nem lenne hibátlan a jambus. (*JAK-fiúzetek – Balassi, 1995*)

Borbély Szilárd:

MINT. MINDEN. ALKALOM.

A kortárs *anyaggal* foglalkozó művészettörténészek – legalábbis a következetesebbek, őszintébbek – belátták már, hogy az interpretációnak nagyjából vége van. A művek vagy maguk interpretálják magukat, vagy egyáltalán nincs mit interpretálni rajtuk, vagy pedig minden interpretációjuk szükségszerűen parttalan és önkényes. A művészettörténész vagy kritikus egyetlen kibontakozási teret a műleírás. A látvány jelentése helyett magát a látványt prezentálja, ami általában épp elég nehéz, továbbá épp elég hozzáértést és kreativitást kíván ahhoz, hogy az illető bebizonyíthassa szakmai rátermettségét.

Az irodalomkritikában a műleírás vagy műtudósítás némiképp megvetett műfajnak számít, és ez érthető is, mivel a nyelvből építkező művészetből a jelentés nem kapcsolható ki, sem mint folyamat (szemiózis), sem mint eredmény (pl. elvont tárgyiasságok szintje, vagy eszmei mondanivaló). Hogy most mégis ehhez folyamodom, az annak köszönhető, hogy Borbély Szilárd könyve sok tekintetben úgy készülhetett, mint egy kortárs képzőművészeti kiállítás. Hangsúlyozom: mint egy kiállítás, és nem mint egy egyedi mű. A szerző, a művész

nem alkalmi ihletekben alkotja műveit, hanem kitalál egy algoritmust, műfogások bizonyos rendszerét vagy egy mitologikus világot, és nekilát legyártani azokat a műveket, melyek ebből a modellből vagy e modell segítségével generálhatók. Ezek a művek állnak össze azután kiállításra vagy esetünkben verskötetként. Az egyes művek itt lényegesen kevésbé fontosak, mint az egész. Ahogyan például El Kazovszkij kiállításaiából is igen nehéz egyetlen képre visszaemlékezni, ugyanúgy alig-alig hagyynak külön emlék-nyomot Borbély Szilárd versei.

Ha ugyan versek. Mert nem egészen egyértelmű, hogy mi is ez a kötet. Az egyedi (tehát nem válogatott vagy gyűjteményes) verskötetnek van néhány többé-kevésbé kötelező formai jegye. Így például minden verse új oldalon kezdődik, és a címe vagy kezdősora alapján egy tartalomjegyzékből visszakereshető. Borbély Szilárd száznegyven-valahány szövege folyamatosan fut a lapokon, bizonyos címe látszó (külön és vastagon szedett) sorokkal elválasztva. Tartalomjegyzék helyett két betűrendes mutatót találunk a könyv végén, egyik a kezdősorokat, másik a „köztes sorokat” (amiket eddig verscímnek hittünk) listázza. Ciklusok, fejezetek nincsenek, tehát a könyv szerkezetéről semmiféle előzetes információt nem szerezhettünk. A pásztázás során feltűnik még, hogy központozás csak néhány versben szerepel (bár pont mindegyiknek van a végén, és első szavuk is nagybetűvel kezdő-

dik), ezzel szemben szemünkbe ötlük néhány szokatlan írásjel gyakori előfordulása: szögletes zárójel, per-vonal, aposztróf. Egyre erősebb a gyanúnk, hogy rejtvényt kell itt fejtenünk.

Az első vers első sorában ketyegni kezd egy metronóm, amely néhány kisebb kitérőtől eltekintve végigketyegi az egész szöveget: az ötös jambus. Ezzel megint nehéz bármit is kezdeni. Ha valami zűrös antik sorfajta volna, még hagyján: mondhatnánk rá, hogy formabravúr. De ötös jambust csinálni meglehetősen könnyű: a magyar költészetben alighanem ez a legsemlegesebb versforma, a verselés konnotációk nélküli nulla foka, amiben drámától tankölteményig bármi írható. A szerző azonban ravaszul úgy csinál, mintha nehézséget jelentene számára e forma megvalósítása, mintha csak nagy nehézségek árán tudná belegymöcsölni a mondandóját. Vagyis erőszakot tesz a nyelven, olyan irányokba hajlítja, amerre nem engednék az ízületei. Megkeveredik a szórend, nem érkeznek be a várt vonzatok, a tárgyatlan ige tárgyasan ragozódik és így tovább. Furcsa disszonanciát eredményez, hogy az agrammatikusság olyan versformát szolgál, amely ezt egyáltalán nem követeli meg. Borbély Szilárd tehát nehezíti a versformán, például húsz-harminc verssort ugyanarra a rímre futtat ki. Mintha helyet cserélné ok és okozat, direkt azért csinálná, hogy igazolja az agrammatikusságot. Gyanús.

A fülszöveg-életrajz a születési helyen és éven kívül egyetlen adatot tartalmaz: B. Sz. a KLTE Régi Magyar Irodalmi Tanszékén tanít. Ez fontos kulcs a rejtvényfejtéshez. Az ilyen agrammatikusságok ugyanis igen gyakoriak a régi magyar költészetben, különösen a Balassi és Faludi működése közötti időszakában. Megfellebbezhetetlen követelmény volt a három-négyes rímelés, és lényegében ki volt zárva az asszonánc lehetősége. Olyan követelményeket állítottak tehát a nyelv elé, amelyekhez az nem volt elég hajlékony és rugalmas. A forma megtartása érdekében erőszakot kellett tenni a nyelven (bár Zrínyi gyakran ennek fordítottját is megtette). E kényszeres rímeléstartól sarokba szorítva írhatta Rimay: „Érezhessük, hogy hatalmad nem kis.”

Ennek a sutaságnak a bájára érezhetett rá Borbély Szilárd. És igyekszik kiterjeszteni, elmélyíteni a játékot, a mássalhangzó előtti határozott névelőt például gyakran így írja: a', ahogyan Kölcsey vagy Berzsenyi (saját ortográfiájával Ber'senyi). Ez eddig csak öncélú já-

ték volna. Borbély Szilárd pedig, noha valóban öncélú játékot játszik, nagyobb léptékben, sokkal kreatívabban és intelligensebben teszi. Az aposztróft például kreatív jelként használja, amely helyett olykor többféle betű is állhat, vagy esetleg semmi. Mint a számítógépen a fájlnevekben a *. A számítógép hatása látszik egyébként a [,], / jelek használatában is. A / alternatívát jelent, választhatóságot két szó vagy két vers-változat között. És itt már egészen közel járunk Borbély Szilárd igazi játékához, amit úgy hívunk, hogy ambiguitás.

A megfelelő magyar szó – többértelműség – nem fejezi ki pontosan a lényeget: Borbély Szilárd célja olyan nyelvi készítmények előállítás, amelyek egyidejűleg több – egymást árnyaló, egymásnak ellentmondó vagy egymástól merőben független – jelentést hordoznak. Azt kívánja demonstrálni, hogy a nyelvben milyen kevésen múlnak a dolgok. Megragad például egy olyan tény, amit mindnyájan ismerünk: a „ki” igeikötő azonos alakú a „ki” névmással, s ugyanez az alak az „aki” mutató névmást is helyettesítheti. Nekilát tehát és szerkeszt egy olyan kontextust, ahol ez az azonos alakúság érvényesülhet, és rafinált ambiguitást hozhat létre. Ebben persze támogatja az ál-régies, valójában önkényes ortográfia: az igeikötőt külön lehet írni, a kapcsolódást aposztróffal jelezni (pontosabban a jelzést ily módon elkerülni, vö. a Mátyás király és az okos lány című mesével: hozz is ajándékot meg ne is), és hasonlóké.

Előfordul, hogy az ambiguitás nem egyidejűségként, hanem egymásutániságként érzékelhető: árnyalatnyi változtatásokkal olvashatjuk újra ugyanazt a szöveget, és csodálkozhatunk, hogy mennyire megváltozott. Parafrázisokat ír saját magára, meg néha József Attilára. Gyakran vissza kell lapoznunk, mert azt hisszük, olvastuk már ezt a szöveget. És kiderül, hogy mégsem volt ugyanaz. Egyáltalán, Borbély Szilárd alaposan megdolgoztatja az olvasót. Én például igen elégedett voltam magammal, amikor rájöttem, hogy a következő sorban:

A hasonlatban a azt mondja a' nak

az utolsó szó nemcsak úgy olvasható, hogy „annak” meg „A-nak”, hanem úgy is, hogy „á vesszőnek (nak)”.

Ez szép, ez virtuóz. De most már elég jogos lenne, ha valaki megkérdezné, mégis miről szólnak a versek. Erre alig tudok válaszolni.

Szól néhány a nőkről, néhány a színházról, jó pár a versírásról, egy-kettő a vegetatív hétköznapokról (fogmosás és hasonló), és igen sok egy „én” nevezetű ismeretlenről, aki a könyv végén éppolyan ismeretlen marad. Ha csak bujkálna, azt nem bánnám: a lírikus hivatalból bujkál. Borbély Szilárd azonban, néha attól tartok, nem lírikus, hanem marslakó, vagy humanoid robot. Rögzít bizonyos tényeket, melyek életünk alapkövei (mint pl. hogy a nők menstruálnak és olyankor másképp viselkednek), de e tények a vers-alanyt egyáltalán nem érintik, semmilyen hatással nincsenek rá. Ez a közöny annyira zavaró, hogy kénytelenek vagyunk valami érzelmet képzelni a helyébe, pl. tapintatosan leplezett gúnyt, visszafogott megvetést. Én ettől rosszul érzem magam, de lehet, hogy ez is direkt van.

Lám, elhagytam a műleírás biztos talaját, de csak azért, mert valójában már arról beszélek, miért választottam ezt a talajt. Talán az a baj, hogy a könyv nem gondol az olvasóra, semmivel sem segíti. Ha pedig ilyen teljesítményt vár el tőle, valamit nyújtani is kellene cserébe. Hogy az egész erőfeszítésből kijöjjön valami. Mert – ha van is benne – nekem nem jött ki. Nekem az kevés, hogy „lám, mi mindenre képes a nyelv”. Mindnyájan tudjuk, hogy látványos trükköknél sokkal többre képes. A szerző bizonyára jól ismeri József Attila költészetét.

Ha Borbély Szilárd jég táncos volna, én meg pontozóbíró, akkor igen magas technikai pontszámot adnék neki, a művészi teljesítményét meg lepontoznám. Vagy másképpen: Paganini műveit mindig szívesen meghallgatom a rádióban, de a lemezjátszóra nem teszem fel. Hiszen ott Mozartot is hallgathatok. (*Balassi-JAK füzetek, 1995*)

KAPPANYOS ANDRÁS

Ficsku Pál:

A VIDEODISZNÓK ESETE ÉS MÁS TÖRTÉNETEK

Bizonyára sokan találkoztak Budapesten, a Vörösmarty téren azzal az idős hölgygel, aki korát meghazudtoló lendülettel táncolt, mulattatva önmagát és talán közönségét is. Önmagát biztosan, ehhez elég volt egyetlen pillantást vetni átszellemült arc kifejezésére, amely olyan boldogságot tükrözött, mint aki tánc közben nemcsak fizikailag vált el pillanatokra a földtől, hanem egész személyisége egy másik univerzumba ugrott át. Annyira kívül volt a valós téren és időn, hogy nem vett észre semmit azokból a reakciókból, amiket produkciója kiváltott; nem hajolt meg, ha egy-egy pénzdarab megcsörrenve kalapjába hullt, nem kapta fel a fejét, amikor tizenévesek állták körbe és hangos röhögéssel kíméletlen megjegyzéseket tettek, egyáltalán nem vett tudomást a körülötte folyó történetekről. Ott lebegett fehér ruhájában a díszkövezet „fölött”, mozgását igyekezett a hordozható magnóból szóló keringődallam ritmusához igazítani. Aki legyőzte a helyzet lehetetlensége fölött érzett viszolygását, megállt, és nézte pár percig a táncost, különös játékot engedhetett meg magának: elképzelhetett egy történetet, elképzelhetett az idős, táncoló hölgy történetét. Bármilyen következtetésre jutott is a szemlélődő, egy valami biztosnak tűnik: a történet alapja a vágy, egy másik, jobb világ után.

Ficsku Pál *A videodisznók esete és más történetek* című novelláskötetének szinte minden írását ugyanez a vágy vezérli. Hogy hová, illetve mire vágyakoznak a szereplők, nem nevezhető meg pontosan, többnyire csak annyi hangzik el, hogy a jóba, a jóra. A „jó” így, ebben a meghatározatlanságában bármit takarhat, és éppen e definiátlanság révén hangsúlyozódik a vágy állandósága és általánossága. A „jó lenne”, „akkor jó lesz” mindig így, feltételes módban, illetve jövő időben szerepel, utalva arra, hogy a kívánság mindannyiszor beteljesületlen marad. *A férfi, aki napi huszonöt-harmincezer szenvedett* című novella WC-t pucoló hőse végül gazdag ember lesz, látszólag tehát elér az áhított jóba, ám titokban visszavisszajár takarítani. A vágy tárgya nem írható

le egyetlen szóval, nem egyetlen cél felé tör. A szereplők konkrétan tetten érhető kívánsága a léthelyzetükből való menekülés egy más, nem létező életminőségbe. Ez azonban ebben a leegyszerűsített, kétpólusú jó-rossz gondolkodásban lehetetlen, a figurák szálmasszá vagy nevetségessé válnak. A vágy tere nem lehet a nosztalgikusan szemlélt múlt sem: a nagymama nagypapával való megismerkedését elmesélő anekdota a műfaji követelményeknek megfelelően humoros csattanóval zárul, amely ellehetetleníti az érzelmes múltba fordulást (*Puzzle, avagy rakd össze magad*), a *Keress nekem remetét* című írás abszurd diktatúra-paródia részében pedig az elbeszélő felmondja a „Jó Állampolgár” tizenkét pontját.

„Vannak emberek, akiknek az életét soha semmi nem bolygatja meg, nem történik velük semmi... úgy élnek az életüket, lassan, nyugodtan, mintha minden jó lenne.” (*Sanyi bácsi, Lenin és a tökmag*) Ficsku hősei két jól körvonalazható, ám egymásról gyakran nem leválasztható személyiségtípust testesítenek meg. Az egyikbe az egzisztencia nélküli, lecsúszott, szerencsétlenné tett vagy vált, periférián élő elemek tartoznak (*Csak úgy bejárom nézni, szagolni, Egy kicsit élni, egy kicsit meghalni* stb). Az ő számukra az élet létezésé, vegetálássá redukálódott, én- és öntudatuk csúcsán arra képesek csupán, hogy ezt felismerjék. Történeteket ismernek és mesélnek, mert velük már nem történik semmi, a világ számukra bezárult, nincsenek lehetőségeik, igaz, élni sem tudnának velük. Némelyikük Istent keresi, más istenné próbál válni (*Nagyanyám a parafenoma*). Valamilyen biztos pontba próbálnak kapaszkodni a felfordult világban, valamilyen ténybe azon kevesek közül, ami egyáltalán még tény maradt. A *kocsonya* című novella hőse a világ minden momentumát mérhetővé, számokban kifejezhetővé kívánja tenni, másképp nem boldogul vele. Az élelmiszerbolt árainak megtanulása és változásainak figyelemmel kísérése okoz örömet neki, nem csoda hát, ha szerelme mellett akkor nyúlik el boldogan és elégedetten, mikor számba vette a nő arcán található szeplőket. Az életnek és az érzelmeknek ez a kiüresedése jellemzi Ficsku novelláinak másik szereplő-típusát is: a média, a TV által elcsökevényesedett gondolkodásúvá, homogénné tett társadalmat. Ezek a figurák egyneműségüket pozitív élményként élik meg, „egyformák vagyunk”, hirdetik magukról az elbeszélések hősei, számukra az élet kimerül az evés-ivásban és a televízió bámulásában. A média észrevét-

lenül varázsolja át a világot „elektronikus falu”-vá, ahol mindenki ugyanazt kapja, tehát létrejön egy szép, egyenlőségen alapuló „új világ”. Ebben a nagy egyenlőségekben egy pillanatra felmerül az individuum, a társadalmi rétegek közötti átjárhatatlanság problémája, de Kerkó Jani csak egy halvány következtetést tud levonni: „...egy-egy szektorokat még drótkerítés és kordon választ el egymástól és hát így nem mindig magunk alakítjuk a sorsunkat” (*Kerkó Jani nyaral*). A TV minden öröm forrásává válik, pótszer lesz, ahol a lét akkor teljes, ha minél nagyobb mértékben sikerül fogyasztani ezt a szert. Az értékrend csúcsát a „Friderikuszsóba” való bekerülés jelenti, míg az udvaron Rambo- és Isaura-gyerekek szaladgálnak.

Ficsku szereplői bőbeszédűek, szakadatlanul mesélnek, gyakran ugyanazokat a történeteket. A tökéletes kiszolgáltatottságban és nem ritkán magányban élő hősök egyetlen módja, hogy legalább látszólag fenn tudják tartani a kapcsolatot a világgal: „...csak úgy beszélnek, hogy ne legyen ez a súlyos csend. Ott bévül” (*Egy kicsit élni, egy kicsit meghalni*). A beszéd lehetőséget ad arra is, hogy régmúlt vagy meg sem történt eseményeket meg- vagy újraéljenek, hogy úgy érezhessék, most is történik velük valami. Az élet helyébe a történet lép, másképp fogalmazva: a világ helyébe a szöveg.

Ficsku gondolatfolyam-technikával felépülő szövegei élőbeszéd-szerűségükkel háttérbe szorítják a narrációt. A *Kerkó Jani nyaral* című novellában a szerző önironikus játéka kezd: Kerkó Jani, a novella hőse beleszól sorsának alakulásába, vagyis felfeszíti azt a keretet, amibe a mindenkor szerző mindenkor szereplőjét kényszeríti. A hős egyszerre úgy áll előttünk, mint írójától független, autonóm személy, egészen addig a pontig, amíg Ficsku rá nem döbbsenti olvasóját, hogy ezt az autonómiát is csak a szerző adhatta hősének. Ez az elbeszélői nézőpontváltás mulatságos, jó játék, és felveti a „ki a szerző” problémáját, ha mégoly humoros formában is. A novelláktól amúgy sem áll távol a humor, többen a hangvétele ironikus, sőt abszurd (*A férfi, aki napi huszonöt-harminezret szenvedett*). A *videodisznók esete Kerkó Jánossal* és a *Cégély Vendel és a nagy kan gyesznő* című elbeszélések ugyanazt az abszurd történetet mondják el más-más nézőpontból: az emberek helyett a disznók gondolkodnak a TV-ben látottakon, és próbálnak változtatni életükön. A Ficsku-féle abszurd azonban nem merül ki a lehetetlen helyzetek bemu-

tatásában, abszurd az a szerep is, amelyből megszülettek ezek az írások: „az utolsó népi író” szerepe. Ennek a szerepjátéknak a tudatában érthetővé válik az írások már-már szociografikus hangja, de legalábbis erősen érezhető rajtuk a dokumentumszerűség. A történetek, mint afféle elképzelt dokumentumok, képeket jelenítenek meg a XX. század végi ember eltorzult rítusaiból, és ezek a rítusok abszurditásuk és mindennapiságuk révén – akár csak a táncoló idős hölgy – megdöbbennek és/vagy fanyar mosolyra készítik az olvasót. (Seneca, 1995)

DÉCSI TAMÁS

Zilahy Péter:

LEPEL ALATT UGRÁSRA KÉSZ SZOBOR

Zilahy Péter nem akarja untatni olvasóját (elmorzsolni a kapott türelmet), ami dicséretre méltó tulajdonság. Az unalom természetesen nem esztétikai kategória, figyelmünk komoly irodalmi termékek olvasása közben is széteshet – ezeknek a műveknek azonban gyakran éppen ez a „lankasztás” a céljuk. Zilahy Péter nem komoly. Humora van. S talán ez a humor az, ami eltávolítja őt élménytől és alkotástól; ami minket, befogadókat a vers terébe von.

Zilahy könyvének „műfaja” első-könyv, és ez bizony nehéz műfaj, mégsem lehet várni a megírásával, mint más egyéb nehéz műfajok esetében. A kritikus ilyenkor hajlamos tanácsokat adni elemzés helyett, hibákat és hatásokat keresni, helyére tenni a szerzőt. Kérlelhetetlennek, vagy elragadtatottnak mutatni magát. A szerző pedig még hajlamos szívére venni a kritikát.

A kötet alcíme: *továbbírható versek jegyzéke*, ami egyrészt leltárszerűségre utal, az elvégzett munkák számbavételére (jegyzék) – és valóban 18-19 éves kori versek is helyet kaptak a kötetben (ennek oka persze a kiadó lassúsága is lehet – aszalni a félig éretteket) – majdnem

szükségszerű hát az írások sokfélesége, színvonalbeli különbségeik. A kötet széttartó, de egyféle hangon szól; ugyanakkor jóval több, mint pusztán ígéret. Másrészt – és ez a fontosabb – a versek továbbírhatósága is legalább két dolgot jelenthet. Lehet gesztus az olvasó felé – a befogadás, értelmezés maga is tovább (még inkább át-)írás – a szerző csak figyelmünket köti le, asszociációinkat, versíró énünket szabadon ereszti. Ad absurdum írhatunk is a könyvbe (nyomtatott oldalt ennél nagyobb megtiszteltetés nem érhet), mint a szakácskönyvek „saját receptek” rovatába. És utalhat a „továbbírható” szó az egyes darabok jellegére: kimetszett, az első szó előtt már elkezdődött, és az utolsóval be nem fejezhető, folytatódó versek. (A „jegyzék” szó is mutathat ebbe az irányba: a végtelen, folyamatos vers éppen le-, illetve megjegyzett részletei.)

A szerző tehát leleplezte előttünk költői technikáját, nem a „mit lehet még kihúzni belőle?”, hanem a „mi tartozhat még ide?”, nem szikarító, hanem dúsító eljárással van dolgunk, amely a matematikához hasonlatos: néhány axiómából (szóból, képből, szituációból) kell levezetni (leírni) mindazt, ami a rendszeren (versen) belül elmondható. (Kontroll nélkül alkalmazva persze mindkét eljárás eredménye a követhetlenség, és – sajnos – e könyv olvasása közben is többször érezhetjük azt, hogy egy-egy sor kihúzása nem sokat változtatna az adott versen.) Az olvasó feladata mindkét írói módszer esetében ugyanaz: a „hiányzó láncszem” keresése a szavak között megfelel a „csomó” kibogozásának – ami megfejtésre vár: miért és hogyan tartoznak össze a vers tényei. Sejtésem szerint az első technika kínálta megoldás: a vers, a nyelv, a téma szerzőtől független szerkezete, a második technika: a versben beszélő én, a lírai szubjektum. Ez a karakteres hang esetünkben az egész kötetet át végig hallatszik, ez fogja össze a költeményeket.

Mi jellemző tehát a rímekben beszélő ismeretlenre? Először is a humor – ez nem azt jelenti, hogy nincsenek számára komoly dolgok, hanem hogy ezekről is csak komolytalanul lehet szólni; írásban rögzítve fontosságuk, tragikumuk érvényét veszti, megszűnik, átfordul. Intimitásukat a „komolytalanság leple” takarja, őrzí. Ez az alapállás közelíti Zilahyt Parti Nagy Lajos sok szempontból teljesen más költészetéhez. Azután sodró is ez a beszéd, az írásokat egy lélegzettel olvastatja végig, sok minden csak később „esik le”, olyan érzésünk tá-

mad, hogy valamiről lemaradtunk – dolgozik a vers, rávesz az újraolvasásra.

A versben beszélő gyakorta kikacsint ránk, közös, emblematisz valóság tapasztalatainkat (fel)idézve: igen, tényleg ilyenek a filozofok, ilyen a börtön (ahol még sohasem jártunk) – ismerjük, tudjuk, miről van szó. Hasonlóan jár el az élőbeszédből vett, tipikus (legtöbbször kurzivált) idézetekkel, hangzóbeszéd-imitációkkal: kihasználja hangulat és szituációteremtő képességüket (közünk lesz a vershez), ugyanakkor megválaszolja a folyton felmerülő kérdést: „lehet-e beszélni?“, „lehet-e verset írni?“. Beszélnek, tehát lehet, még ha a szavak másra vonatkoznak is, mint amit jelentenek. Verset írni pedig akkor lehet, ha létezhet még vers, s hogy létezhet, mi sem bizonyítja jobban, mint különbözősége a mindennapi beszéd-től, attól, ami kurzivált. Illetőleg a vers erejét, „szívóhatását“, az élőbeszéd preparálása és élvezetboncolása, verssé tétele példázza. A vers (ható)erejét az adja, hogy kapcsolatban áll a „külső“ élettel. Zilahy humorának talán legfontosabb összetevői ezek a „valóság“-zárványok, mint a festménybe komponált tükröcskések: derülünk azon, mi, nézők, mennyire nem illünk oda. Illetve ide. Zilahy gyakran idéz – ez irodalmi probléma, eredetiség, „lehet-e“ stb. De nem az irodalmi kánonból veszi idézeteit, hanem a társalgásból, a giccsből (ez utóbbitől sok rosszat el lehet mondani, csak azt nem, hogy nem tölt be nélkülözhetetlen szerepet az életünkben [múltunkban], hogy *kritikus* helyzetben nem jelent haladékos, kibúvót, és hogy ha évtizedekig porosodott a padláson, nem lesz szívét gyönyörködtető), illetve a már közkinccsé és közneveltséggé vált irodalomból, ami szintén a valóság tapasztalat eleme. Idézéstechnikája az utca idézéstechnikáját idézi. Erre a hangra jellemző még egyfajta szürrealisztikus képszerűség is. Képek által közölni valamit – a szavaknak valami új dimenziót nyerni, helyet csinálni. Egy kép sűrűsége – és Zilahy képei sűrűek – azt jelenti,

hogy minél kevesebb szóval minél pontosabb kép jelenítődik meg; akárha egy képet néhány ponttá rádiroznánk, mint például bizonyos iskolára előkészítő könyvekben, ha helyesen kötik össze a pontokat, kész a rajz, lehet satírozni. Csakhogy, ha ezek a pontok nincsenek megszámozva, több, jelentéssel bíró ábra is válhat belőlük, a szavakká alakított kép több jelentéssel bír, képekké esik szét. Ez a többértelműség hasonlatos a szövecsek (Zilahynál gyakran előfordulnak) többértelműségéhez. Azaz a várt és a kapott szó (kép) közti különbség és hasonlóság mintha transzcendentális tartalmakat villantana föl; hiszünk a nyelvnek, a szemünknek, a hangalaknak, vizuális hasonlóság nem lehet véletlen, a világ szerkezetéről árulkodik, és ami erre ráébredt: a különbözőség hordozta döbbenet.

Bár a kötet verseinek ciklusokba rendezése a szerző sugallata szerint inkább kronológiai alapú, mégis megfigyelhető egyfajta tematizáltság, ami talán csak egy fiatal ember gondolkodásának változásait, tapasztalatainak elburjánzását tükrözi, de azért jól körülírható. Az első ciklus a szerelemről, annak sérülékenységéről, testiségéről és tapasztalaton túliságáról; a második lstenről és a metafizikáról, az egyik lehetséges kapcsolatról két ember között (ugyanarra a képre és hasonlatosságra teremtettek) szól; a harmadik a halálhoz való viszonyunkról; a negyedik ismét a szerelemről, de áthangszerelve, dühösen, áhítattal és kajánul; az utolsó mindenről, ami a kritikusnak korábban nem jutott eszébe. A fenti témák persze gyakran fedésbe kerülnek, át- meg átjárják egymást, egységes világképről nem beszélhetünk, hacsak éppen ennek az egységnek a hiánya nem egy világkép maga is.

Úgy tetszik, Zilahy Péter kötetkompozíciós szándéka annyi, hogy könyvének olvasása élvezet legyen, hogy verseskönyvét olvasni lehessen. (*Pesti Szalon*, 1994)

PEER KRISZTIÁN